

การเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกตามวิถีพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณี
การจัดกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙
Positive Propagation of Dhamma in Accordance with Buddhist
Procedures : A Case Study of Dhamma Activities in the Garden
at Royal Park of King Rama IX

นางสิริพิชญ์ เตชะไกรศรี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๕

การเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกตามวิถีพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณี
การจัดกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕

นางสิริพิชญ์ เตชะไกรศรี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๕

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**Positive Propagation of Dhamma in Accordance with Buddhist
procedures : A Case Study of Dhamma Activities in the Garden
at Royal Park of King Rama IX**

Mrs. Siriphit Techakaisri

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

.....

(พระศรีสิทธิมนี)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์..... ประธานกรรมการ
(พระศรีสิทธิมนี)

..... กรรมการ
(พระสุธีวรญาณ)

..... กรรมการ
(พล.ต. ดร.วีระ วงศ์สรรค์)

..... กรรมการ
(นายสนธิ ศรีลำแดง)

..... กรรมการ
(ดร.ประมุข สารพันธ์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระสุธีวรญาณ	ประธานกรรมการ
	พล.ต. ดร.วีระ วงศ์สรรค์	กรรมการ
	นายสนธิ ศรีลำแดง	กรรมการ

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกตามวิถีพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณี การจัดกิจกรรมธรรมะในสวน ฌ สวนหลวง ร. ๕

ผู้วิจัย : นางสาวสิริพิชญ์ เตชะไกรศรี

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีวรญาณ ป.ธ. ๘, พธ.บ., ศศ.บ., M.A., Ph.D

: พล.ต. ดร. วีระ วงศ์สรรค์ น.บ., กศ.บ., วท.บ., ศศ.บ., ค.ม.กศ.ด.

: นายสนธิ ศรีลำแดง ป.ธ. ๕, พธ.บ., น.บ., M.Ed.

วันสำเร็จการศึกษา : ๕ พฤษภาคม ๒๕๕๐

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิธีการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกในสมัยพุทธกาล จนถึงปัจจุบัน และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ซึ่งก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และการปฏิบัติตนอย่างถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก่ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ฌ สวนหลวง ร. ๕ ตลอดจนศึกษาผลสัมฤทธิ์ของโครงการธรรมะในสวน ฌ สวนหลวง ร. ๕

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสารและเชิงสำรวจ สำหรับการวิจัยเชิงสำรวจศึกษาจากผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ฌ สวนหลวง ร. ๕ ทั้งหมดจำนวน ๓๐๐ คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม และวิเคราะห์หาค่าสถิติด้วยโปรแกรม SPSS หาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที (t-test) ผลการวิจัยพบว่า

๑. ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการเผยแผ่ธรรมะ โดยเสด็จไปแสดงธรรมแก่พุทธศาสนิกชนทุกระดับชั้นด้วยพระองค์เอง โดยทรงใช้พุทธวิธีการสอนในรูปแบบต่าง ๆ จนทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปทั่วประเทศอินเดีย ในสมัยหลังพุทธกาล การเผยแผ่ธรรมะเชิงรุก เจริญรุ่งเรืองที่สุดในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ทรงเป็นกษัตริย์ที่ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการปกครองประชาชน และได้ทรงส่งพระสมณทูต ๕ สายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประเทศต่างๆ ในสมัยปัจจุบันได้มีวิวัฒนาการรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกต่างๆ ทั้งในส่วนของประเทศสงฆ์ และคฤหัสถ์ ในส่วนของประเทศสงฆ์ ได้แก่ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์ ส่วนของคฤหัสถ์ ก็มีการจัดการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุก ในรูปแบบการจัดกิจกรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา โดยได้นำหลักธรรมสำคัญ เช่น เบญจศีล เบญจธรรม

พรหมวิหาร ๔ ฌรวาสธรรม ๔ ทิส ๖ และอบายมุข ๖ มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบัน

๒. ความรู้ความเข้าใจในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการชีวิตประจำวัน ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ มีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

๓. ภายหลังที่เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ ผู้เข้าร่วมโครงการมีการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา แตกต่างจากก่อนการเข้าร่วมโครงการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ และ .๐๕ เกือบทุกเรื่อง ซึ่งแสดงว่าโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ มีผลสัมฤทธิ์เป็นไปตามสมมติฐาน

๔. ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ มีความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการเข้าร่วมในโครงการ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

Thesis Title : Positive Propagation of Dhamma in Accordance with
Buddhist Procedures : A Case Study of Dhamma Activities in
the Garden at Royal Park of King Rama IX

Researcher : Mrs. Siriphit Techakaisri

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Sudhivorayan	Pali VIII, B.A., M.A., Ph.D.
: Maj Gen Dr. Weera Wongsan	B.Sc., B.A., M.A., Ph.D.
: Mr. Sanit Srisamdang	Pali IX, B.A., LL.B., M.Ed.

Date of Graduation : May 9th, 2007

ABSTRACT

This research aims at studying the method of propagating Buddhist doctrines from the Buddha's period up to the present time, and the Buddhist doctrinal principles connected with the ways of leading life for the purpose of:

Studying the knowledge, understanding, and the methods of behaving oneself in compliance with Buddhist doctrinal principles possessed by those who take part in the Dhamma project in King Rama IX's Royal Garden; also to study the accomplishments obtained from the Dhamma project in King Rama IX's Royal Garden.

This research is a documentary and survey study. The participants used in the research are 300 Buddhist people taking part in the Dhamma project in King Rama IX's Royal Garden. Data was collected through questionnaires. Statistics are derived from percentages, the deviation and the T-test. The SPSS program is also used in analyzing the data. From the research, it is found that:

1. In the Buddha's time, he propagated the Dhamma himself, using various methods of teaching which resulted in Buddhism spreading out all over India. In the period after the Buddha, Buddhist missionary propagation was very progressive during the period of Emperor Asoka. He applied Buddhist Dhamma principles in his state administration and sent nine groups of Buddhist missionary monks to nine different, distant regions. At present, there are

developments in propagating Dhamma in both the Sangha and in lay people. The Sangha is involved with education and providing general support to the population. Lay people disseminate the Dhamma through arranging various Buddhist activities, and by applying the following doctrines: the Five Precepts, the Five Ennobling Virtues, the Four Sublime States of Mind, the Four Virtues for lay people, the Six Directions and the Six Causes of Ruins – all of which lead to one living life properly, according to the present social condition.

2. Regarding knowledge and the understanding of how to apply Buddhist doctrinal principles to their daily lives, it is found that participants in the Garden Dhamma Project have better understanding in applying Buddhist doctrinal principles in their daily lives, at statistically a high level.

3. After joining the Garden Dhamma Project it is found that participants have different ways of practicing Buddhist Dhamma, statistically at levels: .01 and .05 - in every category. This shows that the Garden Dhamma Project is successful, according to the hypothesis.

4. The participants' opinions concerning the expectations or output to be obtained from participation in King Rama IX's Royal Garden Dhamma Project is at statistically a high level.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงด้วยดี เพราะได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากคณาจารย์ และบุคคลหลายท่านด้วยกัน ซึ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความเมตตา มา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระสุธีรญาณ ที่ให้ความเมตตาเป็นประธานกรรมการ และช่วยชี้แนะหัวข้อในการทำวิทยานิพนธ์ เมื่อครั้งที่ผู้วิจัยได้อารธนาท่านไปแสดงธรรมในงานธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕ ตลอดจนให้คำปรึกษา แนะนำแก่ผู้วิจัยจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี กราบขอบพระคุณอาจารย์สนิท ศรีสำแดง ถึงแม้สุขภาพของท่านไม่ค่อยอำนวย ท่านก็ยังคงมีความห่วงใยให้คำแนะนำ และเป็นທີ່ปรึกษาอย่างดียิ่งให้แก่ผู้วิจัย และพลตรี ดร.วิระ วงศ์สรรค์ ที่ได้เมตตาติดตาม สอบถาม ตลอดจนช่วยแนะนำข้อบกพร่อง และตรวจสอบแก้ไข ปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้จนเสร็จสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณพระศรีสิทธิมนี คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และดร. ประมูล สารพันธ์ ที่ให้ความอนุเคราะห์ และเสียสละเวลาเป็นกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณพระสุธีธรรมานุวัตร คณบดีคณะพุทธศาสตร์ ที่เมตตาให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยในทุกๆด้าน และพระมหา ดร.ไพเราะ จิตสีโล ซึ่งคอยสอบถามด้วยความห่วงใยเสมอจนกระทั่งสำเร็จการศึกษา คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกๆ ท่าน ที่ให้คำแนะนำ และช่วยเหลือเอื้อเฟื้อผู้วิจัยตลอดระยะเวลา ๒ ปีที่ศึกษาอยู่ที่บัณฑิตวิทยาลัย และพระครูใบฎีกาสนั่น ทยรกุโข ที่อำนวยความสะดวกในการยื่นวิทยานิพนธ์ต่างๆ มาศึกษาค้นคว้า

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่แปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษ และคุณพิรวัฒน์ ชัยสุข ที่ช่วยเหลือในการวิเคราะห์ข้อมูลให้เป็นอย่างดี และกราบขอบพระคุณพระมหานพรัตน์ อภิสุขโว และขอบพระคุณคุณสุชาติ สมมาตรที่ ช่วยกรุณาค้นคว้าหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องให้เพิ่มเติม และจัดพิมพ์ให้จนเสร็จสมบูรณ์

ขอขอบพระคุณผู้ตอบแบบสอบถาม ที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามเป็นอย่างดี ขอขอบคุณเพื่อนๆ ชมรมธรรมะในสวนหลวง ร.๕ ที่คอยให้กำลังใจ และช่วยเหลือเกื้อกูลกิจกรรม ด้วยความเสียสละเป็นอย่างยิ่ง

ขออนุโมทนาญาติพี่น้องตระกูลเดชะไกรศรีทุกท่าน โดยเฉพาะคุณศักดิ์ชัย คุณสุดาวรรณเดชะไกรศรีที่ให้กำลังใจ และให้ความอุปถัมภ์แก่มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสถาบันที่ผู้วิจัยศึกษาด้วยความศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง

กราบขอบพระคุณคุณสุกกร เตชะไกรศรี สามีที่ชักชวนให้ผู้วิจัยได้หันมาสนใจ ศึกษาพระพุทธศาสนา และให้โอกาสในการศึกษา รวมทั้งกำลังใจจากนายธีรพิสุทธิ นาย ธนุดม์โชติ เตชะไกรศรี บุตรชายทั้งสองของผู้วิจัย

ท้ายที่สุด ผู้วิจัยขอกราบระลึกถึงพระคุณอันยิ่งใหญ่ของคุณพ่อชัยรัตน์ คุณแม่เครือวัลย์ ถนอมศักดิ์กุล ผู้ให้ชีวิตให้ทุกสิ่งทุกอย่างด้วยความรักและเมตตาตลอดมา

คุณความดีที่เกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ตลอดจนการที่ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมในการเผยแพร่ ธรรมะขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขอน้อมบูชาพระรัตนตรัย พระคุณของบิดามารดา ครู อาจารย์ ผู้มีพระคุณ ญาติพี่น้อง และกัลยาณมิตรทุกท่าน

สิริพิชญ์ เตชะไกรศรี

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
สารบัญ	(๗)
สารบัญตาราง	(๘)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๑๐)

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๔ สมมุติฐานการวิจัย	๖
๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย	๖
๑.๖ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๗

บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎี หลักธรรม กระบวนการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุก เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุก	๘
๒.๒ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคสมัยพุทธกาล	๑๐
๒.๓ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคหลังพุทธกาล	๑๕
๒.๔ การเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกในประเทศไทย	๒๓
๒.๕ การเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกของโครงการธรรมะในสวน	๒๕
๒.๖ หลักธรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต	๓๓
๒.๖.๑ เบญจศีล – เบญจธรรม	๓๓
๒.๖.๒ พรหมวิหาร	๓๕
๒.๖.๓ จมรवासธรรม	๓๗
๒.๖.๔ ทิศา ๖	๓๘

๒.๖.๕ อปายมุข ๖	๔๑
๒.๗ ทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔๕
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	
๓.๑ ประชากร	๕๖
๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	๕๖
๓.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๕๕
๓.๔ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้	๕๕
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	
ตอนที่ ๑ สภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	๖๐
ตอนที่ ๒ ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	๖๕
ตอนที่ ๓ การปฏิบัติตนและผลสัมฤทธิ์ของโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕	๖๘
ตอนที่ ๔ ความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการ ธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕	๗๖
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๗๘
๕.๒ อภิปรายผล	๘๐
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๘๑
บรรณานุกรม	๘๒
ภาคผนวก	
ก. โครงการ “ธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร. ๕”	๘๓
ข. แบบสอบถามงานวิจัย	๘๐
ค. ประมวลภาพกิจกรรมในโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕	๘๘
ประวัติย่อผู้วิจัย	

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับเพศของผู้ตอบแบบสอบถาม	๖๐
ตารางที่ ๔.๒ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับอายุของผู้ตอบแบบสอบถาม	๖๑
ตารางที่ ๔.๓ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม	๖๑
ตารางที่ ๔.๔ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับอาชีพของผู้ตอบแบบสอบถาม	๖๒
ตารางที่ ๔.๕ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับการศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถาม	๖๒
ตารางที่ ๔.๖ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับจำนวนครั้งที่เข้าร่วมกิจกรรมของผู้ตอบแบบสอบถาม	๖๓
ตารางที่ ๔.๗ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับรายได้ประจำเดือนของผู้ตอบแบบสอบถาม	๖๔
ตารางที่ ๔.๘ แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับของความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา	๖๕
ตารางที่ ๔.๙ แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕	๖๘
ตารางที่ ๔.๑๐ เปรียบเทียบความแตกต่างของการปฏิบัติตนก่อนและหลังเข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕	๗๒
ตารางที่ ๔.๑๑ แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับของประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕	๗๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อ ชื่อคัมภีร์ เช่น ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๗๘/๓๑ หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปทปาติ พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๗๘ หน้า ๓๑, (ขุ.ธ.) (ไทย) ๒๕/๒๑๗/๑๐๐ หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๒๑๗ หน้า ๑๐๐

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จู.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	จูฬคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.จู.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขนุทธคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สัญญตนิกาย	สคาถคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ติกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.ปญจก. (บาลี)	=	สูตรนตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ปญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สูตรนตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก. (บาลี)	=	สูตรนตปิฎก	องคุตตรนิกาย	สตตกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.สตตก. (ไทย)	=	สูตรนตปิฎก	องคุตตรนิกาย	สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (บาลี)	=	สูตรนตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ทสกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สูตรนตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (บาลี)	=	สูตรนตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สูตรนตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับอรรถกถา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สัตถกขณฐกคอกกุฎกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อรรถกถาพระสูตรนตปิฎก

ที.สี.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สัตถกขณฐกคอกกุฎกถา (ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในปัจจุบัน บุคคลตกอยู่ภายใต้ความกดดัน และความเครียดอันเป็นผลมาจากความโลภ ความโกรธ ความหลง ความกลัว ความรู้สึกขาดความปลอดภัย เทคโนโลยีก้าวหน้าในทางวัตถุ มากขึ้นเท่าใด ความต้องการในด้านการพัฒนาทางจิตก็เพิ่มมากขึ้นเท่านั้น^๑ การแสวงหารูปแบบ และวิธีการที่เหมาะสมต่อการนำบุคคลเข้าสู่ธรรมะจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างเร่งด่วน ที่จะต้องกระทำกัน

เมื่อกล่าวถึงรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยยึดหลัก “รูปแบบการเผยแผ่ธรรมะ” ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญมาตลอด ๔๕ พรรษานั้น นับว่ามีรูปแบบ หลากหลายนานัปการการที่ยังใช้ได้เสมอ เพราะพระพุทธองค์เป็นผู้ที่มีพระปรีชาความรู้ ความสามารถเป็นอย่างยิ่งในการเผยแผ่ การที่พระองค์ทรงแสดงธรรมแก่บุคคลทุกระดับชนชั้นและ ทรงประสบผลสำเร็จนั้น ถือว่าเป็นรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่น่าสนใจศึกษา เพราะว่ามี บุคคลที่พระองค์ทรงแสดงธรรมให้ฟังนั้นมีหลายระดับ มีหลายชนชั้นวรรณะ พระองค์ไม่ทรง เลือกว่าเป็นกษัตริย์ หรือเป็นคนยากจน เป็นคนดีหรือเป็นคนเลวแต่อย่างไร จะสังเกตเห็นได้ว่า แม้แต่จอมโจร เช่น องคุลิมาล พระองค์ก็ทรงแสดงธรรมโปรดจนสำเร็จมรรคผล สือให้เห็นถึง บทบาทในการแสดงธรรมที่ไม่เน้นบุคคลเป็นสำคัญ ทรงเน้นการแสดงธรรมเพื่อมุ่งหวังให้มวล มนุษย์ป้อนได้ค้นพบถึงทางสว่างของชีวิตเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงเห็นได้ชัดว่า รูปแบบการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์นั้นมีหลากหลายระดับ

ในสมัยพุทธกาล หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และ ประทับเสวยวิมุตติสุขในสถานที่ทั้ง ๓ แห่ง รวม ๓ สัปดาห์ผ่านพ้นไปแล้ว พระองค์เสด็จไป ประทับที่ต้นอชปาลนิโครธ ทรงพิจารณาถึงพระสัทธรรมที่ตรัสรู้ว่าเป็นธรรมชาติดอันลึกซึ้ง สุขุม

^๑ Archan Vinai Ussivakul, *An Introduction to Buddhist Meditation for Result*, (Bangkok : Tipayawisuit Partnership Ltd, 1996, p. xxv.

คัมภีร์ภาพ ยากยิ่งที่มนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลายทั่วๆ ไป ที่ยังหมกมุ่นยินดีอยู่ในกามคุณจะตรัสรู้ได้ แต่ด้วยพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงปรารภนาที่จะช่วยเหลือโปรดเวไนยสัตว์ พระองค์ได้พิจารณาด้วยพระปัญญาทรงทราบว่า หมู่สัตว์นั้นมี ๔ จำพวก ตามลำดับแห่งกิเลสหนาและเบาบางต่างกัน ซึ่งเปรียบเทียบได้กับดอกบัว ๔ ประเภท^๒

นอกจากนี้พระองค์ก็ได้ทรงพิจารณาเห็นว่า ความแตกต่างระหว่างบุคคลนั้นมีมาก ฉะนั้น การที่จะแสดงหลักธรรมใดจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาถึงความพร้อมของแต่ละบุคคลที่มีความพร้อมแตกต่างกัน มีนัยว่าพระองค์ทรงเลือกใช้กุศโลบายหรือเลือกหัวข้อธรรมที่จะแสดงให้เหมาะสมในแต่ละบุคคล เช่น พระองค์ทรงพิจารณาถึงจริต ๖ ประการ ซึ่งเป็นลักษณะอุปนิสัยของแต่ละบุคคล ที่พระองค์ทรงแจกแจงแยกแยะไว้ เพื่อใช้วิธีการอบรมสั่งสอน แต่ละคนให้เหมาะสมกับนิสัยคนๆ นั้น

ความประพฤติปกติ หมายถึงพื้นเพของจิต พื้นนิสัย ลักษณะความประพฤติที่หนักไปทางใดทางหนึ่งตามสภาพจิตที่เป็นปกติของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งความประพฤติหรือลักษณะนิสัยนั้นเรียกว่า จริยา บุคคลผู้มีลักษณะนิสัยและความประพฤติอย่างนั้น ๆ เรียกว่า จริต^๓

ในการเผยแผ่ธรรมแก่บุคคลซึ่งมีหลากหลายระดับชั้น พระพุทธองค์ได้ทรงพิจารณาถึงลักษณะส่วนบุคคลตามหลักจริต ๖ ประการ อันเป็นแนวทางสำหรับการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุก ดังนั้นในการที่จะจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา หรือ การจัดบรรยายธรรมนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ที่หลากหลายสาเหตุ หลากหลายปัจจัย รูปแบบการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกก็เช่นกันจะต้องมีความหลากหลายซึ่งเกี่ยวข้องกับตัวผู้เผยแผ่ หลักการ (ธรรมะ) ผู้รับธรรมะ วิธีการและบรรยากาศหรือสถานการณ์

บทบาทการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกของพระพุทธเจ้าถือได้ว่าประสบผลสำเร็จ เมื่อทรงเสด็จไปแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์และพระยสะพร้อมสหาย ๕๔ คน จนได้บรรลุอรหัตตผล นำคน

^๒ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๓-๕/๖-๕, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓-๕/๑๑-๑๕, อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๓๓/๑๕๓, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๑๕๓.

^๓ พุ.ม. (บาลี) ๒๕/๑๕๖/๒๕๕, พุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๕๖/๔๓๐.

เหล่านี้เข้าร่วมงานการเผยแผ่เชิงรุกคืบหน้าต่อไป^๔ กล่าวคือหลังจากที่พระรัตนตรัยเกิดขึ้นครบ ๓ ประการคือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อครั้งที่พระองค์ทรงแสดงธรรมจักกับปวัตตบุตร ซึ่งเป็นการแสดงชี้ให้เห็นว่า วงล้อแห่งธรรมของพระพุทธองค์จะหมุนไปหรือเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่หมู่สัตว์โลก ซึ่งในยุคเริ่มแรกของการประกาศพระศาสนา ก่อนที่พระองค์จะส่งสาวกไปพระองค์ได้ตรัสแก่พระสาวกทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเราก็ก้าวพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเราจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในดาน้อย มีอยู่ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^๕

ประกาศดังกล่าวรวมไว้ซึ่งรูปแบบ เป้าหมายวิธีการและอุดมการณ์ แห่งการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกไว้ครบถ้วน อันเป็นแบบอย่างของการเผยแผ่ของพระสาวกในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน เช่น เมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีเศษ หลังพุทธปรินิพพาน พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งแคว้นมคธ ได้ทรงส่งพระสมณทูต ๕ สาย^๖ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่าง ๆ แถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เช่นประเทศซีเรีย อียิปต์ เมโสโปเตเมีย เอธิโอเปีย ทางทิศใต้ทรงส่งไปยังประเทศลังกา ทางทิศตะวันออกทรงส่งไปประเทศพม่า ทางทิศเหนือ ทรงส่งไปประเทศอาฟกานิสถาน ซึ่งประเทศเหล่านั้นต่างก็ได้รับรสแห่งพระธรรมโดยทั่วกัน

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่า ในบรรดาประเทศต่าง ๆ ที่พระสมณทูตเหล่านั้นได้นำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่นั้น ประเทศทางตะวันออกเท่านั้น ที่พระพุทธศาสนาหยั่งรากลงได้อย่างมั่นคง เมื่อศรีศากยมุนีได้ทรงแสดงพระสัทธรรมปุณณาริกสูตร ณ ยอดเขาคิชฌกูฏนั้นกล่าวกันว่า

^๔ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๒ – ๓๑/๑๒ – ๒๗, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒ – ๓๑/๑๘ – ๔๐.

^๕ วิ.ม. (บาลี) ๔ / ๓๒ / ๒๗, วิ.ม. (ไทย) ๔ / ๓๒ / ๔๐.

^๖ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณบดินทรเทพยวรางกูร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕) หน้า ๕๐.

พระทัพพัฒนรังษีจากพระอุณาโลมของพระองค์ ได้สาดส่องไปทั่วประเทศทางตะวันออก เรื่องดังกล่าวนี้เป็น สุนิรมิตว่า พระพุทธศาสนา จะเจริญรุ่งเรืองในประเทศเหล่านั้นเป็นแน่แท้^๑

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่ยุคสมัยพุทธกาลจวบจนกระทั่งในยุคสมัยปัจจุบัน ได้มีวิวัฒนาการรูปแบบการเผยแผ่กระจายพระศาสนาสู่ศาสนิกชนตามลำดับ ซึ่งเป็นการเผยแผ่ทางวัฒนธรรมอันดีงามของพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ ประเทศที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไป แม้จะมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นความแตกต่างกันในแต่ละชนชาติ พระพุทธศาสนาได้อุณาโลมวิวัฒนาการไปตามรูปแบบวิถีของชนชาตินั้น ๆ

เหตุผลสำคัญที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสามารถประกาศพระพุทธศาสนาได้อย่างรวดเร็ว เป็นปึกแผ่น มั่นคงและสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ เป็นเพราะพระองค์เป็นนักบริหารชั้นยอด คุณลักษณะของนักบริหารที่จะทำหน้าที่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเพราะพระองค์มีคุณลักษณะที่สำคัญ ๓ ประการดังต่อไปนี้ กล่าวคือ ๑) มีปัญญามองการณ์ไกล นักบริหารต้องสามารถวางแผนและฉลาดในการใช้คน คุณลักษณะข้อแรกนี้ตรงกับภาษาอังกฤษที่ว่า Conceptual Skill คือความชำนาญในการใช้ความคิด (จักขุม) ๒) จัดการธุระได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน คุณลักษณะนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill คือความชำนาญด้านเทคนิค (วิรุโ) ๓) พึงพาอาศัยคนอื่นได้ เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์ดี คุณลักษณะที่สามนี้สำคัญมาก ตรงกับคำว่า Human Relation คือความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์ (นิสสยสัมปันโน) ซึ่งพระพุทธองค์ทรงมีพระคุณสมบัติที่สำคัญทั้ง ๓ ประการนั้นครบถ้วนสมบูรณ์^๒ และมีนโยบายรุกไปข้างหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง

^๑ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๕๔ - ๒๕๕.

^๒ พระราชมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), รวมปาฐกถาธรรม ชุดเพื่อชีวิตที่ดีงาม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เคสิดไทย จำกัด, ๒๕๔๑) หน้า ๖.

กล่าวสรุปได้ว่าการบำเพ็ญพุทธกิจ^๕ เพื่อทำหน้าที่ในฐานะเป็นกิจกรรมนิยมของพระพุทธเจ้าที่ต้องบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนั้น รูปแบบการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกของพระองค์ตลอด ๔๕ พรรษานั้นมีความสำคัญยิ่งต่อการขับเคลื่อนพระพุทธศาสนาให้แผ่กระจายไปทั่วทุกมุมของโลกจวบจนกระทั่งปัจจุบัน

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยมีพุทธบริษัท ๔ ทำหน้าที่การเป็นสาวกที่ดีช่วยกันประกาศพระศาสนา เผยแผ่ธรรมะสู่ผู้คนในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็วเป็นสาเหตุให้วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตตามไปด้วย กิจกรรมของชีวิตเปลี่ยนแปลงไป เช่น ต้องตื่นแต่เช้าเพื่อออกไปทำงานนอกบ้าน มีเวลาอยู่บ้านน้อยมาก ส่วนมากจะมีเวลาอยู่ที่ทำงานหรืออยู่บนท้องถนนซึ่งนั่นหมายถึงรุดคิดเป็นเวลานาน ๆ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบดำเนินชีวิตดังกล่าวนี้ทำให้ไม่มีเวลาพอที่จะกระทำกิจกรรมทางศาสนาตามแบบวิถีแห่งพุทธ เช่น การตื่นนอนแต่เช้าเพื่อจัดเตรียมอาหารคาวหวานสำหรับใส่ตักบาตร หรือแม้แต่การไปบำเพ็ญบุญกุศลที่วัด การฟังเทศน์ฟังธรรมจากพระสงฆ์ที่มีปริมาณลดน้อยลง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นเป็นสาเหตุทำให้พุทธศาสนิกชนใกล้ชิดพระพุทธศาสนาน้อยลง

ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นผู้หนึ่งที่ริเริ่มโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ ผู้วิจัยต้องการศึกษาวิจัยว่า การจัดโครงการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกนี้ ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการได้รับประโยชน์ และมีความรู้ความเข้าใจในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตเพียงใด และเป็นโครงการที่ควรจะได้รับสานต่อให้ขยายวงกว้างออกไป

^๕ โลกกัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ในฐานะที่พระองค์เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมโลก ความสำเร็จในจริยาข้อนี้ ทรงอาศัยพุทธกิจ ๕ ประการ คือ ๑. ปุพฺพณฺเฑ เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อเป็นการโปรดสัตว์โลกผู้ต้องการบุญ ๒. สายณฺเฑ ธรรมเทศน์ ในเวลาเย็นทรงแสดงธรรม แก่คนผู้สนใจในการฟังธรรม ๓. ปโทเส ภิกษุโอวาท ในเวลาค่ำ ทรงประทานพระโอวาท ให้กรรมฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย ๔. อหุตฺตรคฺเต เทวปณฺหน ในเวลาเที่ยงคืน ทรงแสดงธรรม และตอบปัญหาแก่เทวดาทั้งหลาย ๕. ปจฺจุสฺเสว คเต กาเล ภพฺพาภพฺเพ วิโลกน ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลก ที่อาจจะรู้ธรรมซึ่งพระองค์ทรงแสดง แล้วได้รับผลตามสมควรแก่อุปนิสัยบารมีของคนเหล่านั้น ดูพระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตนาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๗, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕.

รวมทั้งเป็นโครงการที่จะเป็นประโยชน์ต่อโครงการอื่นๆ ที่มีรูปแบบการเผยแพร่ธรรมะเชิงรุก คล้ายคลึงกัน

๑.๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑. เพื่อศึกษาวิธีการเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกในสมัยพุทธกาล จนถึงปัจจุบัน และ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต

๑.๒.๒. เพื่อศึกษาความรู้ความเข้าใจและการปฏิบัติตน ตามหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาในเชิงรุกของผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕

๑.๒.๓. เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกของโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕

๑.๓. ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑. การเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกในสมัยพุทธกาล จนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร และ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตมีอะไรบ้าง

๑.๓.๒. ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕ มีความรู้ความเข้าใจใน หลักธรรม และปฏิบัติตนตามหลักธรรมเพียงใด

๑.๓.๓. โครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕ มีประสิทธิผลเพียงใด

๑.๔ สมมุติฐานการวิจัย

การปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ก่อนและหลังการเข้าร่วมโครงการ ธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕ แตกต่างกัน

๑.๕. ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาการเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกตามวิถีพุทธในครั้งนี้ ศึกษาเฉพาะโครงการธรรมะ ในสวน ณ สวนหลวง ร.๕ กรุงเทพมหานคร เท่านั้น

๑.๖. คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การเผยแพร่ธรรมะเชิงรุก หมายถึง การถ่ายทอดธรรมะ หรือนำธรรมะเข้าสู่ประชาชน ในรูปแบบของการจัดกิจกรรม เช่น โครงการธรรมะในสวน โครงการยกวัดมาไว้ที่เซเวน๗ โครงการตะวันธรรม (ธรรมะในโรงแรม) โครงการโรงพักวิถีพุทธ เป็นต้น จะเป็นลักษณะของ

พิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีการทำบุญใส่บาตร รับศีล ฟังธรรมบรรยาย และถวายสังฆทาน เป็นต้น

วิถีพุทธ หมายถึง การที่บุคคลดำเนินชีวิตให้เป็นอยู่เป็นไปโดยยึดรูปแบบการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มีการทำบุญให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา อีกทั้งการประพฤติปฏิบัติตนโดยเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การฟังธรรมบรรยาย การร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น การเวียนเทียน เป็นต้น

แนวทางการเผยแพร่ธรรมะเชิงรุก หมายถึง การจัดให้มีโครงการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมปัจจุบันที่มีความสะดวกสามารถที่จะเข้าร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้ เช่น วันหยุดก็สามารถที่จะเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้ โดยการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการธรรมะในสวน เป็นต้น

ผลสัมฤทธิ์ของโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ หมายถึง พุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ มีความรู้เข้าใจความเข้าใจพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับพิธีกรรมในทางพระพุทธศาสนา เช่น การถวายสังฆทาน การสมาทานศีล รับศีล และการประพฤติปฏิบัติธรรมด้วยการเจริญสมาธิภาวนา ตลอดจนมีความรู้ความเข้าใจหลักหัวข้อธรรมต่าง ๆ ที่เกิดจากการฟังธรรมบรรยาย

๑.๗. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑. ทำให้ทราบถึงการเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกในสมัยพุทธกาล จนถึงปัจจุบัน และหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต

๑.๗.๒. ทำให้ทราบถึงความรู้ ความเข้าใจ และการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙

๑.๗.๓. ทำให้ทราบถึงผลสัมฤทธิ์ของโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ เพื่อเป็นแนวทางของการเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกของโครงการอื่น ๆ

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี หลักธรรม กระบวนการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุก เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุก

การเผยแผ่เชิงรุก หมายถึงการใช้การสงเคราะห์ในรูปแบบต่างๆ เป็นตัวนำคนเข้าหาธรรม^๑

ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาจนถึงบัดนี้ นับได้เป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ปีเศษแล้ว พระพุทธศาสนาย่อมมีส่วนสำคัญที่สุดในการสร้างรากฐานทางวัฒนธรรมในด้านจิตใจและเป็นแนววิถีชีวิตที่ได้ฝังรากลึกลงในจิตใจของพุทธศาสนิกชนมาในครั้งโบราณกาล โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นรากฐานสำคัญของศิลปวัฒนธรรม และมีพระสงฆ์เป็นผู้อบรมสั่งสอนเผยแผ่หลักธรรมให้แก่ประชาชนเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตามและอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ดังจะเห็นได้ว่าการดำรงชีวิตนั้นมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาทั้งสิ้น เช่น การดักบาตรประจำวัน การทำบุญ และฟังธรรมในวันธรรมสวนะ การไหว้พระสวดมนต์ พิธีกรรมต่างๆ จะมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น นับแต่เกิดจนตาย ซึ่งได้แก่การทำบุญครบรอบวันเกิด งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน และงานศพ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จึงแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทอยู่เหนือวัฒนธรรมในด้านจิตใจของพุทธศาสนิกชนอยู่ค่อนข้างมาก^๒

ปัจจุบันสังคมไทยได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมโลกตะวันตก ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัด พระสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนเปลี่ยนไปจากเดิม โดยเฉพาะปัจจุบันเป็นยุคของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารไร้พรมแดน ที่ทำให้ชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไป เพราะ

^๑ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การเผยแผ่เชิงรุก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

^๒ ดูรายละเอียดใน ทินพันธุ์ นาคะตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : หจก. สหภาพสื่อและการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑ – ๓, ๑๓๑.

ชาวโลกสามารถติดต่อสื่อสารกันได้อย่างรวดเร็วและง่ายดาย ประกอบกับการเปิดเสรีทางด้านเศรษฐกิจและการค้า ทำให้ต้องตกอยู่ภายใต้ภาวะการแข่งขันที่รุนแรงในทุกด้าน เพื่อความอยู่รอดของสังคมและคนในสังคมนั้น ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงสาระสำคัญของชีวิต ละเลยการพัฒนาจิตใจ มุ่งเน้นเพียงการพัฒนาทางกายและอารมณ์ เพื่อสนองความต้องการเสพในลักษณะวัตถุนิยมและบริโภคนิยม จึงไม่สามารถพัฒนาคนให้มีจิตซาบซึ้ง เข้าใจและเห็นคุณค่าของธรรมะได้อย่างแจ่มแจ้ง จึงก่อให้เกิดผลร้ายขึ้นในสังคมไทยมากมาย เช่น ผู้คนละทิ้งศีลธรรมลุ่มหลงในอบายมุข เห็นแก่ตัว เอาวัดเอาเปรียบกัน เกิดการทุจริตคอร์รัปชันในทุกวงการทุกระดับ หลงติดอยู่กับการดิ้นรนแสวงหาทรัพย์สินเงินทอง เพื่อนำมาเสพสุขทางวัตถุนิยมเกิดภาระหนี้สินของครัวเรือนสูง ก่อให้เกิดมีปัญหาดังกล่าวมากมายตามมา เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ครอบครัวล่มสลาย เป็นต้น

เมื่อวัฒนธรรมทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป การเผยแพร่ธรรมะภายในวัดของพระสงฆ์ ดังแต่ก่อนย่อมเกิดปัญหากระทบ อันเนื่องมาจากมีลักษณะเป็นการเผยแผ่ในเชิงรับ ไม่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ที่เน้นวัตถุนิยมและบริโภคนิยม มีเวลาน้อยลง ทำให้ขาดการสนใจต่อพระสงฆ์ และเข้าวัดน้อยลง ในเรื่องนี้พระธรรมโกศาจารย์ได้กล่าวให้แง่คิดว่า “การเผยแผ่เชิงรับทำให้เราตามไม่ทันศาสนาอื่น ถ้าขึ้นเราใช้วิธีตั้งรับต่อไป เราจะสูญเสียพุทธศาสนาให้ศาสนาอื่นๆ ไปทุกๆ วัน ในสมัยพระพุทธเจ้า ศาสนาพราหมณ์เผยแผ่แบบเชิงรับ เราจึงพอแข่งขันกับศาสนาพราหมณ์ในอินเดียได้ ต่อมาเมื่อศาสนาพราหมณ์ใช้วิธีการเผยแผ่เชิงรุก พระพุทธศาสนาก็ต้องเสียพื้นที่ในอินเดียให้ศาสนาพราหมณ์ เมื่อพระพุทธศาสนาย้ายมาลงหลักปักฐานในเมืองไทย แต่ก็พบคู่แข่งใหม่ คือศาสนาคริสต์ และอิสลาม ศาสนาทั้งสองใช้วิธีการเผยแผ่เชิงรุก”^๓ ดังนั้นการเผยแผ่ธรรมะในยุคปัจจุบันจึงไม่สามารถจำกัดอยู่แต่เพียงภายในวัดโดยพระสงฆ์เท่านั้น หากแต่พุทธบริษัท อันได้แก่ อุบาสก อุบาสิกา ก็มีผลสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะ ท่ามกลางสังคมที่มีการแข่งขันสูงต้องการความรวดเร็วฉับไว การที่จะให้ธรรมะเข้าไปถึงจิตใจได้ ต้องทำงานในลักษณะเชิงรุก จึงมีการเผยแผ่ในรูปแบบอื่นที่หลากหลาย พร้อมทั้งจะนำเสนอถึงที่บ้าน ที่ทำงาน หรือที่สาธารณะต่างๆ เช่น ห้างสรรพสินค้า สวนสาธารณะ เป็นต้น การใช้สื่อก็เป็นสื่อธรรมะยุคใหม่ ในรูปแบบการ์ตูนแอนิเมชัน บทเพลงธรรมะ มีวีสวีดิโอธรรมะ สื่อธรรมะทางอินเทอร์เน็ต เป็นต้น ทำให้สะดวกสบายในการรับสื่อ โดยไม่ต้องเสียเวลารอให้ถึงวันพระ หรือวันหยุดทางพระพุทธศาสนาแล้วจึงเข้าวัด

^๓ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การเผยแผ่เชิงรุก, หน้า ๕.

การจัดกิจกรรมธรรมะในสวนสาธารณะ จึงเป็นการเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกในอีกรูปแบบหนึ่ง โดยมีแนวคิดที่จะนำธรรมะเข้าสู่จิตใจของประชาชนผู้ที่มาออกกำลังกายในสวนสาธารณะ ซึ่งมีความห่วงใยในสุขภาพของตนเอง ได้มีโอกาสทำบุญคือ การทำบุญใส่บาตร รักษาศีล ฟังธรรม ได้ทำความดี มีความสุขกายสบายใจ และชำระล้างจิตใจให้ผ่องใส โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาย่อมจะได้รับการถ่ายทอดและซึมซับเข้าสู่จิตใจ ตลอดจนการที่ได้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ย่อมจะก่อให้เกิดความประทับใจ และเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตต่อไป

๒.๒ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในยุคสมัยพุทธกาล

วิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในยุคสมัยพุทธกาล จากการศึกษาพบว่าพระพุทธเจ้าทรงมีทั้งหลักการ และหลักปฏิบัติแตกต่างกันไปตามกาลเทศะและบุคคลที่จะทรงสั่งสอน ดังนั้นการพิจารณาวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระองค์จึงเริ่มตั้งแต่ คุณสมบัติของผู้สอน ลีลาการสอน และหลักการสอน

๒.๒.๑ คุณสมบัติของผู้สอนหรือนักเผยแผ่

พุทธวิธีในการสอนนั้นต้องเริ่มต้นจากปรัชญาขั้นพื้นฐานอันได้แก่ กัลยาณมิตรและมีสติปัญญาไหวพริบที่ชาญฉลาดเป็นเบื้องต้น จากนั้นต้องประกอบด้วยหลักของนักเผยแผ่กับผู้ฟัง หรือผู้สอนกับผู้เรียนที่มีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นกัลยาณมิตรเป็นอันดับต่อไป เพราะในทางพระพุทธศาสนาถือว่า ผู้เผยแผ่กับผู้ฟังหรือผู้สอนกับผู้เรียนนั้นต้องประสานสัมพันธ์กัน มีความกรุณาต่อกันโดยเฉพาะในด้านการอบรมสั่งสอนนั้น ย่อมเป็นส่วนประกอบที่สำคัญให้เกิดคุณลักษณะของผู้สอนซึ่งเรียกว่า องค์คุณของกัลยาณมิตร ดังนั้น พระธรรมกถึกหรือนักเผยแผ่พุทธธรรมที่ดีจึงมีลักษณะคุณสมบัติซึ่งเป็นองค์ของกัลยาณมิตร ๙ ประการ ดังนี้

๑. ปิโย เป็นที่รักเป็นที่พอใจ ในฐานะเป็นที่สบายและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาได้ถาม

๒. ครุ เป็นที่เคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกรอบอุนใจ เป็นที่ฟังได้และปลอดภัย

๓. ภาวนีโย เป็นที่ยกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ

๔. วตฺตา จ เป็นนักพูด รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. วจนกฺขโม เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำเสนอแนะวิพากษ์วิจารณ์ อดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว

๖. กมภิรฺณจ กถิ กตฺตา เป็นผู้พูดด้วยถ้อยคำลึกซึ้งได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยาก ซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗. โน จฏฺฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในอุจฺฉาสนะ คือไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย^๔

๒.๒.๒) ลีลาการสอน

การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง แม้ที่เป็นเพียงธรรมมิกถา หรือการสนทนาทั่วไป ซึ่งมีข้อความที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษ ก็จะดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดี โดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะที่เรียกได้ว่า เป็นลีลาในการสอน มี ๔ ประการ คือ

๑. สันทติสนา ชี้แจงให้เห็นชัด คือจะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบาย และแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังงูมีมือไปคูเห็นกับตา

๒. สมาทปนา ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือสิ่งใดควรปฏิบัติหรือห้าห้าม ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชนา เร้าใจให้อาจหาญแก่งกล้า คือปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จจงได้ สู้งาน ไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก

๔. สัมปหังสนา ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือบำรุงจิตใจให้ชุ่มชื่นเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดี หรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ^๕

^๔ ม.ม. (บาลี) ๒๓/๓๓/๒๕, ม.ม. (ไทย) ๒๓/๓๓/๕๓, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐๔.

^๕ ที.ที. (บาลี) ๕/๓๒๒/๑๒๖, ที.ที. (ไทย) ๕/๓๒๒/๑๒๔, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๕๘ - ๑๕๙.

๒.๒.๓) หลักการสอน

พระพุทธองค์ได้ตรัสองค์แห่งธรรมกถึก ๕ ประการ คือ

๑. อนุปพุทฺถิ กถาความไปตามลำดับ คือแสดงหลักธรรม หรือเนื้อหาวิชาตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ
๒. ปริยายทสฺสาวิ ชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ คือชี้แจงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น โดยอธิบายขยายความ ยักเยื้องไปต่าง ๆ ตามแนวเหตุผล
๓. อนุทฺตํ ปฏิจฺจ แสดงธรรมด้วยอาศัยเมตตา คือสอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ประโยชน์แก่เขา
๔. น อามิสฺนฺตโร ไม่แสดงธรรมด้วยเห็นแก่อามิส คือสอนเขามิใช่เพราะมุ่งที่ตนจะได้ลาภ หรือผลประโยชน์ตอบแทน
๕. อุตฺตานญฺจ ปรญฺจ อนุปฺหจฺจ แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือสอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เลียดสีข่มขู่ผู้อื่น^๖

หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เมื่อทรงพระดำริที่จะประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระองค์จึงทรงระลึกถึงพระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ จึงเสด็จไปที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระองค์ได้แสดงปฐมเทศนาเป็นครั้งแรกในโลกคือพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร จนท่านอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นคนแรก และได้ขอบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุ พระองค์ทรงประทานอนุญาตให้การอุปสมบท ถือว่าท่านเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา ต่อมาพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอนัตตลักขณสูตรแก่พระปัญจวัคคีย์ที่เหลือ จนได้บรรลุเป็นพระอรหันต์หมดทุกรูป และได้ทรงแสดงธรรมแก่สกุลบุตรพร้อมเพื่อนอีก ๕๔ คน จนบรรลุอรหัตผลในกาลต่อมา จึงมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในขณะนั้น ๖๐ รูปรวมทั้งพระพุทธองค์ด้วย ดังนั้นพระองค์ทรงส่งพระภิกษุสงฆ์ทั้ง ๖๐ รูปออกไปประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยให้แยกกันไปในทิศทางต่างๆ ให้ไปรูปเดียว ส่วนพระองค์เองเลือกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม^๗

^๖ อญ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๕/๑๓๔-๑๓๕, อญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๕/๒๖๓, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๔.

^๗ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๒ - ๔๓/๑๒ - ๔๑, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒ - ๔๓/๑๘ - ๔๘.

การประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบเชิงรุกของพระพุทธเจ้าได้เริ่มขึ้นแล้ว ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงรูปแบบวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล โดยสรุปเป็นภาพรวมได้ ๑๐ วิธี คือ

๑. วิธีการเข้าหาผู้นำทางศาสนา การเมืองและทางเศรษฐกิจ

ภายหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ออกประกาศพระพุทธศาสนาโดยเริ่มต้นที่ผู้นำศาสนา ด้วยการเสด็จไปโปรดพราหมณ์ปัญจวัคคีย์ผู้คงแก่เรียนมีจิตใจที่มุ่งมั่นเต็มเปี่ยมด้วยความปรารถนาว่าจักได้บรรลุธรรมตามพระพุทธองค์จนกระทั่งประสบผลสำเร็จ หลังจากนั้นเสด็จไปโปรดชนกลุ่ม ๓ พี่น้องซึ่งมีบริวาร ๑,๐๐๐ คน โดยชนกลุ่ม ๓ พี่น้องนี้เป็นเจ้าลัทธิใหญ่ที่นิยมการบูชาไฟและเป็นที่เคารพนับถือของพระเจ้าพิมพิสารและประชาชนชาวแคว้นมคธเป็นอย่างมาก พระองค์ทรงแสดงธรรมเทศนาอาทิตตปริยาสูตรและแสดงปาฏิหาริย์เพื่อให้ชนกลุ่มนี้เข้ามานับถือพระพุทธศาสนา จนประสบความสำเร็จได้บรรลุธรรมและอุปสมบทเป็นภิกษุทั้งหมด^๔ ต่อจากนั้นพระองค์เสด็จไปหาผู้นำทางการเมือง คือพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชอาแห่งแคว้นมคธและข้าทาสบริวาร พระเจ้าพิมพิสารและข้าราชบริพารพอเห็นว่าชนกลุ่มสามพี่น้องที่ตนนับถือได้ประกาศตนเป็นสาวกของพระพุทธองค์แล้วก็กลายทิฐิมานะและน้อมใจฟังพระธรรมเทศนาด้วยความเคารพ ในที่สุดก็ได้ดวงตาเห็นธรรมและหันมานับถือพระพุทธศาสนา ต่อมาพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายวัดเวฬุวันแด่พระสงฆ์โดยมีพระพุทธองค์ทรงเป็นประมุข^๕

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงแสดงธรรมเทศนาสั่งสอนเหล่าผู้นำทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อสังคมและประเทศชาติด้วยพระองค์เอง ผู้นำทางเศรษฐกิจที่พระองค์เสด็จไปโปรด คือ ยศกุลบุตรพร้อมบิดามารดาภรรยาและมิตรสหายรวม ๕๔ คน^๖

วิธีการเผยแผ่ธรรมะโดยการเข้าหาหัวหน้าผู้เป็นผู้นำทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจ เช่นนี้นับเป็นวิธีการที่มีความชาญฉลาดและแยบยลในตัวอย่างมาก เหมือนกับยิงปืนนัดเดียวได้นกทั้งฝูง เพราะคนเหล่านี้ต่างมีบทบาทและอิทธิพลต่อสังคมอย่างยิ่งทั้งเป็นผู้ที่มีพวกพ้องและบริวารมาก เมื่อคนเหล่านี้นับถือศาสนาใด ผู้คนในสังคมนั้นก็มักจะหันมานับถือตามไปด้วย จะเห็นได้ว่าในช่วงแรกของการเผยแผ่ธรรมะนั้นพระองค์ทรงใช้วิธีการนี้มาโดยตลอด ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักมีประชาชนให้ความเลื่อมใสศรัทธาเข้ามานับถืออย่างมากมายนับได้ว่าเป็นพระปรีชา

^๔ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๒ – ๕๔/๑๒ – ๔๕, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๕๔/๑๘-๖๕.

^๕ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๒ – ๕๔/๔๖ – ๕๐, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒ – ๕๔/ ๑๘ – ๖๕.

^๖ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๒๕ – ๓๑/๒๐ – ๒๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๕-๓๑/๓๑ – ๔๐.

สามารถของพระพุทธองค์และพระสาวกทั้งหลายด้วย ผู้นำศาสนานั้นบางทีอาจจะมีความสำคัญหรือทรงอิทธิพลต่อจิตใจของประชาชนมากกว่านักปกครอง เพราะนักปกครองมักควบคุมประชาชนด้วยอาวุธหรือด้วยอำนาจ ส่วนผู้นำทางศาสนานั้นควบคุมประชาชนด้วยธรรมะ ฉะนั้นประชาชนจึงมีความมั่นคงเลื่อมใสต่อพระและนักบวช นอกจากความเลื่อมใสศรัทธาแล้วยังช่วยอำนวยความสะดวกในด้านการทำนุบำรุงพระสงฆ์และพระพุทธศาสนาอย่างดีด้วยการสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ และสร้างวัดวาอารามต่างๆ

๒. วิธีการปฏิบัติหลักคำสอนและหลักความเชื่อบางประการของลัทธิศาสนาตั้งเดิม

พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติทางสังคมชนชั้นที่ชาวชมพูทวีปยึดถือมานาน เช่น ศาสนาพราหมณ์มีข้อบัญญัติทางสังคมหลายด้าน เช่น เรื่องวรรณะ ที่กำหนดให้แต่ละวรรณะมีความแตกต่างกันอย่างเด่นชัด มีการกำหนดให้แต่ละวรรณะยึดถือและปฏิบัติอยู่ในวรรณะของตนเองมิให้สมาคมกับวรรณะอื่นๆ โดยเฉพาะวรรณะศูทรที่ไม่สามารถมีสิทธิ์ในสังคม กำหนดให้วรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะประเสริฐสูงสุด อันถือได้ว่าเป็นการลดทอนสิทธิ์ของวรรณะอื่นๆ พระองค์ตรัสปฏิเสธแนวคิดดังกล่าวอย่างสิ้นเชิง และทรงสอนว่า

“บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะชาติตระกูลก็หาไม่
หรือไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติตระกูลก็หาไม่
บุคคลเป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม
หรือไม่เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม”^{๑๑}

หมายความว่า คนดี หรือชั่วมิใช่ชาติตระกูล แต่ขึ้นอยู่กับกระทำของผู้คนนั้น หากทำดีก็เป็นคนดี และหากทำชั่วก็เป็นคนชั่ว

นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงปฏิเสธทางสุดโต่ง ๒ ทาง คือ กามสุขัลลิกานุโยค คือการหมกมุ่นในกามสุข กับอัตตกิลมถานุโยค คือการทรมานตนเอง พระองค์ทรงเคยปฏิบัติเช่นนั้นมาก่อนแล้วทรงยืนยันว่าเป็นหนทางที่ผิดไม่ใช่หนทางที่จะนำสัตว์โลกไปสู่ทางบรรลุมรรคได้ ทรงแนะนำให้ดำเนินในทางสายกลางอันได้แก่มรรคมรรค ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา เป็นทางปฏิบัติที่ไม่เข้มงวดและไม่หละหลวมเกินไปทรงถือว่าเป็นแนวทางที่ถูกต้องและเหมาะสมที่สุด^{๑๒}

^{๑๑}ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๖๐/๔๕๒, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๑.

^{๑๒}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓-๑๖, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐ - ๒๕.

๓. วิธีการปฏิรูป

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมและลัทธิต่างๆ โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์จึงทำให้พระพุทธเจ้าต้องมีความเกี่ยวข้องกับถ้อยคำทางศาสนา ด้วยความมุ่งมั่นที่จะประกาศพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงอย่างรวดเร็ว จึงไม่ทรงหักล้างคำสอนหรือถ้อยคำของศาสนาอื่นอย่างทันที แต่พยายามให้กลมกลืนกันไปเรื่อยๆ จนกลายเป็นการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่รู้ตัวหรือบางทีก็ใช้วิธีการโอนอ่อนผ่อนตาม คำสอนใดถูกต้องจึงามพระองค์ก็ทรงรับรองว่าถูกต้องดีงามเป็นของสากลโดยธรรมชาติ คำสอนของศาสนาพราหมณ์มีอยู่อย่างไร พระองค์ก็ไม่ทรงหักล้าง แต่จะทรงปฏิรูปใหม่นำมาใช้ในทางพระพุทธศาสนาเช่น คำว่า พรหม ทางศาสนาพราหมณ์หมายถึง ผู้สร้างโลก แต่พระองค์ทรงเอามาใช้ในความหมายใหม่ หมายถึงมารดาบิดา^{๓๓} คำสอนใดที่มีความขัดแย้งกับพุทธศาสนาทรงชี้แจงแสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติเช่นนั้นไม่ใช่แก่นสารพร้อมทั้งแนะนำแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องให้ เช่น การบูชาัญญ ในคำสอนเดิม หมายถึงการฆ่าสัตว์บูชาัญญ แต่พระองค์ทรงสอนในความหมายใหม่ หมายถึงการบูชามารดาบิดา สมณพราหมณ์ เป็นต้น^{๓๔}

๔. วิธีการเสนอหลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา

วิธีการนี้เป็นวิธีที่สืบเนื่องมาจากวิธีการดังกล่าวแล้วข้างต้นนั้น กล่าวคือ เมื่อทรงอธิบายชี้แจงถึงส่วนดีส่วนบกพร่องของศาสนาพราหมณ์แล้ว ได้เสนอหลักการใหม่ที่เป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้ว ขึ้นแทนที่และเผยแผ่หลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนเพื่อให้เข้าใจถึงธรรมชาติแท้จริงของมนุษย์และสรรพสิ่ง หลักธรรมที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ได้แก่ **ไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์** คือความเป็นของไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความเป็นของไม่ใช่ตัวตน ความไม่คงที่แน่นอนของสรรพสิ่งเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัยกันเกิดขึ้นและเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาที่ผ่านไป^{๓๕}

และ**หลักอริยสัจ ๔** ถือได้ว่าเป็นหลักหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่สำคัญครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา กุศลธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนารวมอยู่ในอริยสัจทั้งสิ้น พระพุทธองค์ทรงบรรจุธรรมนี้ด้วยหลักธรรมข้อนี้ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้นและดับไปอย่างมีเหตุปัจจัย เป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงนำมาแสดงเพื่อโปรดสัตว์มากที่สุด^{๓๖}

^{๓๓} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๖๓/๘๐, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗ - ๑๐๘.

^{๓๔} คุราขละเอียดใน อัง.สตุกก. (บาลี) ๒๓/๔๗/๓๖ - ๔๐, อัง.สตุกก. (ไทย) ๒๓/๔๗/๗๐ - ๗๔.

^{๓๕} คุราขละเอียดใน อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๑๓๗/๒๗๘ - ๒๗๙, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๕๕.

^{๓๖} คุราขละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓ - ๑๖, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐ - ๒๕.

๕. วิธีการปฏิบัติเชิงรุก หรือเยี่ยมเยียนตามบ้าน

เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ตลอดการเผยแผ่ธรรมะ ทรงแผ่ข่ายคือพระญาณของพระองค์เพื่อสำรวจดูเวไนยสัตว์ที่มีอุปนิสัยแก่กล้าพอที่จะบรรลุธรรมแล้วเสด็จไปเทศนาโปรดถึงบ้าน อันเป็นพระกรณียกิจประจำวันของพระองค์อีกประการหนึ่งด้วยเช่นกัน ผู้ที่ได้รับการเทศนาโปรดเช่นนี้มักจะได้อบรมธรรมอยู่เสมอ เรียกว่าพุทธกิจ ๕ ประการของพระพุทธเจ้า ได้แก่เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต เวลาสายทรงแสดงธรรม เวลาค่ำประทานโอวาท กลางคืนตอบปัญหาเทวดา และเวลาจวนสว่างตรวจดูสรรพสัตว์ผู้ที่สมควรและยังไม่สมควรตรัสรู้^{๑๗}

๖. วิธีการบริการชุมชน

วิธีการนี้เป็นการเผยแผ่เชิงรุกซึ่งได้ผลมากที่สุดอีกวิธีหนึ่ง พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายจะเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยกับสังคมอยู่เนืองๆ เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและความเข้าใจอันดีระหว่างชาวบ้านและพระสงฆ์ เช่นการเข้าไปสงเคราะห์ประชาชนในภูมิต้นตอตรพระองค์ได้ทรงเข้าไปช่วยเหลือชาวบ้านโดยวิธีแก้ปัญหามาโดยการจัดระบบเศรษฐกิจให้ประชาชนอยู่ดีกินดีมีความสุขในสังคม^{๑๘}

๗. วิธีการใช้ปาฏิหาริย์ต่างๆ

เป็นวิธีการเผยแผ่ที่ใช้ความสามารถพิเศษเข้ามาช่วยโดยมีจุดประสงค์เพื่อปราบปรามคนที่แสดงอาการกระด้างกระเดื่องไม่ยอมรับนับถือหรืออยากลองดีให้สิ้นพยศ การแสดงปาฏิหาริย์นี้ไม่นิยมใช้นักเพราะทรงเล็งเห็นว่าการแสดงฤทธิ์นั้นมีทั้งแง่ดีและไม่ดีในตัวเอง คือผู้ที่มีศรัทธาเลื่อมใสก็ยิ่งยกย่องส่งเสริมมากขึ้น ส่วนผู้ที่ไม่เลื่อมใสอาจจะดูหมิ่นว่าการแสดงปาฏิหาริย์แบบนี้ไม่เห็นแปลกอะไรเพราะคนที่เรียนวิชา “คันทาริ”^{๑๙} ก็สามารถทำได้เช่นเดียวกัน และตรัสว่า “เราเล็งเห็นโทษในอิทธิปาฏิหาริย์อย่างนี้ จึงอิตถัระอาเกลียดการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์”^{๒๐} แต่วิธีการที่ทรงโปรดและใช้อยู่เสมอคือ อนุศาสน์ปาฏิหาริย์คือการสอนอย่างธรรมดา อธิบาย ชี้แจง ได้ตอบ

^{๑๗} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๖๑/๔๐, ดูพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีการสอน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒๘ – ๒๙.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (บาลี) ๕/๓๒๓ – ๓๕๘/๑๒๓ – ๑๕๐, ที.สี. (ไทย) ๕/๓๒๓ – ๓๕๘/๑๒๓ – ๑๕๐.

^{๑๙} วิชาเกี่ยวกับการแสดงฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์ต่างๆ แสดงโดยฤคคันทาริ

^{๒๐} ที.สี. (บาลี) ๕/๔๘๔/๒๑๓, ที.สี. (ไทย) ๕/๔๘๔/๒๑๕.

กันไปมาโดยไม่ต้องมีการใช้ฤทธิ์เดชเข้ามาช่วย เป็นวิธีที่ทำให้คนเข้าถึงธรรมได้ตามพุทธประสงค์และมีความมั่นคงยืนยาวมาถึงปัจจุบัน^{๒๐}

๘. วิธีการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น

เป็นวิธีการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อเป็นการเผยแผ่ให้ง่ายมากขึ้นทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกว่าผู้เผยแผ่เป็นเสมือนญาติของตนเองจึงเกิดความเต็มใจที่จะรับฟังพระธรรมเทศนาแต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามยกพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต และทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่พระภิกษุผู้แสดงพุทธพจน์เป็นภาษาสันสกฤต^{๒๑} ทรงอนุญาตในการแสดงธรรมด้วยภาษาของตนเอง เพราะเป็นภาษาสามัญที่ประชาชนจำนวนมากสามารถเข้าใจได้ เป็นการเปิดโอกาสให้มวลชนทุกระดับชั้นได้มีโอกาสเข้ามาล้อมไศศรัทธา พระพุทธศาสนาจึงแพร่หลายไปสู่มวลชนอย่างรวดเร็วทั้งเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกระดับชั้นได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงกัน ตรงกันข้ามกับศาสนาพราหมณ์ที่จำกัดสิทธิการศึกษาทั้งยังใช้ภาษาสันสกฤตซึ่งถือได้ว่าเป็นภาษาต้องห้ามสำหรับคนบางวรรณะ เช่นวรรณะศูทรในการสั่งสอนอีกด้วย

๙. วิธีการเผยแผ่ด้วยบุคลิกภาพ

บุคลิกภาพที่ดีนับได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของนักเผยแผ่ นอกเหนือจากคุณสมบัติด้านคุณธรรม เพราะบุคลิกภาพที่สง่างาม นามองน่าเลื่อมใสย่อมเป็นเหตุนำมาซึ่งความเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็นได้ พระพุทธองค์ทรงมีพระวรกายที่สง่างามประกอบด้วยลักษณะหาบุรุษ ดังมีจกัพราหมณ์ชมว่า “พระสมณโคดมมีพระรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนักดูพรหม มีพระวรกายดูพรหม โอกาสที่จะพบเห็นยากนัก”^{๒๒} การเผยแผ่พระพุทธศาสนานอกจากมีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่แล้ว คุณสมบัติของนักเผยแผ่ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่สร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ เพราะนักเผยแผ่ที่ดีนั้นแม้จะไม่ออกปากพูดก็สามารถเผยแผ่พุทธธรรมได้ บุคลิกลักษณะที่ดีงามก็ถึงความพอใจให้เกิดศรัทธาแก่ผู้ที่พบเห็น

๑๐. วิธีการสนทนา การบรรยายและตอบปัญหา

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ยกวิธีสอนของพระพุทธเจ้าไว้ มีหลายแบบหลายอย่าง ซึ่งผู้วิจัยจะยกมาเพียง ๓ หัวข้อ ที่น่าสังเกตหรือพบบ่อย คงจะได้แก่วิธีต่อไปนี้

^{๒๐} คุราลละเอียดใน ที.ที. (บาลี) ๕/๔๘๖/๒๑๘, ที.ที. (ไทย) ๕/๔๘๖/๒๑๖.

^{๒๑} คุราลละเอียดใน วิ.จู. (บาลี) ๓/๒๘๕/๔๖, วิ.จู. (ไทย) ๓/๒๘๕/๓๑.

^{๒๒} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๒๕/๔๑๔, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๕/๕๓๔.

๑. แบบสากัจฉา หรือสนทนา วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหลักธรรม ในการสนทนาพระพุทธเจ้ามักจะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจ ธรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด แม้ในหมู่พระสาวก พระองค์ก็ทรงใช้วิธีนี้ไม่น้อย และทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกัน อย่างในมงคลสูตรว่า “กาเลน ธมฺมสากัจฉา เอตมฺมจฺลฺมฺมุตฺตมํ การสนทนาธรรมตามกาล เป็นมงคลอันอุดม” ดังนี้

๒. แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรม ประจำวันซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจ กับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม และหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกันพอที่จะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ ได้ ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้ที่พบในคัมภีร์บอกว่า ทุกคนที่ฟังพระองค์แสดงธรรมอยู่ในที่ประชุม นั้น แต่ละคนจะรู้สึกว่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตัวเองโดยเฉพาะ ซึ่งนับว่าเป็นความสามารถ อัจฉริยะอีกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า

๓. แบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่างๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธรองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม ในสังคิสิสูตร ท่านแยกประเภทปัญหาไว้ตามลักษณะวิธีตอบเป็น ๔ อย่างคือ

๑) เอกังสพยากรณีปัญหา ปัญหาที่ฟังตอบตรงไปตรงมาตายตัว พระอรรรถกถาจารย์ยกตัวอย่างเช่น ถามว่า “จักขุเป็นอนิจจังหรือ” ฟังตอบตรงไปได้ทีเดียวว่า “ถูกแล้ว”

๒) ปฏิปุจฺญาพยากรณีปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถามแล้วจึงแก้ พระอรรรถกถาจารย์ยกตัวอย่างเช่น เขาถามว่า “โสตะก็เหมือนจักขุหรือ” ฟังย้อนถามก่อนว่า “ที่ถามนั้นหมายถึงแง่ใด” ถ้าเขาว่า “ในแง่เป็นเครื่องมองเห็น” ฟังตอบว่า “ไม่เหมือน” ถ้าเขาว่า “ในแง่เป็นอนิจจัง” จึงควรตอบรับว่า “เหมือน”

๓) วิกัซชพยากรณีปัญหา ปัญหาที่จะต้องแยกความตอบ เช่น เมื่อเขาถามว่า “สิ่งที่เป็นอนิจจัง ได้แก่ จักขุ ไซ้ไหม ?” ฟังแยกความออกตอบว่า “ไม่เฉพาะจักขุเท่านั้น ถึงโสตะ ฆานะ ฯลฯ ก็เป็นอนิจจัง” หรือปัญหาว่า “พระตถาคตตรัสวาจาซึ่งไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของคนอื่นไหม ?” ก็ต้องแยกตอบตามหลักการตรัสวาจา ๖ หรือปัญหาว่าพระพุทธเจ้าทรงดิเคยยนตะทั้งหมดจริงหรือ” ก็ต้องแยกตอบว่าชนิดใดดิเคยยน ชนิดใดไม่ดิเคยยน ดังนี้เป็นต้น

๔) รูปนัยปัญหา ปัญหาที่พึงยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์ อันจักเป็นเหตุให้เขว ยึดถือ สิ้นเปลืองเวลาเปล่า พึงยับยั้งเสีย แล้วชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่แนวเรื่องที่ ประสงค์ต่อไป ท่านยกตัวอย่าง เมื่อถามว่า “ชีวะอันใด สรรพก็อันนั้นหรือ ? ” อย่างนี้เป็นคำถาม ประเภทเกินความจริง ซึ่งถึงอธิบายอย่างไรผู้ถามก็ไม่อาจเข้าใจ เพราะไม่อยู่ในฐานะที่เขาจะเข้าใจ ได้ พิสูจน์ไม่ได้ ทั้งไม่เกิดประโยชน์อะไรแก่เขาด้วย^{๒๔}

๒.๓ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคหลังพุทธกาล

วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยหลังพุทธกาลนั้น ได้รับการสืบเนื่องจากพุทธบริษัท ทั้ง ๔ กล่าวคือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกาได้มีบทบาทในการนำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ยังสถานที่ต่างๆ เพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้าตามกำลังความสามารถของแต่ละคน แม้พระองค์จะให้สิทธิ์เสรีแก่พุทธบริษัททั้ง ๔ ในการเผยแผ่หลักธรรมก็ตาม แต่จากข้อเท็จจริง ตลอดจนความเหมาะสมแห่งสถานภาพและบุคลิกภาพแล้วสังคมส่วนใหญ่ยังยกย่องพระสงฆ์ให้ เป็นผู้ที่ได้รับเกียรติ และเป็นผู้นำในการเผยแผ่ธรรมะเป็นหลัก

สมัยหลังพุทธกาลนั้นจะเห็นได้ว่าศาสนากับการเมืองหรือผู้มีอำนาจทางการเมือง ปกครองนั้น อำนาจต่างๆ ยังอิงกับธรรมะ ผู้มีอำนาจจะไม่ใช้อำนาจไปด้วยเหตุผลส่วนตัวหรือโดย ยึดถือผลประโยชน์ของผู้ปกครอง หลักการทางศาสนาก็ยอมรับความชอบธรรมของผู้มีอำนาจหรือ กษัตริย์ในการปกครองประเทศ ส่วนกษัตริย์ก็มีหน้าที่ในการอุปถัมภ์บำรุงและคุ้มครองศาสนา ดังนั้นศาสนจักรและอาณาจักรจึงไม่มีการแยกกัน แต่ละส่วนก็เป็นเอกเทศของกันและกัน

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, หน้า ๔๖ – ๔๘, ดูเพิ่มเติมใน จานงค์ ทองประเสริฐ, **แผนการกู้อิสรภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑๕ – ๒๕๔, ปรีดา จันทรแจ่มศรี, “ศึกษาเปรียบเทียบวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา กับคริสต์ศาสนาในสังคมไทยสมัยปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณีการเผยแผ่ของวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอบางเกริก จังหวัดนนทบุรี และโบสถ์คริสต์จักรแสงสว่าง เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร”, **ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๖**, หน้า ๒๑ – ๓๕.

โดยเหตุที่ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ได้ดำเนินมาอย่างแน่นแฟ้นมาโดยตลอด แม้ภายหลังพุทธกาลความสัมพันธ์ดังกล่าวก็ยังคงมีอยู่ ดังจะเห็นได้จากหลักฐานในการสังคายนาพระธรรมวินัยแทบทุกครั้งจะต้องมีกษัตริย์ทรงถวายการอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้มีความเด่นชัดยิ่งขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลจนถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชก็ยังคงใช้รูปแบบดั้งเดิมอยู่คืออาศัยพระสงฆ์เป็นผู้เผยแผ่ธรรมะ แต่ครั้งมาถึงยุคพระพุทธศาสนาได้แยกออกเป็นหลายนิกาย โดยเฉพาะที่เด่นชัดที่สุดหลังพุทธกาล พระพุทธศาสนาได้แตกแยกออกเป็น ๒ นิกายใหญ่ๆ คือเถรวาทกับอักษรวาท หลังจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ล่วงมาได้ ๑๐๐ ปี^{๒๕}

จุดเด่นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช คือพระเจ้าอโศกมหาราชได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาจนสามารถนำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการบริหารประเทศ และเปลี่ยนการขยายอำนาจด้วยศาสตราวุธมาเป็นธรรมาวุธโดยอาศัยพระราชอำนาจของพระองค์ในการใช้นโยบายหลักธรรมวินัยในการบริหารประเทศ เช่น

๑. ทรงปกครองบ้านเมืองโดยระบบธรรมาธิปไตย คือใช้หลักพระธรรมวินัยบริหารบ้านเมือง

๒. ทรงอุทิศพระองค์เป็นธรรมทาส โดยทรงหวังผลทั้งในภพนี้และภพหน้า นำประชาชนให้ไกลเว้นจากมิถิลาชีพ ดำรงชีวิตโดยหลักสัมมาอาชีวะ

๓. เสด็จประพาสเพื่อธรรม คือเที่ยวนมัสการปูชนียสถานในพระพุทธศาสนาและแนะนำสั่งสอนประชาชนให้รู้และปฏิบัติธรรม

๔. ทรงปฏิวัติสังคมโดยธรรม คือยกเลิกพิธีกรรมต่างๆ ที่มีการเบียดเบียนทำลายล้างห้ามการฆ่าสัตว์บูชายัญ ด้วยกฎ “มา ฆาต” คือห้ามฆ่า แม้ภายในพระราชวังเองก็ห้ามฆ่าสัตว์

๕. ทรงใช้ระบบรัฐสวัสดิการ ด้วยการสร้างโรงพยาบาลขึ้นรักษาคณ และโรงพยาบาลรักษาสัตว์ ปลุกสมุนไพรรักษาโรคในส่วนต่างๆ ของประเทศ ขุดบ่อน้ำ สระน้ำ สร้างถนนคูคลอง เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชน

^{๒๕} สิริวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

๖. ให้เลิกพิธีกรรมทุกชนิดที่ไม่เป็นธรรม และได้นำเอาหลักของมงคลสูตร สิกขาสูตร ให้คนปฏิบัติต่อกันตามสมควรแก่ฐานะหน้าที่ เน้นให้ประชาชนรู้จักคุณค่าของธรรมทาน เห็นคุณค่าของการแนะนำ การรับการแนะนำสั่งสอนกันด้วยเมตตา กรุณา

๗. ทรงตั้งข้าหลวงแทนพระองค์เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม โดยให้ข้าหลวงเหล่านั้น สร้างความรู้สึกรู้สึกต่อประชาชนว่า เป็นเหมือนลูกหลานของตน ให้พยายามสวดสวดคุณแลสุขทุกข์ของเขาคุบิคาเอาใจใส่ดูแลบุตรธิดาของตน การกระทำทุกอย่างทรงเน้นหนักไปที่ผลประโยชน์อันผู้กระทำถึงได้ในภพนี้และภพหน้า

ผลจากการปกครองโดยระบบธรรมาธิปไตย ทำให้เพื่อนบ้านใกล้เคียงมีสัมพันธไมตรีกับพระองค์ มีเมืองเป็นอันมากที่ยอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมา เพราะความเคารพศรัทธาต่อพระเจ้าอโศกมหาราช ความสงบสุขจึงได้บังเกิดขึ้น^{๒๖}

หลังจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้ว พระเจ้าอโศกมหาราช และพระโมคคัลลีบุตร ทรงพิจารณาเห็นว่าพระพุทธศาสนาอาจจะดำรงอยู่ไม่ยั่งยืนในประเทศอินเดียจึงสมควรส่งสมณทูตออกประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาในนานาประเทศ เพื่อว่าเมื่อเสื่อมสูญจากประเทศอินเดียแล้ว พระพุทธศาสนาอันเป็นประโยชน์แก่โลกก็ยังมีปรากฏอยู่ในประเทศอื่นๆ จึงส่งสมณทูตออกเป็น ๙ สาย ดังนี้

๑. พระมหาเทวเถรไปยังมหิสมณฑล (คือแคว้นแคว้นข้างใต้ลำนํ้าโคทาวารี อันเป็นประเทศไมสอร์บัดนี้) แห่ง ๑

๒. ให้พระรักขิตเถรไปยังวันวาสิประเทศ (คือแคว้นแคว้นกะนะระเหนือ อันเป็นเขตเมืองบอมเบย์บัดนี้) แห่ง ๑

๓. ให้พระธรรมรักขิตเถรไปยังปรันตปะประเทศ (คือแคว้นแคว้นตอนชายทะเลข้างเหนือ เมืองบอมเบย์บัดนี้) แห่ง ๑

๔. ให้พระมหาธรรมรักขิตเถรไปยังมหารัฐประเทศ (คือแคว้นแคว้นข้างยอดลำนํ้าโคทาวารี) แห่ง ๑

๕. ให้พระมัชฌันติกเถรไปยังกษมิระและคันธาระประเทศ (คือที่เรียกว่าประเทศแคชเมียร์และอาฟกานิสถานบัดนี้) แห่ง ๑

^{๒๖} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๕ – ๑๕๖.

๖. ให้พระมัทสนเถระไปยังหิมวันตประเทศ (คือมณฑลที่ตั้งอยู่เชิงเขาหิมาลัย มีเนปาล
ราชเป็นต้น) แห่ง ๑

๗. ให้พระมหารักขิตเถระไปยังโยนโลกประเทศ (คือเหล่าเมืองที่พวกโยนกได้มาเป็น
ใหญ่ อยู่ในแดนประเทศเปอร์เซียบัดนี้) แห่ง ๑

๘. ให้พระมหินทรเถระ อันเป็นราชบุตรของพระเจ้าอโศกไปยังลังกาทวีป แห่ง ๑

๙. ให้พระโสณะเถระ กับพระอุตระเถระ ไปยังสุวรรณภูมิประเทศ แห่ง ๑^{๒๖}

การที่พระสมณทูต คือพระโสณะเถระกับพระอุตระเถระนำพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศ
ไทยนั้น ตามเส้นทางของชาวอินเดียซึ่งเข้ามาสู่สุวรรณภูมิมีหลายทางด้วยกัน ทางใดทางหนึ่งคือ

๑. มาทางบก โดยผ่านเบงกอล ข้ามเทือกเขาปาดไก่อเข้าสู่พม่าตอนบน

๒. ลงเรือข้ามอ่าวเบงกอลขึ้นที่อ่าวมะตะมะ หรือมาขึ้นที่ฝั่งมะริด ทวาย ตะนาวศรี
แล้วเดินบกเข้าสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยผ่านจังหวัดกาญจนบุรี

๓. ลงเรือข้ามมหาสมุทรเข้าสู่ช่องแคบมะละกา มาขึ้นบกบนแหลมมลายู หรืออาจจะอ้อม
ไปเลยเข้าอ่าวญวนไปกัมพูชาและจามปา

การอพยพครั้งใหญ่ๆ ของอินเดียมาสู่สุวรรณภูมิเกิดขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช
กล่าวกันว่าชาวแคว้นกถิงกะ (แคว้น โอริสาปัจจุบัน) หนีภัยสงครามลงเรือจำนวนหลายร้อยลำมาสู่
สุวรรณภูมิและหมู่เกาะอินโดนีเซีย จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าชาวอินเดียเหล่านี้จะต้องมีนักปราชญ์ราช
บัณฑิตตามมาด้วยเป็นจำนวนมาก ดังนั้นตำนานพื้นเมืองของชนชาติต่างๆ ในสุวรรณภูมิที่ชาว
อินเดียได้มาสอนความเจริญให้มักจะเล่าถึงปฐมวงศ์ของตนว่าเป็นชาติยะมาจากอินเดีย ดังนั้นเมื่อ
พระโสณะและพระอุตระซึ่งนำพระพุทธศาสนาเผยแผ่เป็นคณะแรก อาจเป็นทางเรือหรือไม่ก็
ทางบก โดยผ่านเบงกอลข้ามเทือกเขาปาดไก่อเข้าสู่พม่าตอนบน แล้วผ่านเข้ามาทางจังหวัด
กาญจนบุรี มาสู่นครปฐมอันเป็นเมืองหลวง ซึ่งเรียกชื่อในสมัยนั้นว่า “ทวารวดี” พระโสณะและ
พระอุตระจึงได้แสดงธรรมเทศนาแก่ชาวสุวรรณภูมิ เพราะอย่างน้อยก็มีชาวอินเดียที่อาศัยอยู่ใน
ถิ่นนี้รู้เรื่องแล้ว จึงช่วยกันเผยแผ่ออกไปถึงชาวพื้นเมือง นั่นก็คือพวกมณูษย์มอญโบราณ และละว้า

^{๒๖} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มติชน,
๒๕๔๕), หน้า ๕๐.

ซึ่งเป็นพวกแรกในสุวรรณภูมิที่นับถือพระพุทธศาสนาในยุคนั้น^{๒๔} ดังนั้นชาวไทยจึงได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของตนและนับถือตลอดมาจนกระทั่งบัดนี้

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราชดังที่กล่าวมานี้ได้รับการพัฒนาจนกลายมาเป็นรูปแบบการเผยแผ่ในปัจจุบัน ความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันของพระเจ้าอโศกมหาราชกับพระพุทธศาสนาก็เป็นแม่แบบของประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา กล่าวคือศาสนจักรและอาณาจักรต้องมีความสมัครสมานกลมเกลียวกันอย่างแยกกันไม่ได้ นับได้ว่าวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราชมีบทบาทต่อนักเผยแผ่ในรุ่นต่อมาอย่างแท้จริง จนพระพุทธศาสนาได้ดำรงมั่นอยู่ในประเทศไทย พระมหากษัตริย์ของไทยทุกพระองค์ต่างก็ได้รับอิทธิพลนั้นแล้วเจริญรอยตามแบบอย่างดังกล่าวมาโดยลำดับจนกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของไทยไป

๒.๔ การเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกในประเทศไทย

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่มีบทบาทและความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทยมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ประเทศไทย ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และประชาชนเป็นไปอย่างใกล้ชิดและมั่นคงตลอดมา หน้าที่ของพระสงฆ์ คือการศึกษาเล่าเรียนและประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา บทบาทที่สำคัญที่สุดอีกอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ คือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของพุทธศาสนิกชน พระสงฆ์จึงเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตมาอยู่ในลักษณะเชิงรับ คือการเผยแผ่ในรูปของการจัดกิจกรรมต่างๆ ภายในวัดของตน เช่น การแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระ ส่วนใหญ่จะเป็นการรอให้พุทธศาสนิกชนเข้ามาทำบุญที่วัด ใช้การเผยแผ่เชิงรุกน้อย แต่เมื่อปัจจุบันสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เป็นสังคมยุคโลกาภิวัตน์ เป็นยุคที่สังคมก้าวหน้าด้วยข้อมูลข่าวสาร สามารถรับรู้เรื่องราวต่างๆ ได้พร้อมกันทั่วโลกอย่างรวดเร็วฉับไว การที่พระพุทธศาสนาจะเข้าถึงประชาชนได้ดีก็ต้องปรับใช้วิธีการเผยแผ่ให้ทันสมัยกับเหตุการณ์ไปในสังคมแต่ละยุคแล้วมีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น การเผยแผ่

^{๒๔} กรมการศาสนา, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๒๐๓.

เชิงรับจะทำให้พระพุทธศาสนาตามไม่ทันศาสนาอื่นจนอาจจะสูญเสียพุทธศาสนิกชนให้ศาสนาอื่นไป ในเรื่องนี้พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้แง่คิดที่น่าสนใจว่า “....ต่อไปนี้เราต้องเผยแผ่เชิงรุก เช่น รุกเข้าไปในโรงเรียนทำค่ายพุทธบุตร ทำหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ทำสื่ออุปกรณ์การสอนพระพุทธศาสนา จัดรายการวิทยุ โทรทัศน์ เราต้องรุกเข้าไป เพราะเรามีคู่แข่งที่เป็นประเภทที่ ๑ (ศาสนาอิสลาม) กับประเภทที่ ๒ (ศาสนาคริสต์) ที่เผยแผ่เชิงรุกอยู่ทุกวัน เราอยู่แบบตั้งรับต่อไปไม่ได้แล้วคณะสงฆ์จึงต้องมีการเผยแผ่เชิงรุกในโรงเรียน กับส่งพระไปสอนในโรงเรียนวิถิพุทธ นี่ก็ชาวบ้านเปิดประตูโรงเรียนต้อนรับพวกเรา...”^{๒๕}

ในปัจจุบันคณะสงฆ์ก็มีนโยบายในการเผยแผ่แบบเชิงรุกเหมือนกัน ได้แก่การศึกษาสงเคราะห์ ๑ การสาธารณสงเคราะห์ ๑ กำหนดไว้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา ๑๕ ตรี (๓)^{๒๖} แต่เป็นการทำงานแบบคณะสงฆ์คือไปเรื่อยๆ ขาดการประชาสัมพันธ์ คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยทราบกิจกรรมของคณะสงฆ์ แต่การทำงานลักษณะเช่นนี้ถือว่าคณะสงฆ์ก็เผยแผ่แบบเชิงรุกอยู่เหมือนกัน

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล การช่วยเหลือเกื้อกูลการศึกษาสถาบันการศึกษาอื่นนอกจากการศาสนศึกษา หรือบุคคลผู้กำลังศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ เป็นกิจการอันหนึ่งของคณะสงฆ์ ว่าโดยลักษณะและรูปแบบ พอแยกได้เป็น ๒ ลักษณะคือ

๑. การศึกษาที่พระสงฆ์จัดเองเพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูล ได้แก่การศึกษาที่พระสงฆ์หรือวัดเป็นภาระจัดการศึกษาอื่นจากการศาสนศึกษาเพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์แก่ประชาชนหรือรวมถึงพระภิกษุสามเณร การศึกษาที่พระสงฆ์ดำเนินอยู่ในลักษณะและรูปแบบดังกล่าวจัดได้ถึง ๕ ประเภท คือ

๑) โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๗ อยู่ในสังกัดกรมการศาสนา จัดตั้งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ โดยหลักสูตรวิชาสามัญศึกษาเป็นจุดยืน วิชาพระปริยัติธรรม หมวดภาษาบาลี หมวดพระธรรมวินัยและศาสนปฏิบัติอีกส่วนหนึ่ง ขณะนี้ มีวัดต่างๆ จัดตั้งมากขึ้น เพราะมุ่งการ

^{๒๕} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การเผยแผ่เชิงรุก, หน้า ๑๔.

^{๒๖} พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๕ – ๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียงจงเจริญ, ม.ป.ป.), หน้า ๗.

สงเคราะห์พระภิกษุสามเณรเป็นหลัก แม้จะมีวิชาทางศาสนาอยู่พอควรก็ตาม ในทางปฏิบัติ ทั้งผู้สอนและผู้เรียนเน้นหนักทางวิชาสามัญศึกษาแทบทั้งสิ้น

๒) โรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โรงเรียนประเภทนี้ เดิมคือโรงเรียนราษฎร์ของวัด วัดหรือมูลนิธิต่างๆ จัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ประชาชนเป็นหลัก บางแห่งมีเฉพาะนักเรียนชาย – หญิง บางแห่งมีพระภิกษุสามเณรรวมอยู่ด้วย แต่แยกห้องเรียนได้ โอนมาเป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๓๒ มีทั้งระดับอนุบาล ประถม และมัธยม ขณะนี้มี ๕๒ โรงเรียน และอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

๓) โรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจนตามพระราชประสงค์ เป็นโรงเรียนอยู่ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จัดตั้งตามพระราชประสงค์และอยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ ขณะนี้ที่ทราบชัด มีวัดดำเนินการอยู่ ๒ แห่ง คือ โรงเรียนวัดศรีจันทร์ จังหวัดสมุทรปราการ และโรงเรียนวัดบึงเหล็ก จังหวัดนครพนม

๔) ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดจัดตั้งขึ้นเพื่อให้การศึกษาอบรมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน สอนเฉพาะวันอาทิตย์ จัดตั้งตามระเบียบกรมการศาสนา ว่าด้วยศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พ.ศ. ๒๕๓๔ และอยู่ในสังกัดกรมการศาสนา มีวัดต่างๆ จัดตั้งศูนย์อบรมพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จำนวนมาก

๕) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด จัดตั้งขึ้นเพื่ออบรมเด็กเล็กก่อนวัยเรียนนักเรียนมีทั้งชาย – หญิง วัดจัดตั้งขึ้นตามระเบียบกรมการศาสนา ว่าด้วยการจัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด พ.ศ. ๒๕๓๗ และอยู่ในสังกัดกรมการศาสนา มีวัดต่างๆ จัดตั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดจำนวนมาก หนึ่งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ยังมีจัดในนามกรมการพัฒนาชุมชนและกระทรวงสาธารณสุขอีกส่วนหนึ่งด้วย

๒. จัดเฉพาะช่วยเหลือเกื้อกูล หมายถึง การที่วัดหรือคณะสงฆ์หรือพระภิกษุช่วยเหลือเกื้อกูลแก่การศึกษาอื่นนอกจากการศาสนศึกษา หรือช่วยเหลือเกื้อกูลแก่สถาบันการศึกษาหรือนักเรียนผู้กำลังศึกษาโดยประการที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย และเป็นไปโดยชอบและเหมาะสม ซึ่งพอแยกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

- ๑) การช่วยพัฒนาสถาบันการศึกษา
- ๒) การช่วยเหลือในส่วนอุปกรณ์การศึกษา
- ๓) การช่วยเหลือเฉพาะบุคคลผู้กำลังศึกษา

ในการช่วยเหลือทั้ง ๓ ลักษณะนี้ อาจจัดหาทุนช่วยเหลือเป็นครั้งคราวหรือช่วยรวม
แรงงานช่วยเหลือ หรืออาจจัดตั้งกองทุนหรือมูลนิธิเพื่อการนี้ก็ได้^{๓๑}

การศึกษาสงเคราะห์ที่พระสงฆ์ทำไว้มาก แต่คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยทราบ รู้แค่เฉพาะ
กลุ่มผู้ที่ได้รับการสงเคราะห์เท่านั้น พระเถระหลายรูป ที่ท่านได้อุทิศชีวิตช่วยเหลือเพื่อการศึกษา
มีจำนวนมาก ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้ยกตัวอย่างมาสัก ๒ ท่าน คือ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา
อินทปญฺโญ) วัดไร่จิง อำเภอสามปราชญ์ จังหวัดนครปฐม ท่านได้สนับสนุนการศึกษาโดยการ
ให้ทุนการศึกษาภายในประเทศและต่างประเทศ นอกจากนั้นท่านอนุญาตให้ใช้ที่ดินของวัดแก่ทาง
ราชการสร้างศูนย์การศึกษาเช่นสถาบันพัฒนาครูคณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาศูนย์การศึกษา
พิเศษ เขตการศึกษา ๑ วิทยาลัยอาชีวศึกษานครปฐม (วัดไร่จิง) สำนักงานประถมศึกษา อำเภอสามปราชญ์
เป็นต้น^{๓๒} พระธรรมญาณมุนี (พระพุทธรญาณ) วัดกวีสาราม อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ท่านได้
ตั้งโรงเรียนการศึกษาเพื่อการกุศลสงเคราะห์เด็กนักเรียนยากจน ชื่อโรงเรียนวินิตศึกษา แม้แต่
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ก็เคยเสด็จไปดูงานการเรียนการสอนของโรงเรียน และรับโรงเรียน
วินิตศึกษาไว้ในพระอุปถัมภ์ของพระองค์ท่าน ท่านได้ถวายพระพรแด่สมเด็จพระเทพฯ ถึงปณิธาน
ในการสร้างโรงเรียน ๔ ข้อ คือ (๑) เพื่อยับยั้งความเข้าใจ และการกระทำในทำนองที่ว่า เรื่อง
การศึกษากับเรื่องศาสนาไม่มีความเกี่ยวข้องกันซึ่งเป็นเรื่องอันตรายยิ่งนัก (๒) เพื่อนำหลักสำคัญของ
พระพุทธศาสนา คือกรรม กับสังสารวัฏ เข้ามาเป็นเป้าหมายแรกของการศึกษา (๓) เพื่อให้เกิด
ความปรากฏว่า การศาสนาจำเป็นต้องอาศัยวิธีการทางการศึกษา จึงจะสามารถดำเนินการไปได้
ด้วยดี (๔) เพื่อบริหารโรงเรียนนี้ ให้เป็นสมบัติของพุทธบริษัททั้งหลาย จะได้ใช้เป็นสถานดำเนินงาน
พระพุทธศาสนาในด้านเผยแผ่ต่อไป เมื่อถึงเวลาอันควร^{๓๓}

^{๓๑} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕ – ๓๗.

^{๓๒} คุรยละเอียดใน พระอุบาลีคุณูปมาจารย์กับตำนานวัดไร่จิง, (กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดา,
๒๕๔๕), หน้า ๔๕ – ๕๕.

^{๓๓} คุรยละเอียดใน รศ.กมล ฉายาวัฒน์, พระธรรมญาณมุนี ๙๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์
พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๒๗ – ๓๓.

การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การจัดกิจการอันเป็นสาธารณประโยชน์ คือการ
เกื้อกูลกิจการอันเป็นสาธารณประโยชน์ การเกื้อกูลสาธารณสมบัติ และการเกื้อกูลประชาชน
หรือสรรพสัตว์

ลักษณะการสาธารณสงเคราะห์ ว่าโดยลักษณะของการสาธารณสงเคราะห์ ที่พระสงฆ์
หรือวัดวาอารามต่างๆ จัดทำอยู่ในปัจจุบัน แยกได้เป็น ๔ คือ การดำเนินกิจการเอง การเกื้อกูล
กิจการของผู้อื่น การเกื้อกูลสิ่งที่เป็นสาธารณสมบัติ และการเกื้อกูลประชาชนและสรรพสัตว์

๑. การดำเนินกิจการเอง ได้แก่การที่วัดหรือคณะสงฆ์หรือพระภิกษุดำเนินการเองซึ่ง
กิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้ผลงานเป็นสาธารณประโยชน์ สาธารณสมบัติเป็น
ประโยชน์แก่บุคคลทั่วไปหรือสรรพสัตว์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (หน่วย
อ.ป.ต.) กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน การตั้งกองทุนสาธารณสงเคราะห์ การตั้งมูลนิธิเพื่อคน
ยากจนหรือช่วยคราวประสบภัยพิบัติ การกำหนดเขตอภัยทาน และกิจการอื่นๆ ที่เป็นเจ้าของเอง
ลักษณะนี้ มุ่งเอากิจการที่ทำเองหรือโครงการที่กำหนดขึ้นเอง ทั้งที่เป็นกิจการประจำหรือกิจการ
ชั่วคราว

๒. การเกื้อกูลกิจการของผู้อื่น ได้แก่การช่วยเหลือส่งเสริมกิจการของรัฐหรือของ
เอกชนหรือของผู้ใดคนหนึ่ง ที่ดำเนินการเพื่อสาธารณประโยชน์ กล่าวคือคนอื่นเป็นหลัก ส่วนวัด
หรือพระสงฆ์เข้าไปช่วยไม่เน้นดูค้าย เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การพัฒนาตำบล การจัดหาทุนเพื่อ
การสงเคราะห์และการอื่น การนี้มุ่งเอาเฉพาะการส่งเสริมผู้อื่น ทั้งที่เป็นกิจการประจำหรือกิจการ
ชั่วคราว แม้การช่วยป้องกันยาเสพติดให้โทษ เช่น ยาบ้า หรือการช่วยป้องกันการติดโรคเอดส์ ก็นับ
เข้าในข้อนี้ด้วย

๓. การเกื้อกูลสาธารณสมบัติ ได้แก่การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติ
เช่น การสร้างถนนหนทาง การขุดลอกคูคลอง การสร้างฌาปนสถาน การสร้างประปา การสร้าง
เครื่องกำเนิดไฟฟ้า การช่วยพิทักษ์รักษาสีงที่เป็นสาธารณสมบัติและการอื่น ๆ ข้อนี้มุ่งเอาเฉพาะ
การช่วยเหลือเกื้อกูลสถานที่อันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน

๔. การเกื้อกูลประชาชนและสรรพสัตว์ ได้แก่การช่วยเหลือประชาชนในกาลที่ควร
ช่วยเหลือ เช่น กาลประสบภัยพิบัติ กาลประสบอุทกภัย กาลประสบภัยธรรมชาติ หรือแม้ใน
ยามปกติ ก็ให้การสงเคราะห์ตามโอกาส เช่น สงเคราะห์คนชรา สงเคราะห์คนพิการ การจัดเขต
อภัยทานในวัด หรือสงเคราะห์โดยประการอื่น ข้อนี้มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือเกื้อกูลบุคคลหรือ
สรรพสัตว์ ทั้งที่เป็นการประจำหรือเป็นการชั่วคราว^{๓๔}

^{๓๔} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๕๖ - ๕๘.

การเผยแผ่เชิงรุกทางด้านสาธารณสงเคราะห์ พระสงฆ์ก็ได้ช่วยเหลือประชาชนอย่างมากมาย แต่เนื่องจากพระสงฆ์ทำกันเองในหมู่ลักษณะปิดทองหลังพระ ประชาชนทุกๆ ไปไม่ค่อยทราบ ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างพระเถระ ๒ รูป คือหลวงพ่อกุณ ปริสุทุโธ (พระเทพวิฑาคุม) วัดบ้านไร่ อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งได้รับการขนานนามจากศิษยานุศิษย์ว่าเป็นเทพเจ้าแห่งด่านขุนทด เป็นเกจิอาจารย์ที่มีคนนับถือมาก เมื่อท่านได้รับบริจาคจากประชาชนแล้ว ท่านก็คืนให้ประชาชนโดยการสร้างพุทธศาสนสถาน โรงพยาบาล ส่งเสริมสุขภาพอนามัย เครื่องมือทางการแพทย์ บริจาคช่วยค่ารักษาพยาบาล ค่าจัดงานศพ เป็นต้น เป็นจำนวนเงินหลายร้อยล้านบาท^{๓๕} และพระเถระอีกรูปหนึ่งคือ พระอาจารย์สุบิน ปณีโต วัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดตราด ท่านได้เริ่มก่อตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ขึ้นที่บ้านเกาะขาม จังหวัดตราด ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ เพื่อแก้ปัญหาความยากจน และสานความสัมพันธ์ของชุมชนเข้าด้วยกันโดยอาศัยหลักเรื่องการออมทรัพย์บวกกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏว่าเป็นประโยชน์แก่ชุมชนบ้านเกาะขาม นอกจากจะมีเงินสะสมใช้จ่ายแล้ว ชุมชนก็มีความสามัคคีกันด้วย^{๓๖} อันที่จริงพระเถระส่วนใหญ่ท่านก็ทำทั้งสองด้าน คือ ศึกษาสงเคราะห์ และสาธารณสงเคราะห์ แต่ที่ผู้วิจัยได้ยกมานั้นยกเฉพาะส่วนงานที่ปรากฏโดดเด่นของท่านเกี่ยวกับผลงานทั้งสองด้านที่ท่านได้บำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ชุมชน ซึ่งในเรื่องดังกล่าวนี้ พระสุชีวรญาณ ได้เขียนบทความเรื่องพระพุทธศาสนากับการพัฒนา โดยได้บรรยายผลงานทางการศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์ได้รายละเอียดและเนื้อหาสาระดีมาก^{๓๗}

ส่วนการเผยแผ่เชิงรุกในฝ่ายคฤหัสถ์ที่ช่วยกันเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้วิจัยจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

^{๓๕} ดูรายละเอียดใน พระมหาบุญเลิศ ฐมฺมทสฺสี (โอรุฑู), “ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชมหาวิฑาคุม (หลวงพ่อกุณ ปริสุทุโธ)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๐ – ๑๔๑.

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน ยุทธพงษ์ แสงโสภา, “บทบาทพระสงฆ์กับการแก้ปัญหาสังคมไทย ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดจันทบุรี”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (สาขาศาสนาเปรียบเทียบ : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๐ – ๑๐๑.

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน พระสุชีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ), *พุทธศาสตรปริทรรศน์ รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๕ - ๒๑๒.

๒.๕ การเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกของโครงการธรรมะในสวน

ในประวัติศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระพุทธศาสนาครั้งแรกที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน อันเป็นสวนป่าอันรื่นรมย์ไปด้วยเมกไม้ ด้วยการแสดงปฐมเทศนาชื่อธรรมจักรกัปปวัตตสูตรแก่ปัญจวัคคีย์^{๓๘} แม้ในยามปกติในพระชนม์ชีพของพระองค์ พระพุทธเจ้าก็เสด็จจาริกไปในท้องถื่น ตามหัวเมืองต่างๆ อยู่ตลอดเวลา และในการจาริกนั้นพระองค์ก็ต้องทรงเดินทางผ่านป่าเป็นประจำ แล้วก็ชอบปลีกพระองค์ไปประทับอยู่ป่าเป็นระยะๆ ชีวิตของพระองค์จึงอยู่ในป่ามากทีเดียว เพราะฉะนั้นชื่อป่าต่างๆ จึงมีมากในพุทธประวัติ เช่น ปามหาวัน ป่าอัญชนวัน ป่าอัมพภาควัน ป่ารักจิตวัน เป็นต้น และวัดต่างๆ ก็มีชื่อลงท้ายด้วย “วัน” ซึ่งแปลว่า ป่า เช่น วัดเชตะวัน (วัดป่าเจ้าเขต หรือวัดสวนเจ้าเขต) วัดเวฬุวัน (วัดป่าไผ่) วัดปาวาริกัมพวัน วัดอัมพวัน ฯลฯ แสดงว่าวัดเหล่านั้นเป็น “ป่า” ทั้งนี้ เราจึงถือว่า ป่ามีส่วนสำคัญในชีวิตของพระพุทธเจ้าเอง และในประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา^{๓๙}

ดังนั้น โครงการธรรมะในสวนเกิดขึ้น ถือว่าเป็นการปฏิบัติตามพุทธประเพณีในพระพุทธศาสนาและเป็นการรื้อฟื้นคุณค่าและความสำคัญของการประกาศธรรมในสวนป่าอีกครั้งหนึ่งเพื่อเป็นการนำธรรมะเข้าสู่ชุมชน โดยเฉพาะชาวเมืองหลวงผู้มีเวลาน้อย คือกายก็มีสุขเพราะออกกำลังกาย และจิตก็สงบเพราะฟังธรรมะ ดัง ว.วชิรเมธี กล่าวไว้ในบทปาฐกถาธรรมว่า “ธรรมะในสวน” จึงเป็นชื่อที่ทรงความหมายทรงความสำคัญ เพราะแสดงให้เห็นถึงแก่นแท้ของคำว่า “สวน” ในทางพระพุทธศาสนาว่า สวนทุกแห่งนั้น ไม่ได้มีความหมายที่จบในตัวเอง แต่สวนนั้นๆ ต้องเป็นสวนเพื่อธรรมสวนเพื่อปัญญา ด้วยเหตุนี้ในภาษาบาลีท่านจึงเรียกสวนว่า “อาราม” ซึ่งแปลตามรากศัพท์ได้ว่า “สถานที่อันก่อให้เกิดความรื่นรมย์” คือ

(๑) รื่นรมย์ทางกายภาพ คือบรรยากาศภายในสวนนั้นใครเดินผ่านเข้ามาแล้วรู้สึกปลอดภัย ร่มรื่นด้วยพุกขนานาพันธุ์ ปลอดภัย โปร่ง สงบเย็น และเบาสบาย หายใจได้เต็มปอด

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๒ – ๑๓/๑๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒ – ๑๓/๑๔ – ๒๕.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **คนไทยกับป่า**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๓๓.

(๒) รั้นรมย์ทางจิตใจ หรือเป็นความรุ่มรื้นทางจิตวิญญาณกล่าวคือ เมื่อเดินเข้ามาสู่สวนแล้วได้เรียนรู้ธรรม ได้ศึกษาธรรมะ ได้เห็นและได้ฟังสิ่งที่ดีมีสารประโยชน์ซึ่งจะช่วยเตือนจิตสะกิดใจให้เข้าใจโลกเข้าใจชีวิตได้อย่างถูกต้องต้องแท้และดีงาม^{๔๐}

ความเป็นมา

โครงการธรรมะในสวน เริ่มขึ้นโดยความดำริของตระกูลว่องวานิช มีความประสงค์ที่จะส่งเสริมพระพุทธศาสนาในเชิงรุก มีแนวคิดเพื่อให้ความสะดวกในการทำบุญ นำวัดมาสู่ชุมชน ในบรรยากาศของสวนที่สวยงามและน่ารั้นรมย์ มีความปรารถนาที่จะนำธรรมะเข้าสู่จิตใจประชาชน โดยเห็นว่าในปัจจุบันประชาชนโดยเฉพาะเมืองหลวงมีเวลาน้อย และมีโอกาสเข้าวัดน้อย แต่ก็ยังมีความห่วงใยในสุขภาพทางกาย เมื่อพวกเขาได้มาออกกำลังกาย หลังจากนั้นได้ทำบุญใส่บาตร ฟังธรรม นั่งสมาธิ ก็ถือว่าการบริหารจัดการไปด้วยในสถานที่เดียวกัน และยังได้ส่งเสริมให้ครอบครัวเป็นปึกแผ่นมั่นคง เพราะพ่อแม่ลูกได้มีโอกาสทำกิจกรรมที่ดีงามร่วมกันตามสวนสาธารณะที่มีผู้ไปออกกำลังกายกันเป็นส่วนมาก จึงเกิดความคิดว่าถ้านำธรรมะเข้ามาในสวนสาธารณะก็น่าจะเป็นประโยชน์เพิ่มขึ้น เป็นลักษณะที่เรียกว่านำวัดเข้าสู่ทางบ้าน

เริ่มจัดที่สวนลุมพินีเป็นแห่งแรก เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๔๐ โดยได้รับความสนใจมาก มีผู้ร่วมฟังธรรมและใส่บาตรกันเป็นประจำในวันอาทิตย์สัปดาห์สุดท้ายของเดือน ต่อมาจัดแห่งที่ ๒ ณ อุทยานเบญจสิริ ถนนสุขุมวิท กรุงเทพมหานคร โดยการสนับสนุนขององค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก ซึ่งมีนายแผน วรรณเมธี เป็นประธาน และองค์การยูวพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกซึ่งมีนายอนุรุท ว่องวานิช เป็นประธาน เริ่มจัดเมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๓ โดยกำหนดจัดในทุกวันอาทิตย์สัปดาห์ที่ ๒ ของเดือน สวนแห่งที่ ๓ จัดขึ้น ณ สวนว่องวานิช ถนนเทพารักษ์ จังหวัดสมุทรปราการ โดยการสนับสนุนจากตระกูลว่องวานิช เริ่มเมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๔๔ โดยกำหนดจัดขึ้นทุกวันเสาร์สัปดาห์ที่ ๓ ของเดือน และสวนแห่งที่ ๔ จัดขึ้น ณ สวนหลวง ร.๕ ถนนศรีนครินทร์ กรุงเทพมหานคร โดยการสนับสนุนจากชมรมธรรมะในอุทยานเบญจสิริ มีนายสุภกร เตชะไกรศรี เป็นประธานดำเนินการ จัดขึ้นในบริเวณสวนที่สวยงามกว่า ๕๐๐ ไร่ อุดมด้วยไม้นานาพันธุ์ เริ่มเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๔๖ โดยกำหนดจัดขึ้นทุกวันอาทิตย์สัปดาห์แรกของเดือน

^{๔๐} ว.วชิรเมธี, กลิ่นนอก กลิ่นใน พุทธวิธีต้อนรับหันตภัยของชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒.

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อให้สวนสาธารณะเป็นศูนย์รวมเพื่อที่จะอยู่กันอย่างสันติ
๒. เพื่อให้สวนสาธารณะ เป็นสวนฯที่ออกกำลังกาย ทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ
๓. เพื่อส่งเสริมการศึกษาธรรมะ และเผยแผ่ธรรมแก่พุทธศาสนิกชน
๔. เพื่อให้ธรรมะสร้างกำลังใจให้เข้มแข็ง สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ในสังคม ด้วยความมั่นใจ และสติปัญญาที่คิดแต่สิ่งดีๆ

การดำเนินงาน

โดยคณะกรรมการจัดงาน ได้ขอเชิญท่านที่มีจิตศรัทธาตรงกันร่วมมือกันจัดงาน โดยวางรูปแบบขึ้นคือ การอาราธนาพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิที่มีชื่อเสียงเป็นผู้มาบรรยายธรรม พร้อมด้วยพระสงฆ์อีก ๘ รูป รวมเป็น ๙ รูป มาฉันภัตตาหารเช้า นั่งสมาธิ และรับบิณฑบาต โดยของที่จะใส่บาตรก็กำหนดให้เป็นข้าวสารอาหารแห้ง หรือของใช้ที่จำเป็นสำหรับพระสงฆ์

รูปแบบของงาน

เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปในรูปแบบเดียวกัน จึงกำหนดดังนี้

- ๑) จัดขึ้น ณ สวนสาธารณะ
- ๒) จัดรวมกลุ่มกันขึ้น ดำเนินการร่วมกัน แบ่งงานกันรับผิดชอบ
- ๓) ผู้จัดควรเป็นผู้ที่มีภูมิภานาใกล้เคียงกับสวนที่จัด เพื่อความสะดวกในการเดินทาง
- ๔) สิ่งที่ต้องมี คือ โต๊ะหมู่บูชา เก้าอี้ สำหรับพระนั่งบรรยายธรรม และพระที่ติดตามมาด้วย เครื่องเสียง เสื่อสำหรับผู้มาร่วมงานนั่งฟังธรรม โต๊ะสำหรับวางอาหารใส่บาตร เติ้นท์ ร่ม ถูใส่ของ รถรับส่งพระสงฆ์

๕) กำหนดการ คือ

- ๖.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์ ๙ รูป (ต้องมีรถไปรับพระสงฆ์มาด้วย)
- ๗.๐๐ น. บรรยายธรรมโดยพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิ ประมาณ ๔๐ นาที
จบแล้วน่านั่งสมาธิ ๕ นาที
ถวายจตุปัจจัย เครื่องไทยธรรม กรวดน้ำ รับพร
ใส่บาตรด้วยข้าวสารอาหารแห้ง หรือสิ่งของตามอัธยาศัย
- ๘.๓๐ น. เสร็จพิธี ส่งพระสงฆ์กลับวัด รวบรวมของที่ใส่บาตรส่งกลับวัด
- ๖) เว้นการเรียไรเพื่อนำเงินไปใช้อย่างอื่น เว้นแต่ท่านผู้มีจิตศรัทธาจะบริจาคเพื่อช่วยการดำเนินงานธรรมะในสวน หรือ ช่วยบริจาคเพื่อบริการเสริมในสิ่งที่เห็นสมควรจัดให้มีขึ้น

๓) เป้าหมายของการทำงานเพื่อนำธรรมะ เข้ามาสู่จิตใจของประชาชน เป็นการร่วมมือกันทำงาน

๔) ต้องมีพิธีกรประจำที่จะจัดพิธีกรรมและเป็นผู้กล่าวนำ ซึ่งเป็นอาสาสมัคร

๕) จัดตั้งเป็น “ชมรมธรรมะในสวน” ขึ้นเพื่อร่วมมือกันดำเนินงานให้เป็นไปด้วยดี

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

จากการเริ่มต้นที่สวนลุมพินี ฯ และดำเนินการต่อเนื่องตลอดมา ผู้ที่มาร่วมงานได้เห็นประโยชน์ในการจัดกิจกรรมดังกล่าว สมควรที่จะขยายต่อไปโดยจัดให้มีขึ้นในสวนสาธารณะอื่น ๆ อีก มีการดำเนินการอย่างเดียวกัน จึงทำให้เกิด “ธรรมะในสวน” ขึ้นมาดังนี้

๑. สวนลุมพินี ฯ ถนนวิบูลย์ กรุงเทพฯ

กำหนดจัดในวันอาทิตย์สัปดาห์สุดท้ายของเดือน เริ่ม มีนาคม ๒๕๔๐

๒. อุทยานเบญจสิริ ถนนสุขุมวิท กรุงเทพฯ

กำหนดจัดในวันอาทิตย์สัปดาห์ที่สองของเดือน เริ่ม มีนาคม ๒๕๔๑

๓. สวนวชิรเบญจทัศ ถนนเทพารักษ์ สมุทรปราการ

กำหนดจัดในวันเสาร์สัปดาห์ที่สามของเดือน เริ่ม กันยายน ๒๕๔๔

๔. สวนหลวง ร.๙ ถนนศรีนครินทร์ กรุงเทพฯ

กำหนดจัดในวันอาทิตย์สัปดาห์ที่หนึ่งของเดือน เริ่ม มิถุนายน ๒๕๔๖^๑

ทางคณะกรรมการได้จัดตั้งเป็น “ชมรมธรรมะในสวน” โดยมี ศาสตราจารย์ กฤษณา อรัณวงศ์ ณ อุทยาน สถาปนิกผู้เรื่อรนาม และอดีตผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร กรุณาเป็นประธานชมรม มีคณะกรรมการผู้มีจิตศรัทธามาร่วมงานกันอย่างแข็งขัน จัดตั้งขึ้นเพื่อรวมความคิดและการทำงานของทุก ๆ ส่วนมาประสานให้สอดคล้องกัน ขอเชิญทุกท่านที่พอจะสละเวลาได้เข้าร่วมเป็นกรรมการ ช่วยกันทำงานให้เกิดความยั่งยืนและก้าวหน้าขึ้นซึ่งมีความหวังที่จะให้มีการจัดขึ้นในสวนสาธารณะอื่นๆ ต่อไป นอกจากนี้ทางชมรมยังได้พิมพ์หนังสือ^๒ที่พระเถระต่างๆ ได้

^๑ สรุปจาก ธรรมะในสวน, กรุงเทพมหานคร : บริษัท เก่งกาจกิจกรรม จำกัด, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์, หน้า ๑ – ๕, ชมรมธรรมะในสวน “โครงการธรรมะในสวน”, (อัคราณา), ดูเพิ่มเติม ภาคผนวก ก.

^๒ ว.วชิรเมธี, คลื่นนอก คลื่นใน พุทธวิธีต้อนรับหัตถ์ของชีวิต, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘, ชมรมธรรมะในอุทยานเบญจสิริ องค์การยูเนสโกสันนิบาตแห่งโลก, ธรรมะในสวน, กรุงเทพมหานคร : บริษัท เก่งกาจกิจกรรม จำกัด, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

บรรยายไว้ เพื่อเปิดโอกาสให้คนที่ไม่มีโอกาสได้มาฟังธรรมได้อ่านและร่วมอนุโมทนาในบุญกุศลในส่วนนี้ด้วย ส่วนผู้ที่ได้ฟังแล้ว ก็มีโอกาสดำเนินชีวิตตามธรรมะอีกครั้ง เรียกว่าได้ศึกษาธรรมทั้งทางหูและทางตา ธรรมะที่พระเถระเหล่านั้นบรรยายก็มีหลากหลายทุกระดับ ซึ่งในบางหัวข้ออาจจะซ้ำกันบ้างแต่ผู้บรรยายต่างรูปกันก็จะได้นำแนวคิดที่แตกต่างกันไป

๒.๖ หลักธรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต

ชีวิตมนุษย์เมื่ออยู่ในสังคมเดียวกัน ต้องเผชิญหน้ากับปัญหามากมาย หากไม่มีหลักการครองชีวิต สิ่งทีห้หลีกเลี่ยงไม่ได้คือความเครียด และเป็นต้นเหตุแห่งโรคภัยไข้เจ็บอันตรายนานาชนิด ดังนั้นสิ่งที่ป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อตนเองและสังคมจะได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้ คือศาสนา เพราะเป็นสถานพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ให้สูงส่งขึ้นตามลำดับขั้น มีระบบการพัฒนาที่วางไว้เป็นระบบเป็นขั้นตอน เป็นผู้นำทางคุณธรรมและจริยธรรม เน้นคุณค่าทางจิตวิญญาณเป็นหลัก พระพุทธศาสนามีคุณค่าในทางเป็นศาสนาอย่างแท้จริง เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจไม่ให้ถลำไปทำความเสื่อมเสีย และเป็นเครื่องพัฒนาจิตใจให้ก้าวไปสู่หนทางแห่งความเจริญ สะอาด สว่าง สงบ ทำให้การดำเนินชีวิตของผู้ที่ประพฤติปฏิบัติได้รับประโยชน์สุข ทั้งในปัจจุบัน ในอนาคต และได้รับประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน ซึ่งเป็นขั้นสูงที่สุดที่ผู้ปฏิบัติต้องการ หลุดพ้นจากความทุกข์ ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก

ในส่วนงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้เลือกหลักธรรม เช่น เบญจศีล – เบญจธรรม พรหมวิหาร ๔ ธรรม เป็นต้น ซึ่งเป็นหลักธรรมเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและพัฒนาจิตใจ อันเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานในการประพฤติปฏิบัติมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อความสงบและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักธรรมดังกล่าวนี้ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้อธิบายไว้ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๒.๖.๑ เบญจศีล-เบญจธรรม

คำว่า ศีล หมายถึง ความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนเอง ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน^{๔๓}

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๕.

เบญจศีล

เบญจศีล หรือศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นที่ทำให้บุคคลมีความเรียบร้อยทั้งกายวาจา และใจ คือ

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์) สัตว์ในที่นี้ หมายถึง สัตว์มีชีวิตทุกชนิด ทั้งมนุษย์ และเดียรัจฉาน นับตั้งแต่สัตว์นั้นมีลมหายใจ ตั้งอยู่ในครรภ์หรือไข่นจนกระทั่งสิ้นลมหายใจคือตาย สัตว์ทุกชนิดย่อมมีสิทธิโดยชอบธรรมในการมีชีวิตของตนไปจนตายเอง ผู้ใดทำให้เขาเสียชีวิตด้วยเจตนา ศีลข้อนี้ขาด

๒. อทินนาทานา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้) หมายถึง การละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของคนอื่น ของหมู่คณะ หรือของส่วนรวม เอามาเป็นของตนโดยวิธีของโจรที่เรียกว่าโจรกรรม เช่น ลัก ฉก กรรโชก ปล้น หลอก ลวง ปลอม ชักยอก เป็นต้น ผู้ทำโจรกรรมลักษณะดังกล่าว ได้ทรัพย์สินมาศีลข้อนี้ขาด

๓. กามสุมิฉฉาจารา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม) กามในที่นี้หมายถึง เมถุน คือการเสพกามระหว่างชายหญิง การผิดในกาม หมายถึง การเสพกามกับบุคคลต้องห้าม สำหรับชาย เช่นหญิงมีสามี, หญิงมีญาติรักษาศีล และหญิงที่จารีตรักษาศีลได้แก่หญิงที่เป็นเหล่ากอของตน และหญิงหวงห้ามโดยข้อบังคับ เช่นภิกษุณี สามเณรี หญิงรักษาอุโบสถศีล ผู้เยาว์ เป็นต้น ส่วนชายต้องห้ามสำหรับหญิงมี ๒ ประเภท คือสำหรับหญิงที่มีสามี คือชายอื่นนอกจากสามีตน สำหรับหญิงที่ไม่มีสามี คือคนที่มิใช่ใหญ่ปกครองดูแล มิใช่ผู้เป็นอิสระแก่ตน ผู้ใดเสพกามกับคนที่ต้องห้ามดังกล่าวศีล ข้อนี้ขาด

๔. มุสาวาทา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ) หมายถึง การแสดงออกด้วยเจตนาบิดเบือนความจริงให้คนอื่นหลงเชื่อ เช่นการแสดงออกทางวาจา คือพูดให้ผิดจากความเป็นจริงโดยวิธีต่างๆ การแสดงออกทางกาย คือการกระทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิดจากความเป็นจริง เช่นเขียนรายงานเท็จ หรือแกล้งพยักหน้า แกล้งสั่นศีรษะ แกล้งแสดงกริยาอย่างอื่น ซึ่งเป็นที่รู้กันให้คนอื่นหลงผิด เชื่อผิดไปจากความจริง ผู้ใดมีเจตนาพูดเท็จ เมื่อผู้ต้องการโกหกนั้นเข้าใจความหมาย ศีลข้อนี้ขาด

๕. สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการเสพของมีนเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท) หมายถึง สิ่งเสพติดให้โทษ เช่น สุรา เมรัย ฝิ่น กัญชา และเฮโรอีน เป็นต้น ซึ่งไม่ว่าจะมีชื่ออย่างไรและจะมีการผลิตขึ้นมาอีกในรูปใดก็ตาม หากทำให้ผู้เสพเกิดความมีนเมา ทำให้สติเลือนลางขาดการควบคุมตนเอง ถือว่าศีลข้อนี้ขาด^{๔๔}

ศีล ๕ ข้อนี ในบาลีชั้นเดิมส่วนมากเรียกว่า สิกขาบท ๕ (ข้อปฏิบัติในการฝึกตน) บ้าง ธรรม ๕ บ้าง เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล คำว่าเบญจศีล ที่มาในพระไตรปิฎก ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอุปทาน และพุทธวงศ์ ต่อมาในสมัยหลัง มีชื่อเรียกเพิ่มขึ้น ว่าเป็นนิจศีล (ศีลที่คฤหัสถ์ควรรักษาเป็นประจำ) บ้าง ว่าเป็นมนุษยธรรม (ธรรมของมนุษย์ หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์) บ้าง^{๔๕}

เบญจธรรม

เบญจธรรม หรือเบญจกัลยาณธรรม หมายถึง ธรรม ๕ ธรรมอันดีงาม ๕ อย่าง คุณธรรม ๕ ประการคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลควรมีไว้ ประจำใจคือ

๑. เมตตาและกรุณา ได้แก่ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญและความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ คู่กับศีลข้อที่ ๑

๒. สัมมาอาชีวะ ได้แก่การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับศีลข้อที่ ๒

๓. กามสังวร ได้แก่ความสำรวมในกาม ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตน ในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงใหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส คู่กับศีลข้อที่ ๓

๔. สัจจะ ได้แก่ความสัตย์ ความซื่อตรง คู่กับศีลข้อที่ ๔

๕. สติสัมปชัญญะ ได้แก่ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท คู่กับศีลข้อที่ ๕

ในคุณธรรม ๕ ประการนี้ ข้อ ๒ บางแห่งเป็นทาน (การแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่), ข้อ ๓ บางแห่งเป็นสทธานโณช (ความพอใจด้วยภรรยาของตน), ข้อ ๕ บางแห่งเป็นอัปมาท (ความไม่ประมาท)^{๔๖}

๒.๖.๒ พรหมวิหาร

พรหมวิหาร หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประพฤติบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่า

^{๔๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒ - ๓๐๓, ดูรายละเอียดใน พันเอก ปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕, หน้า ๔๒๑ - ๔๒๓.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๕.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕ - ๑๗๖.

ดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายโดยชอบ บางทีแปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหมหรือธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม ธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม หรือธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่ เรียกอีกอย่างว่า อัปมัณฺญา ๔ เพราะแผ่สม่ำเสมอโดยทั่วไปในมนุษย์สัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณไม่จำกัดขอบเขต ซึ่งประกอบด้วยธรรมมี ๔ อย่าง คือ

๑. เมตตา หมายถึง ความรักปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า มีน้ำใจเอื้อเฟื้อประโยชน์สุขแก่คนสัตว์ทั้งหลายหรือน้ำใจปรารถนาประโยชน์สุขที่เป็นไปต่อมิตร

๒. กรุณา หมายถึง ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ ไม่นิ่งดูตายหรือทนนิ่งอยู่ไม่ได้ต่อทุกข์ของคนสัตว์ทั้งหลาย

๓. มุทิตา หมายถึง ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีความสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบเที่ยงตรงดุจตรางไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักการวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจควรทำ เพราะเขารับผิดชอบคนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบ^{๔๗}

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสอานิสงส์ของเมตตาไว้ในเมตตาสูตร ๑๑ ประการ คือ

๑. กลับเป็นสุข
๒. ดิ้นเป็นสุข
๓. ไม่ฝันร้าย
๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
๕. เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย

^{๔๗} อัง.จตุกก (บาลี) ๒๑/๑๒๕/๑๔๕ – ๑๔๗, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๒๕/๑๕๐-๑๕๓, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔ - ๑๒๕.

๖. เหวดาทั้งหลายรักษา
๗. ไฟ ยาพิษ หรือศัสตราภักการายไมได้
๘. จิตตั้งมั่นได้เร็ว
๙. สีนน้ำสคไส
๑๐. เป็นผู้ไม่หลงลืมสคิตาย
๑๑. เมื่อยังไมเวางตลอดคุณวิเศษอันยอดเยี่ยม (อรหัตตผล) ย่อมเข้าถึงพรหมโลก^{๔๘}

๒.๖.๓ ขรราวาสธรรม

ขรราวาสธรรม หมายถึง ธรรมสำหรับขรราวาส ธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของภคฤหัสถ์ มี ๔ ประการด้วยกันคือ

- (๑) สัจจะ ได้แก่ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริใจ พุดจริง ทำจริง
- (๒) ทมะ ได้แก่ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนเองให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา
- (๓) ขันติ ได้แก่ ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย
- (๔) จาคะ ได้แก่ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบาย ผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมที่จะร่วมมือ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตัว^{๔๙}

ธรรมของผู้ครองเรือนที่เรียกว่า ขรราวาสธรรมนั้น เป็นข้อปฏิบัติโดยตรงของพวกขรราวาส ถ้าขรราวาสผู้ใดขาดธรรม ๔ ประการนั้น การดำรงชีวิตจะไม่มี ความราบรื่น และไม่มี ความสงบสุข แต่ถ้าขรราวาสผู้ใดยึดธรรมทั้ง ๔ นั้นเป็นข้อปฏิบัติ การครองเรือนก็จะราบรื่น มีความสุข ความเจริญ^{๕๐}

^{๔๘} ๑.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๕/๒๘๔-๒๘๕., ๑.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๕/๔๒๕-๔๒๖.

^{๔๙} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๐/๒๕๙, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๐/๓๕๔, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๓ - ๑๑๔.

^{๕๐} พันเอก ปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี, หน้า ๔๕๘.

๒.๖.๔ ทิศ ๖

คำว่า ทิศ ในที่นี้ หมายถึง บุคคลประเภทต่างๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ทางสังคมจิตที่อยูรอบตัว^{๕๐} พระพุทธองค์ได้ตรัสเรื่องทิศหกไว้เพราะทอดพระเนตรเห็นสังคาลมานพผู้กำลังไหว้ทิศต่างๆอยู่กลางแจ้ง ทรงประสงค์จะชี้แจงแสดงทางถูกต้องและความสำคัญของทิศทั้งหกเพื่อให้เกิดทัศนคติที่ถูกต้องต่อสังคาลมานพนั้น จึงตรัสกับสังคาลมานพถึงการไหว้ทิศทั้งหกเช่นนั้นทุกวันว่า “คฤหบดีบุตร เธอพึงทราบทิศ ๖ นี้ คือ พึงทราบว่ามารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า พึงทราบว่าอาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา พึงทราบว่าบุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง พึงทราบว่ามิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย พึงทราบว่าทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง พึงทราบว่าสมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน”^{๕๑}

ความมุ่งหมายคือพระพุทธเจ้าโปรดแนะให้แบ่งคนทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับตัวเราเป็น ๖ ประเภท แต่ทรงเปรียบเทียบกับทิศ ๖ เพื่อให้จำง่าย ประจวบกับการแสดงธรรมะหมวดนี้ครั้งแรก พระองค์แสดงแก่สังคาลมานพ ผู้กำลังไหว้ทิศอย่างมกมาย เหตุที่ต้องแบ่งคนออกเป็นประเภทอย่างนี้ ก็เพราะความสำคัญของคนเหล่านั้นแตกต่างกัน ทางที่เราจะปฏิบัติต่อกันเหล่านั้นก็แตกต่างกัน จะดีเสมอทั้งหมดไม่ได้^{๕๒} มี ๖ ประการ ดังต่อไปนี้

๒.๖.๔.๑ บุตรพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- (๑) ท่านเลี้ยงเรามาเราจักเลี้ยงท่านตอบ
- (๒) จักทำกิจของท่าน
- (๓) จักดำรงวงศ์ตระกูล
- (๔) จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท
- (๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า บุตรบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๑.

^{๕๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๖/๑๖๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖/๒๑๒.

^{๕๒} พันเอก ปิ่น มุกกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี, หน้า ๔๔๘.

- (๔) หาภรรยา (สามี) ที่สมควรให้
- (๕) มอบสมบัติให้ในเวลาอันสมควร

๒.๖.๔.๒ ศิษย์บำรุงอาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวาโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- (๑) ลูกขึ้นยืนรับ
- (๒) เข้าไปคอยรับใช้
- (๓) เชื้อฟาง
- (๔) ดูแลปรนนิบัติ
- (๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

อาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา ศิษย์บำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- (๑) แนะนำให้เป็นคนดี
- (๒) ให้เรียนดี
- (๓) บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี
- (๔) ยกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย
- (๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

๒.๖.๔.๓ สามีพึงบำรุงภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลัง โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- (๑) ให้เกียรติยกย่อง
- (๒) ไม่ดูหมิ่น
- (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ
- (๔) มอบความเป็นใหญ่ให้
- (๕) ให้เครื่องแต่งตัว

ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลัง สามีบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- (๑) จัดการงานดี
- (๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี
- (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ
- (๔) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
- (๕) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง

๒.๖.๔.๔ กุลบุตรพึงบำรุงมิตรสหายผู้เป็นทิศเบื้องซ้ายโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- (๑) การให้ (การแบ่งปันสิ่งของให้)
- (๒) กล่าววาจาเป็นที่รัก
- (๓) ประพาศติดนให้เป็นประโยชน์
- (๔) วางตนสม่ำเสมอ
- (๕) ไม่พุดจาหลวงกลวงกัน

มิตรสหายผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย กุลบุตรบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์ กุลบุตรด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- (๑) ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว
- (๒) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว
- (๓) เมื่อมีภัยก็เป็นที่พึ่งพำนักได้
- (๔) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
- (๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร

๒.๖.๔.๕ นายพึงบำรุงทาสกรรมกรผู้เป็นทิศเบื้องล่างโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- (๑) จัดการงานให้ตามสมควรแก่กำลัง
- (๒) ให้อาหารและค่าจ้าง
- (๓) ดูแลรักษายามเจ็บป่วย
- (๔) ให้อาหารมีรสแปลก
- (๕) ให้หยุดงานตามโอกาส

ทาสกรรมกรผู้เป็นทิศเบื้องล่าง นายบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์ นายด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- (๑) ดิ้นขึ้นทำงานก่อนนาย
- (๒) เลิกงานเข้านอนทีหลังนาย
- (๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้
- (๔) ทำงานให้ดีขึ้น
- (๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญ

๒.๖.๔.๖ กุลบุตรพึงบำรุงสมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบนโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- (๑) จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา

- (๒) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
- (๓) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
- (๔) เปิดประตูต้อนรับ
- (๕) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ

สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน อนุเคราะห์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์กัลปบุตรด้วยหน้าที่ ๖ ประการ คือ

- (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
- (๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- (๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง
- (๖) บอกทางสวรรค์ให้^{๕๔}

๒.๖.๕ อบายมุข ๖

อบายมุข หมายถึง ช่องทางของความเสื่อม ทางแห่งความพินาศ เหตุย่อหย่นไปแห่งโลกทรัพย์^{๕๕} มี ๖ ประการ คือ

- (๑) การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นอบายมุขแห่งโกะทั้งหลาย
- (๒) การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน เป็นอบายมุขแห่งโกะทั้งหลาย
- (๓) การเที่ยวดูมหรสพ เป็นอบายมุขแห่งโกะทั้งหลาย
- (๔) การหมกมุ่นในการเล่นการพนัน อันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นอบายมุขแห่งโกะทั้งหลาย
- (๕) การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร เป็นอบายมุขแห่งโกะทั้งหลาย
- (๖) การหมกมุ่นในความเกียจคร้าน เป็นอบายมุขแห่งโกะทั้งหลาย^{๕๖}

^{๕๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๗ - ๒๗๒/๑๖๔ - ๑๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗ - ๒๗๒/๒๑๒ - ๒๑๖.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๕๐.

^{๕๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๔๗/๑๕๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

อบายมุขทั้ง ๖ ประการนี้ เป็นเครื่องนำมาซึ่งความฉิบหาย หากใครตั้งอยู่ในความ
ประมาทมัวเมาหมกมุ่นอยู่กับอบายมุขทั้ง ๖ ประการนี้จักประสบแต่ความทุกข์ทั้งทางกาย วาจา
และใจ ปราศจากความเจริญรุ่งเรืองตลอดชีวิต พระบรมศาสดายังได้ตรัสถึงโทษของอบายมุขใน
แต่ละข้อออกไปอีกดังต่อไปนี้

โทษแห่งสุราเมรัย ๖ ประการ คือ

- (๑) เสียทรัพย์ทันตาเห็น
- (๒) ก่อการทะเลาะวิวาท
- (๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค
- (๔) เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง
- (๕) เป็นเหตุให้ไม่รู้จักอาย
- (๖) เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา

โทษแห่งการเที่ยวกลางคืน ๖ ประการ คือ

- (๑) ชื่อว่าไม่คุ้มครองไม่รักษาดน
- (๒) ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษานุศตรภรรยา
- (๓) ชื่อว่าไม่คุ้มครอง ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
- (๔) เป็นที่สงสัยของคนอื่นด้วยเหตุต่างๆ
- (๕) มักถูกใส่ร้ายด้วยเรื่องไม่เป็นจริง
- (๖) ทำให้เกิดความลำบากมากหลายอย่าง

โทษแห่งการเที่ยวดูมหรสพ ๖ ประการ คือ

- (๑) มีการรำที่ไหน (ไปที่นั่น)
- (๒) มีการขับร้องที่ไหน (ไปที่นั่น)
- (๓) มีการประโคมที่ไหน (ไปที่นั่น)
- (๔) มีเสภาที่ไหน (ไปที่นั่น)
- (๕) มีการบรรเลงที่ไหน (ไปที่นั่น)
- (๖) มีเถิดเทิงที่ไหน (ไปที่นั่น)

โทษแห่งการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ๖ ประการ คือ

- (๑) ผู้ชนะยอมก่อเวร
- (๒) ผู้แพ้ย่อมเสียทรัพย์ที่เสียไป
- (๓) เสียทรัพย์ทันตาเห็น

(๔) ถ้อยคำที่เป็นพยานในศาล ก็เชื่อถือไม่ได้
 (๕) ถูกมิตรอำมาตย์ (เพื่อนร่วมงาน) ดุหมิ่น
 (๖) ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย เพราะเห็นว่าชายผู้นี้เป็นนักเลงการพนัน
 ไม่สามารถจะเลี้ยงดูภรรยาได้

โทษแห่งการคบคนชั่วเป็นมิตร ๖ ประการ คือ

- (๑) เขามีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย
- (๒) เขามีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย
- (๓) เขามีนักเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย
- (๔) เขามีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย
- (๕) เขามีคนโกงเป็นมิตรสหาย
- (๖) เขามีโจรเป็นมิตรสหาย

โทษแห่งความเกียจคร้าน ๖ ประการ คือ

- (๑) มักอ้างว่า “หนาวเกินไป” แล้วไม่ทำงาน
- (๒) มักอ้างว่า “ร้อนเกินไป” แล้วไม่ทำงาน
- (๓) มักอ้างว่า “เวลาเย็นเกินไป” แล้วไม่ทำงาน
- (๔) มักอ้างว่า “เวลายังเช้าเกินไป” แล้วไม่ทำงาน
- (๕) มักอ้างว่า “หิวเกินไป” แล้วไม่ทำงาน
- (๖) มักอ้างว่า “กระหายเกินไป” แล้วไม่ทำงาน

เมื่อเขามากไปด้วยการอ้างเลศ ผัดเพี้ยนการงานอยู่อย่างนี้ โภคะที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น
 ที่เกิดขึ้นแล้วก็ถึงความเสื่อมสิ้นไป^{๕๗}

ดังนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสเป็นพระคาถาประพันธ์สรุปอบายมุขไว้ว่า

เพื่อนในโรงสุราก็มี เพื่อนดีแต่พูดก็มี

เมื่อมีเรื่องเกิดขึ้น ผู้ใดเป็นเพื่อนได้

ผู้นั้นจัดว่าเป็นเพื่อนแท้

เหตุ ๖ ประการนี้ คือ

- (๑) การนอนตื่นสาย (๒) การเป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น
- (๓) การผูกเวร (๔) ความเป็นผู้ก่อแต่เรื่องเลิหาย

^{๕๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๔๘ - ๒๕๓/๑๕๘ - ๑๕๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๘ - ๒๕๓/๒๐๒-๒๐๕.

(๕) การมีมิตรชั่ว (๖) ความตระหนี่จัด

ย่อมทำลายบุรุษให้พินาศ

คนมีมิตรชั่ว มีเพื่อนชั่ว

มีมารยาทและความประพฤติชั่ว

ย่อมเสื่อมจากโลกทั้งสอง คือ

จากโลกนี้และจากโลกหน้า

เหตุ ๖ ประการนี้ คือ

(๑) นักเลงการพนันและนักเลงหญิง

(๒) นักเลงสุรา (๓) ฟ้อนรำขับร้อง

(๔) นอนหลับในกลางวันเที่ยวกลางคืน

(๕) การมีมิตรชั่ว (๖) ความตระหนี่จัด

ย่อมทำลายบุรุษให้พินาศ

ผู้ใดเล่นการพนัน คี๋มสุรา

ล่วงละเมิดหญิงผู้เป็นที่รักเสมอด้วยชีวิตของผู้อื่น

คบแต่คนเลว และไม่คบหาคนเจริญ

ผู้นั้นย่อมเสื่อมเหมือนดวงจันทร์ข้างแรม ฉะนั้น

ผู้ใดคี๋มสุรา ไร้ทรัพย์

ไม่ทำงานเลี้ยงชีพ เป็นคนขี้เมาหัวทิ่มบ่อ

ผู้นั้นจักจมลงสู่หืนเหมือนก้อนหินจมน้ำ

จักทำความมัวหมองให้แก่ตนทันที

คนชอบนอนหลับในเวลากลางวัน

ไม่ลุกขึ้นในเวลากลางคืน เป็นนักเลงขี้เมาประจำ

ไม่สามารถครองเรือนได้

ประโยชน์ทั้งหลายย่อมล่วงเลย

หนุ่มสาวที่ละทิ้งการงาน

โดยอ้างว่า “เวลานี้หนาวเกินไป

เวลานี้ร้อนเกินไป เวลาเหนื่อยเกินไป” เป็นต้น

ส่วนผู้ใดทำหน้าที่ของบุรุษ
ไม่ใส่ใจความหนาว ความร้อน ยิ่งไปกว่าหญ้า
ผู้นั้นย่อมไม่เสื่อมจากความสุข^{๕๘}

๒.๓ ทบถนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงการเผยแผ่เชิงรุก^{๕๙} สรุปเนื้อความได้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่เป็นลักษณะตั้งรับคือการสอนและการแสดงธรรมะในวันพระและกิจกรรมทางศาสนาอยู่ในวัดเป็นส่วนใหญ่ แต่ในปัจจุบันโลกอยู่ในยุคของการแข่งขันพระพุทธศาสนาจะเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบเชิงรับไม่ได้ ต้องมีเชิงรุกด้วย ท่านได้ยกตัวอย่างการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในยุคแรก คือการเผยแผ่เชิงรุกจึงทำให้พระพุทธศาสนาเจริญอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ศาสนาพราหมณ์เดิมอยู่ในลักษณะเผยแผ่แบบตั้งรับ ขณะนี้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาแห่งโลก ก็เป็นศูนย์กลางในการติดต่อประสานงานสำหรับชาวพุทธทั่วโลก โดยมีศูนย์กลางอยู่ในประเทศไทย นี่คือการเผยแผ่เชิงรุกในระดับโลก การเผยแผ่เชิงรุกที่พระสงฆ์ต้องดำเนินการไปพร้อมกับการเผยแผ่เชิงรับคือการศึกษาระงับ การให้ทุนการศึกษาเด็กทั้งชั้นประถม, ชั้นมัธยม และมหาวิทยาลัย การส่งพระสงฆ์ไปสอนวิชาพระพุทธศาสนาตามโรงเรียนต่างๆ เช่น โรงเรียนวิถิพุทธ การให้การศึกษาพระพุทธศาสนาผ่านวิทยุ, โทรทัศน์ เป็นต้น อีกส่วนหนึ่งก็คือสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่งานสังคมสงเคราะห์ งานช่วยเหลือชาวบ้านโดยธรรมชาติมนุษยธรรมเรื่องปากเรื่องท้องเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าท้องยังหิวอยู่ การพูดเรื่องอื่นๆ ก็ไม่มีประโยชน์ ดังนั้นคณะสงฆ์ต้องช่วยเหลือชาวบ้าน เช่น การพัฒนาแหล่งน้ำ การช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่างๆ เช่น น้ำท่วม, ไฟไหม้, ผู้ประสบภัยสึนามิ การสร้างสาธารณประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล สุขาภิบาล เป็นต้น อันที่จริงพระสงฆ์ก็ดำเนินการอยู่บ้างแล้ว แต่ต้องทำให้ต่อเนื่อง มิฉะนั้นจะไม่ทันศาสนาอื่นๆที่กำลังเผยแผ่เชิงรุกอย่างหนักอยู่ในขณะนี้ มิฉะนั้นพระพุทธศาสนาก็จะอยู่ในเมืองไทยไม่นาน ถ้ามีแต่การเผยแผ่แบบตั้งรับอย่างเดียว ต้องมีการเผยแผ่เชิงรุกอย่างมั่นคงตามไปด้วย

^{๕๘} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๕๓/๑๕๕ - ๑๖๑, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๕-๒๐๗.

^{๕๙} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การเผยแผ่เชิงรุก, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวไว้ในเรื่องพุทธวิธีบริหาร^{๖๐} สรุปความได้ว่า หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว เมื่อจะประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายเป็นที่รู้จักของประชาชนพระองค์ก็ต้องใช้วิธีการเผยแผ่เชิงรุก ท่านเรียกว่า พุทธวิธีบริหาร มี ๕ ข้อ คือ

๑. พุทธวิธีในการวางแผน เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วทรงแสดงธรรมจนกระทั่งมีพระสาวก พระองค์ก็ทรงวางแผนเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยส่งพระสาวกไปตามที่ต่างๆ ให้ไปแยกกัน ส่วนพระองค์เสด็จไปพระองค์เดียวที่แคว้นมคธ ในการวางแผนประกาศพระพุทธศาสนานั้น พระองค์กำหนดให้ทุกรูปกำหนดข้อปฏิบัติเหมือนกัน ๒ ข้อคือ (๑) อุตตหิตสมบัติ ได้แก่การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัว (๒) พรหิตปฏิบัติ ได้แก่การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ของผู้อื่น

๒. พุทธวิธีในการจัดองค์กร การรับบุคคลเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ไม่มีการกีดกันเรื่องชั้นวรรณะ เหมือนกับศาสนาพราหมณ์ ทุกคนมีสิทธิเหมือนกันหมด แต่เมื่อบวชแล้วต้องเคารพกันตามลำดับพรรษา ผู้ที่บวชทีหลัง ต้องเคารพผู้ที่บวชก่อน โดยไม่คำนึงถึงอายุ เมื่อพระสงฆ์มากขึ้นพระองค์ก็มอบให้คณะสงฆ์บริหารจัดการกันเอง เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นคณะสงฆ์ก็จัดการแก้ปัญหาเองตามหลักพระธรรมวินัย พระองค์ทรงแต่งตั้งพระเถระที่มีความเชี่ยวชาญในตำแหน่งนั้นๆ ที่เรียกว่า เอตทัคคะ เพื่อรับภาระธุระต่างๆ เป็นการกระจายอำนาจให้ท่านเหล่านั้นช่วยงานคณะสงฆ์

๓. พุทธวิธีในการบริหารงานบุคคล การรับคนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่แก่คณะสงฆ์ให้คณะสงฆ์ดำเนินการคัดเลือกในการให้อุปสมบทแก่กุลบุตรที่เรียกว่าอุตตัจจุตตกรรม เมื่อบวชแล้วต้องศึกษาอยู่กับพระอุปัชฌาย์ ๕ ปี จึงจะพ้นนิสัยมุตตะกะ คือพ้นจากการพึ่งพระอุปัชฌาย์ แต่ก็ต้องศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพราะหลักการศึกษาในพระพุทธศาสนายึดหลักไตรสิกขา คือศีล, สมาธิ, ปัญญา เนื่องจากพระองค์ประสงค์ให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

๔. พุทธวิธีในการอำนวยการ พระพุทธเจ้ามีคุณสมบัติของภาวะผู้นำที่พร้อม คือมีอรรถาธิบายและพรหิตปฏิบัติ จึงบริหารกิจการพระพุทธศาสนาเจริญไปด้วยดี เพราะพระองค์ไม่สั่งการด้วยการใช้อำนาจคือไม่ใช่วิธีเผด็จการ แต่พระองค์เป็นพระธรรมราชาคือใช้หลักธรรมาธิปไตยในการปกครองอำนวยการจึงไม่มีปัญหาในองค์กรสงฆ์ เมื่อพระองค์ปรินิพพานก็ไม่ได้ทรงแต่งตั้งใครเป็นศาสดาแทน แต่พระองค์ให้คณะสงฆ์ยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง เพราะพระองค์ยึดหลักธรรมาธิปไตย

^{๖๐} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

๕. **พุทธวิธีในการกำกับดูแล** การกำกับดูแลคณะสงฆ์หมู่มาฆะพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัย ๒๒๗ ข้อ เป็นเครื่องกำกับดูแลคณะสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ประเมินตนเองว่าได้ปฏิบัติตามพระวินัยบัญญัติไว้หรือไม่ ถ้าไม่ปฏิบัติก็มีบทลงโทษตามพระวินัยข้อนั้นๆ นอกจากนั้นทุกกึ่งเดือนในวันพระ ๑๕ ค่ำ มีประเพณีปฏิบัติเรียกว่าการสวดปาฏิโมกข์ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้พระภิกษุนำสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ในพระวินัยมาสวดให้กันและกันฟัง เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามและตรวจสอบตัวเอง

นอกจากนั้นพระองค์ทรงบัญญัติให้พระสงฆ์ทำการปวารณา คือการว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันได้ ต่อคณะสงฆ์ในวันออกพรรษา เหมือนกับการประชุมทรัพย์โดยไม่มีการโกรธเคืองกัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๖๐} ได้บรรยายเรื่องพุทธวิธีในการสอนสรุปได้ว่า นักปราชญ์ทั้งหลายและพุทธศาสนิกทั้งหลายเคารพยกย่องและบูชาพระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นนักการสอนที่ยิ่งใหญ่ ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอนได้ประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เพราะพระองค์มีคุณสมบัติผู้สอน เช่น ด้านบุคลิกภาพ คือพระวรกายสง่างาม และพระสุรเสียงไพเราะ โน้มน้าวให้ผู้ฟังอยากฟัง ด้านคุณธรรมพระองค์มีทั้งพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระกรุณาคุณ และลีลาการสอนคือแจ่มแจ้ง ชูใจ หาญกล้า และร่าเริง วิธีการสอนของพระองค์ พระองค์ใช้วิธีสอนแบบต่างๆ เช่นแบบสนทนา, แบบบรรยาย, แบบตอบปัญหา และแบบวางกฎข้อบังคับ ส่วนกลวิธีและอุปมาประกอบการสอน เช่น การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ, การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา, การใช้อุปการณการสอน, การทำเป็นตัวอย่าง, การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้ในความหมายใหม่, อุปมาเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล, การรู้จักจังหวะและโอกาส ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ, การลงโทษ และให้รางวัล, กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า พุทธวิธีการสอนที่พระองค์นำมาใช้การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปทั่วประเทศอินเดีย เพราะสมัยที่พระองค์เสด็จอุบัติในยุคมัชฌิมพุทธวิปเป็นถิ่นที่นักปราชญ์มีเจ้าลัทธิมากมายต่างก็ถือว่าลัทธิของตัวเองดีที่สุดทั้งนั้น เช่น ครุฑทั้งหกเป็นต้น คำสอนของพระองค์ขัดแย้งกับคำสอนเดิมและความเชื่อถือของคนในยุคนั้น เช่นเรื่องวรรณะ ๔ นอกจากนั้นขอบเขตการเผยแผ่คำสอนของพระองค์ก็กว้างขวาง คือเสด็จไปตั้ง

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.

สอนประชาชนซึ่งมีพื้นฐานที่แตกต่างกันตามแว่นแคว้นต่างๆ ทรงสอนคนเหล่านั้นให้เข้าใจและยอมเป็นศิษย์ของพระองค์ นับแต่พระราชามหากษัตริย์ลงมาทีเดียว

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ)^{๖๒} ได้รวบรวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ชื่อพุทธศาสตร์ปริทรรศน์รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ในบทความเรื่องพระพุทธศาสนากับการพัฒนา โดยเฉพาะตอนที่ ๑.๒ บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในปัจจุบันสรุปได้ว่า

(๑) ความเปลี่ยนแปลงทำให้บทบาทของวัดเปลี่ยนไป คือเมื่อประเทศไทยได้มีการพัฒนาประเทศให้เท่าทันอารยธรรมตะวันตกในช่วง ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา ประเทศชาติได้พัฒนาตามตะวันตก ความสำคัญของวัดก็เริ่มลดลงเรื่อยๆ บทบาทเด่นๆ ของวัด เช่น การจัดการศึกษา เมื่อก่อนการศึกษาเริ่มที่วัดทั้งนั้น ได้ถูกเปลี่ยนจากวัดเป็นผู้นำในการศึกษา บทบาทนี้กลายเป็นหน่วยงานรัฐบาลและเอกชนเป็นผู้นำไป การรักษาพยาบาล การทำสมุนไพร เป็นหน้าที่ของสถานอนามัยและโรงพยาบาลไป การตัดสินใจคดีข้อพิพาทต่างๆ เป็นหน้าที่ของศาลยุติธรรม เป็นต้น ทั้งๆ ที่บทบาทเหล่านี้ในอดีตพระสงฆ์เป็นผู้นำทั้งสิ้น

(๒) การฟื้นฟูบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน เมื่ออารยธรรมตะวันตก การศึกษาแผนใหม่ การพัฒนาสมัยใหม่ ลือและการบันเทิงเพื่อการค้ามีการแพร่หลายในสังคมไทย สังคมก็เกิดผลกระทบทุกด้าน และสังคมไทยมีวัฒนธรรมรับมากกว่าและนำมาใช้โดยไม่ปรับเปลี่ยนเข้ากับสภาพสังคมไทย บทบาทของพระสงฆ์ก็ถูกกระทบลดบทบาทที่มีอยู่ไปด้วย อย่างไรก็ตามวัดต่างๆ ก็พยายามแก้ปัญหา และได้แก้ไขปัญหาลำโพงมี ๓ ลักษณะ คือ

๒.๑ แก่ด้วยกำลังและความพยายามของวัดเอง เช่น วัดใหญ่ๆ มีวัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดไร่ขิง และวัดโสธรวราราม เป็นต้น ด้วยการจัดการศึกษาเพื่อเยาวชน เช่น โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การช่วยเหลือประชาชนด้านสังคมสงเคราะห์ มอบทุนการศึกษา สร้างสาธารณประโยชน์ด้วยการอุดหนุนจากประชาชน

๒.๒ ร่วมมือกับรัฐเพื่อแก้ปัญหาได้แก่คณะสงฆ์ทำโครงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก เช่น โครงการพระธรรมทูต โครงการพระธรรมจาริก โครงการสาธารณสุขมูลฐาน โครงการแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง เป็นต้น โครงการเหล่านี้คณะสงฆ์ร่วมมือกับรัฐ

^{๖๒} พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ), พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕.

๒.๓ ได้ร่วมมือกับองค์กรเอกชนในการแก้ปัญหา เช่นร่วมกับมูลนิธิเอเซียในการจัดกลุ่มประสานงานการพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จัดอบรมตามโครงการอบรมพระสงฆ์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ร่วมมือกับมูลนิธิหมอชาวบ้าน จัดอบรมพระสงฆ์ด้านอนามัยทั้งหนเหนือและหนกลาง และจัดกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในท้องถิ่นชนบท ร่วมกับมูลนิธิเผยแผ่ชีวิตอันประเสริฐ (ผชป.) เป็นต้น

(๓) พระสงฆ์กับการพัฒนาสังคม พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่พัฒนาสังคม เมื่อประมวลแล้วมี ๓ ประการด้วยกัน คือ

๓.๑ เป็นผู้นำทางด้านพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ บทบาทของพระสงฆ์เหล่านี้จะเห็นได้ชัดเจนคือ การเกิดขึ้นของคณะธรรมทาน ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๕ โดยการนำของท่านพุทธทาส, การเปิดวัดป่าในสายธรรมยุติกนิกาย จนถึงสมัยอาจารย์มั่น ภูริทัตโต และสำนักปฏิบัติธรรมสายมหานิกาย คือของหลวงพ่ocha วัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี, การเกิดขึ้นของสำนักกรรมฐานแบบยุบหนอ พองหนอ ซึ่งมีวัดมหาธาตุเป็นศูนย์กลาง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๓ อันมีต้นแบบมาจากพม่า ต่อมาก็มีการปฏิบัติธรรมกายแบบสัปปะยะระหง ของหลวงพ่อด วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กทม.

๓.๒ เป็นผู้ทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ประชาชน สถาบันสงฆ์ได้ทำหน้าที่ด้านการศึกษามาตลอดโดยเฉพาะเปิดโอกาสให้เด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาจากชนบทที่ไม่มีโอกาสเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐ ก็ได้อาศัยการเพาะบ่มฝึกฝนอบรมจากสถาบันศาสนา เช่น การศึกษาที่คณะสงฆ์จัดได้แก่การศึกษาแผนกบาลี – นกธรรม และการศึกษาแผนใหม่ ได้แก่มหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จึงทำให้เกิดผู้มีความรู้ในทางพระพุทธศาสนาได้เป็นกำลังของพระศาสนาและช่วยเหลือสังคมประเทศชาติเป็นอย่างมาก

๓.๓ เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาชนบท พระสงฆ์ทำหน้าที่ลักษณะเช่นนี้ทั่วประเทศ แบ่งได้ ๒ ประเภท

ก. การตั้งมูลนิธิศึกษา พระสงฆ์ได้อุทิศชีวิตเพื่อยกฐานะการศึกษาของชาวบ้านในชนบทมีจำนวนมาก ยกตัวอย่างเช่น พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อดตฺลิโว) วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ตั้งโรงเรียนศรีธรรมราชศึกษา พระเทพกวี (ปัจจุบัน พระพุทธพจนวราภรณ์ วัดเจดีย์หลวง) วัดป่าดาราภิรมย์ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ตั้งโรงเรียนเมตตาศึกษา และพระธรรมญาณมุนี (พระพุทธรญาณ) วัดกวีสาราม จังหวัดลพบุรี ได้ตั้งโรงเรียนการกุศล ชื่อโรงเรียนวินิตศึกษา เป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงโด่งดัง การที่พระเถระได้ทำงานเหล่านี้ถือว่าการเผยแผ่เชิงรุกที่เรียกว่า ศึกษาสงเคราะห์

ข. การรวมกลุ่มเพื่องานพัฒนาชุมชน งานส่วนนี้พระสงฆ์ในภาคต่างๆ ได้ช่วยเหลือประชาชนเป็นอย่างมาก เช่น พระพุทธพจนวราภรณ์ วัดเจดีย์หลวง ได้ตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาชนบท เพื่อเป็นการขยายโครงการเกษตรพัฒนา และเมตตานารีเพื่อเตรียมคนพัฒนาชนบท กลุ่มพระสงฆ์พัฒนา เช่น พระสมุห์เฉลิม จิตฺติโล ผู้สร้างหมู่บ้านปลอดอบายมุขที่โนนเมือง อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา, กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนา เพื่อช่วยเหลือการพัฒนาชนบท เช่น พระครูพิพิธประชานาถ วัดสามัคคี บ้านท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์ เป็นแกนนำชาวบ้านด้วยการตั้งสหกรณ์ร้านค้า ธนาคารข้าว และเกษตรแบบผสมผสาน พร้อมกับพัฒนาจิตใจชุมชนไปด้วย กิจกรรมลักษณะพัฒนาชนบทเช่นนี้พระสงฆ์ในชนบททำกันมากประชาชนทั่วไปทราบน้อย และท่านทำเองเงียบๆ รู้เฉพาะกลุ่มงานที่ท่านทำเป็นส่วนใหญ่ งานลักษณะเช่นนี้ทางคณะสงฆ์ถือว่าเป็นงานเผยแผ่เชิงรุกประเภทสาธารณสงเคราะห์

พระมหาบุญเลิศ ฐมฺมทสฺสี (โอสฺฐ) ^{๖๓} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม (หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ)” ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้สรุปว่างานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม (หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ) วัดบ้านไร่ ตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา เพราะเห็นว่า ท่านเป็นพระที่สามารถสื่อสารกับประชาชนได้ทุกระดับ และประสบผลสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือมีประชาชนศรัทธาเคารพนับถือมากมาย ทุกคนต่างมุ่งสู่วัดบ้านไร่ เพื่อเข้าไปกราบนมัสการท่าน ยิ่งนับวันก็เพิ่มมากขึ้น ไม่ว่านักข่าว นักการเมือง นักกีฬา หรือนักวิชาการ ต่างก็หันมาสนใจเข้าหาท่านอยู่เสมอ แม้กระทั่งเวลาเกิดปัญหาที่แก้ไม่ตกก็มักจะให้ท่านเป็นผู้ชี้แนะแนวทาง เช่น ปัญหาเรื่อง วาย หู เค และปัญหายาเสพติด จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจอย่างยิ่งในการศึกษาค้นคว้า โดยได้ทำการวิจัยเชิงเอกสาร คือศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่ และการสื่อสาร โดยศึกษาถึงวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในครั้งที่พระองค์ยังทรงมีพระชนมอยู่ จากหนังสือพระไตรปิฎก เทคนิคและวิธีการสอนของพระพุทธองค์ พุทธวิธีการสอนตามแนวธรรมบท วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวก และวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยต่างๆ ในประเทศไทย ส่วนการสื่อสารตามหลักกระบวนการสื่อสารใช้ทฤษฎีด้านการสื่อสาร ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ และมีแนวคิดพร้อมทั้งวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องด้วย

^{๖๓} พระมหาบุญเลิศ ฐมฺมทสฺสี (โอสฺฐ), “ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม (หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), บทคัดย่อ.

ส่วนวิจัยเชิงสำรวจ ได้กระเป็ยวิธีการวิจัย มีขอบเขตการศึกษาค้นคว้า มีวิธีการดำเนินการวิจัย ประชากรกลุ่มเป้าหมาย และการเลือกกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และวิจัยภาคสนาม นำมาวิเคราะห์เชิงสถิติ โดยใช้ค่าสถิติพื้นฐานได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย โดยใช้โปรแกรม SPSS ช่วยในการประมวลผลทุกขั้นตอน

ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม (หลวงพ่อดุณ ปรีสุทโธ) โดยได้สัมภาษณ์ท่านเกี่ยวกับวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันและทราบถึงทัศนคติของท่านในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ศึกษาค้นคว้าวัตรปฏิบัติ อันเป็นปฏิปทาที่น่าเลื่อมใสยิ่งของหลวงพ่อดุณ หลักรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ท่านใช้ในการเผยแผ่หรือประกาศ และวิธีการเผยแผ่ที่ท่านใช้บ่อยที่สุด คือการสนทนาธรรมและตอบคำถาม ถือว่าเป็นวิธีการที่ท่านใช้สื่อถึงผู้ฟังง่ายที่สุด ไม่ต้องมีพิธีรีตองมากมาย ตลอดถึงการใช้นุคลิกลักษณะคือท่านั่ง การพูดภาษาพื้นบ้าน และการสร้างอารมณ์ขันให้แก่ผู้ฟังอยู่เสมอ ความสัมฤทธิ์ผลในการเผยแผ่ที่มีคนทุกชั้นตั้งแต่กษัตริย์ คนรวย คนจนต่างพากันเข้าไปกราบนมัสการ และทัศนคติของคนเหล่านั้นที่มีต่อหลวงพ่อดุณ

ผลของการสำรวจที่ได้มาจากการลงมือทำโดยใช้แบบสอบถาม แบ่งออกเป็นผลของข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม ผลของการเปิดรับสาร ผลของลักษณะของผู้ส่งสาร คือบุคลิกภาพ และการใช้สื่อภาษาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และผลของการแสดงความคิดเห็นต่อวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และเนื้อหาธรรมที่ใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่าน

ผลการวิจัยพบว่า หลวงพ่อดุณ ท่านเป็นพระที่ประชาชนศรัทธาเคารพนับถือเป็นอย่างมาก เพราะท่านประสบความสำเร็จในการสื่อสาร จะเป็นการสนทนา หรือตอบปัญหา หรือว่าการใช้สื่อสัญลักษณ์ คือการเคาะหัวแทนการประพรมน้ำพุทธมนต์ และวัตถุมงคลการฝังตะกรุด จะมีคนทุกระดับเข้าไปหาท่านมิได้ขาด

พระมหาสัญญา ปญญาวิจิตโต (โปรงใจ)^{๖๔} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺณนิโก, “หลวงตา”-“แพรเชื้อไม้”) ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้สรุปว่า งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺณนิโก, “หลวงตา”-“แพรเชื้อไม้”) ซึ่งผู้วิจัยได้

^{๖๔} พระมหาสัญญา ปญญาวิจิตโต (โปรงใจ), “ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺณนิโก, “หลวงตา”-“แพรเชื้อไม้”)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), บทคัดย่อ.

ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พุทธธรรมและสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์
วรรณกรรม และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺจนิกโก, “หลวงตา”-“แพรเยื่อไม้”) ทั้ง ๓ ประเภทคือ ๑. การเทศนา (เทศน์มหาชาติ เทศน์ธรรมวัตร) ๒. การปาฐกถา-บรรยายธรรม อภิปราย สนทนา และไต่ถามที่ ๓. เขียนหนังสือ บทความวรรณกรรมเรื่องสั้นต่างๆ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวมีวิธีการนำเสนอ ๔ วิธี คือ ๑. การนำเสนอโดยตรง ๒. การนำเสนอโดยเปรียบเทียบ ๓. การนำเสนอโดยใช้การเชื่อมโยง ๔. การนำเสนอโดยการใช้ตัวอย่าง และจากการศึกษาแนวทางการใช้ถ้อยคำภาษาของท่านซึ่งปรากฏอยู่ในรูปแบบดังกล่าวมานั้น ผู้วิจัยพบว่า มีลักษณะเด่น ๓ ประการ คือ ๑. การใช้ถ้อยคำ มีการใช้คำง่าย และการใช้คำเชิงสัพยอก ๒. การใช้ภาพพจน์ มีการใช้ภาพพจน์อุปมา ภาพพจน์บุคลาธิษฐาน และภาพพจน์การเลียนเสียงธรรมชาติ ๓. การใช้ถ้อยคำพุทธศาสนสุภาษิต สุภาษิต คำพังเพย คำคม คำกลอน และแหล่มาประกอบ

การเปรียบเทียบความสอดคล้องระหว่างการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กณฺจนิกโก, “หลวงตา”-“แพรเยื่อไม้”) กับวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า และสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ ผู้วิจัยพบว่า มีความสอดคล้องกันทั้ง ๒ วิธีการ

ผลการวิจัยพบว่า ท่านได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการเทศน์มหาชาติและการเทศน์ธรรมวัตรตามแบบประเพณีโบราณดังกล่าวมาเป็นการเทศน์มหาชาติแบบประยุกต์และนำเข้ามาสู่การปาฐกถาธรรม – บรรยายธรรม อภิปราย ไต่ถามที่ และการสนทนาธรรมแบบร้อยแก้ว เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้การเผยแผ่พุทธธรรมผ่านสื่อมวลชนแขนงต่างๆ เช่น วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร แอ็บันทิกเสียง และจัดพิมพ์หนังสือธรรมะออกเผยแผ่เป็นต้น โดยมีจุดมุ่งหมายคือ มุ่งที่จะให้ผู้ฟังที่มีโลภะ โทสะ โมหะ ก็ให้หายจากโลภะ โทสะ โมหะ ลงบ้าง ผู้ฟังที่มีความทุกข์ก็ให้คลายจากความทุกข์ลงบ้าง ผู้ฟังที่มีความประพฤติน่าเกลียดอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ให้เลิกลด ละได้ หรือผ่อนให้คลายลงได้ โดยเฉพาะวรรณกรรมเรื่องสั้นได้สะท้อนให้เห็นค่านิยมและปัญหาต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยในสมัยนั้น ท่านได้ให้คำแนะนำและเสนอความคิดเห็นเชิงแก้ไขปรับปรุงในเรื่องต่างๆ ชักชวนให้น้อมนำจิตใญ่บุคคลให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักพุทธธรรม และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาตนเอง เพื่อให้เกิดความสงบสุขในครอบครัว ส่งเสริมให้เกิดความสงบสุขในสังคม และส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกในเรื่องต่างๆ ที่สังคมไทยยังบกพร่อง

รวมความว่า ท่านมีทั้ง “ศาสตร์” และ “ศิลป์” ในการนำเสนอหรือเผยแผ่พุทธธรรม (ศาสตร์ คือ ความรู้ ส่วนศิลป์ คือ เทคนิคหรือวิธีการ) ซึ่งท่านนำมาใช้จนเป็นเอกลักษณ์ของท่าน และได้เป็นรูปแบบหนึ่งที่เป็นแนวทางขององค์การเผยแผ่วัดประยุรวงศาวาสนำมาประยุกต์ใช้ใน

ปัจจุบัน ดังนั้น รูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของพระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กฤษณีโก, “หลวงตา”-“แพะเหือไม้”) จึงอาจเป็นแบบอย่าง เป็นบรรทัดฐานแห่งการเผยแผ่พุทธธรรมที่วัดต่างๆ สามารถนำไปศึกษาเพื่อเผยแผ่พุทธธรรมอย่างมีประสิทธิภาพได้

พระครูปลัดศิริวัฒน์ สณฺญจิตฺโต (วิชาผา)^{๖๕} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ความพึงพอใจต่อการเผยแผ่ธรรมในวันธรรมสวนะของพุทธศาสนิกชน : กรณีศึกษา เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร” ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้สรุปว่า การศึกษาของท่านมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาถึงคุณลักษณะทางประชากรศาสตร์ ของพุทธศาสนิกชนต่อการเผยแผ่ธรรมในวันธรรมสวนะ และเกิดความพึงพอใจ การนำมาใช้ประโยชน์ที่ได้จากการฟังธรรมะ และเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะประชากรศาสตร์ที่มีต่อการเผยแผ่ธรรมในวันธรรมสวนะ (วันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ หรือ ๑๔ ค่ำ) พร้อมทั้งผู้ที่มาร่วมปฏิบัติกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาโดยมีการเปิดรับข่าวสารด้านพุทธธรรม เพื่อนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนทั้งส่วนตนและสังคม

ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาเช่นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) แบบวัดผลครั้งเดียว (one short case study) เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ใช้สถิติอัตราร้อยละ และสถิติเชิงวิเคราะห์เพื่อหาค่าความสัมพันธ์ (Analytical Statistics) คือสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) และใช้โปรแกรม SPSS

จากผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นประโยชน์ในการนำผลที่ได้ไปจัดการวางแผนกำหนดแนวทางในการเผยแผ่ธรรมในวันธรรมสวนะ และวันอื่นๆ ที่มีในวันธรรมสวนะก็ควรมีการฟังธรรม หรือเสวนาธรรม เพื่อเป็นการนำหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนา ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม และถูกต้องตามกาลนั้นๆ

สำหรับการนำเสนอธรรมต่อกลุ่มผู้ฟังที่จะได้รับประโยชน์มากที่สุด ผู้ทำการวิจัยพบว่าการนำเสนอโดยใช้อุปกรณ์ช่วยสอน หรือสื่อธรรมะที่เป็นรูปธรรมดูเหมือนว่าจะได้ผลดีระดับหนึ่ง เพราะทำให้ผู้รับฟังสนใจในเนื้อหาสาระธรรม และง่ายต่อการปฏิบัติ และเกิดความพึงพอใจต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แก่พุทธศาสนิกชนมากยิ่งขึ้น

ปัญหาและอุปสรรคที่พบในปัจจุบันนี้ การสื่อสารด้านธรรมะพระสงฆ์ยังเข้าไม่ถึงพุทธศาสนิกชน เนื่องจากพระสงฆ์ขาดความเข้าใจในกระบวนการสื่อสารหัวข้อธรรมที่นำเสนอ

^{๖๕} พระครูปลัดศิริวัฒน์ สณฺญจิตฺโต (วิชาผา), “ความพึงพอใจต่อการเผยแผ่ธรรมในวันธรรมสวนะของพุทธศาสนิกชน : กรณีศึกษา เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

บางครั้งไม่เหมาะกับกลุ่มผู้ฟัง และพระสงฆ์ยึดติดกับรูปแบบเดิมๆ ในการสื่อสารพระแก่มุขจึงทำให้บางครั้งเกิดการเชื่อมั่นในตนเองมากเกินไป

จากปัญหาและอุปสรรคดังกล่าว พระสงฆ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน คือผู้นำทางจิตวิญญาณ ต้องปฏิบัติการเผยแผ่ธรรมในเชิงรุก เพื่อเป็นผู้นำทางสังคม เป็นกัลยาณมิตรคอยแนะนำพร่ำสอน ให้รู้กระบวนการสื่อสารทางธรรม คือให้ละอายนัยด้วยวาจา ให้ตั้งอยู่ในคุณความดี ปฏิบัติธรรมกรรมฐาน โดยเจริญสติปัญญา หมั่นเข้าวัดฟังธรรมจำศีล ก็จะพบแต่ความเจริญรุ่งเรืองอันเป็นอุดมมงคลสูงสุดในชีวิต

ผลการวิจัยครั้งนี้ เป็นการประเมินผู้ฟังธรรมในวันธรรมสวนะแล้วนำไปใช้ในการวางแผนกำหนดพุทธวิธีการสื่อสารด้านพุทธธรรม เพื่อนำธรรมะไปเผยแผ่พัฒนาสังคมให้เกิดสันติสุขสันติภาพภายในจิตใจ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาสืบไป

ยุทธพงษ์ แสงโสภา^{๖๖} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์กับการแก้ปัญหาสังคมไทย ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสังฆะธรรมทัฬหี จังหวัดจันทบุรี” ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้สรุปว่าการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อกลุ่มสังฆะธรรมทัฬหี จังหวัดจันทบุรี วิธีการดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือภาคเอกสารและภาคสนาม ภาคเอกสารศึกษาหลักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธอ้างพระไตรปิฎก ส่วนภาคสนาม แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ ๑. สัมภาษณ์ แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ ๑. พระสงฆ์ที่ปรึกษาจำนวน ๑๐ รูป ประธานกลุ่มและสมาชิกกลุ่ม ๒๐๐ คน รวม ๒๑๐ คน ๒. สังเกตอย่างมีส่วนร่วมจำนวน ๒๐ คน

ผลการศึกษาพบว่า หลักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธมี ๒ ระดับ ระดับพื้นฐาน เช่น ทิฐุธรรมมิกัตถะ อริยฐานธรรม ฆราวาสธรรม สังคหวัตถุเป็นวิธีการแสวงหาเก็บรักษาและใช้จ่ายทรัพย์อย่างเหมาะสมและพอเพียงในการดำรงชีพ ระดับสูง ได้แก่ การยึดถือสันโดษ อริยทรัพย์ อริยมรรค และอริยสัจ เป็นหลักในการสร้างและพัฒนาจิตใจ จากการสัมภาษณ์พบว่าพระสงฆ์ที่ปรึกษากลุ่มสังฆะธรรมทัฬหีตั้งกลุ่มเพื่อช่วยเหลือประชาชนที่ประสบปัญหาเศรษฐกิจโดยเปลี่ยนจากวิธีแสดงธรรมเทศนาเป็นวิธีนำธรรมะมาปฏิบัติจริงโดยการระดมเงินออมช่วยเหลือกันเองจากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ๖ ประเด็น ได้แก่สภาพชุมชนการดำเนินชีวิตการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

^{๖๖} ยุทธพงษ์ แสงโสภา, “บทบาทพระสงฆ์กับการแก้ปัญหาสังคมไทย ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสังฆะธรรมทัฬหี จังหวัดจันทบุรี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาสาสนาเปรียบเทียบ : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), บทคัดย่อ.

กลุ่มวิธีการของกลุ่มความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก และความหมายของการเข้าร่วมกลุ่ม พบว่าเป็นชุมชนแบบดั้งเดิมมีการเคลื่อนย้ายแรงงานน้อยและมีวัฒนธรรมเครือญาติผู้นำกลุ่มทำงานอย่างเสียสละให้แก่กลุ่มและเป็นที่ปรึกษาแก่สมาชิก ส่วนสมาชิกนำเงินฝากกับกลุ่มเพื่อกู้ยืมเป็นจำนวนมากในระยะแรกไม่ค่อยมั่นใจกับการดำเนินงานของกรรมการตลอดทั้งมีพระเป็นที่ปรึกษาจึงเกิดความเชื่อมั่นต่อกลุ่มว่าสามารถช่วยเหลือสมาชิกในเวลาจำเป็นเรื่องเงินได้จริง ผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะว่าควรส่งเสริมให้ชุมชนมีการแสวงหาและออมทรัพย์โดยเฉพาะอริยทรัพย์ รัฐควรส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์โดยออกกฎหมายรับรอง สื่อสารมวลชนควรขยายแนวคิดและกิจกรรมกลุ่มให้แพร่หลาย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า วิธีการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกในสมัยพุทธกาล พบว่า คุณสมบัตินักเผยแผ่ ลีลาการสอนและหลักคำสอนเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้นที่ดึงดูดผู้ฟัง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าตั้งแต่เริ่มประกาศพระศาสนาใช้วิธีเผยแผ่แบบเชิงรุก คือ การเสด็จเข้าไปหาผู้นำทางศาสนา การเมืองและทางเศรษฐกิจ การเสนอคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา การเยี่ยมเยียนตามบ้านเรือนต่าง ๆ การบริการชุมชน ให้คำแนะนำ การดำรงชีวิตอย่างมีความสุข การปรับพระองค์ให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น จึงทำให้การเผยแผ่ประสบความสำเร็จในยุคสมัยของพระองค์

ในยุคหลังพุทธกาล รูปแบบการเผยแผ่ธรรมะที่รุ่งเรืองที่สุด คือ สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์เป็นพระธรรมราชาทรงใช้หลักพระพุทธศาสนาในการปกครองประชาชน นอกจากนี้ พระองค์ยังส่งสมณทูตไปเผยแผ่ยังประเทศต่าง ๆ การเผยแผ่เชิงรุกในประเทศไทยที่โดดเด่นของพระสงฆ์ คือการศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนทางการศึกษา และสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ ทำงานสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ แก่ชุมชน รูปแบบการจัดกิจกรรมในส่วน คือ การจัดกิจกรรมทางศาสนาโดยการนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนา ทำบุญตักบาตร ถวายสังฆทาน เป็นต้น เป็นการนำวัดมาสู่ชุมชนในรูปแบบของคนเมืองหลวงที่มีเวลาน้อย การนำหลักธรรมเหล่านี้ คือ เบญจศีล เบญจธรรม พรหมวิหารธรรม ทศวาจาธรรม ทิศ ๖ และอบายมุข ๖ มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานสำหรับการพัฒนาชีวิตของตนเอง และได้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกตามวิถีพุทธ ศึกษาเฉพาะกรณี การจัดกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ ครั้งนี้ มีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

๑. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาวิจัยโดยการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสอื่น ๆ และข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือส่วนที่เป็นงานวิทยานิพนธ์ ตำรา พร้อมทั้งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ

๒. การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยใช้แบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเองเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งมีวิธีดำเนินการดังต่อไปนี้

๓.๑ ประชากร

การศึกษาครั้งนี้ศึกษาจากประชากรที่เข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา “โครงการธรรมะในสวน” ณ สวนหลวง ร.๙ เขตประเวศ กรุงเทพมหานครในวันอาทิตย์แรกของเดือนทั้งหมดโดยมีสมาชิกผู้เข้าร่วมโครงการ ๓๐๐ คน

๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

๑) ประเภทของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความเข้าใจและความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง โดยมี ๔ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามที่เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ อาชีพ การศึกษา จำนวนครั้งที่เข้าร่วมกิจกรรม และรายได้ประจำต่อเดือน

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คำถามมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ๕ ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง จำนวน ๑๘ ข้อ

ตอนที่ ๓ เป็นคำถามเกี่ยวกับการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ ต่อการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันเป็นแบบเลือกตอบ ๓ ตัวเลือก คือ เป็นประจำ เมื่อมีโอกาสและนาน ๆ ครั้ง/ไม่เคย โดยแยกตอบเป็นก่อนเข้าร่วมโครงการ และหลังจากเข้าร่วมโครงการ จำนวน ๔๒ ข้อ

ตอนที่ ๔ เป็นคำถามเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ เป็นคำถามมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ๕ ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง จำนวน ๘ ข้อ

๒) ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

(๑) ศึกษาจากเอกสาร ตำรา บทความ ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วกำหนดตัวแปรเพื่อสร้างแบบสอบถามให้ครอบคลุมตามเนื้อหาที่ต้องการศึกษา

(๒) สร้างแบบสอบถามตามกรอบที่กำหนดไว้

(๓) นำแบบสอบถามที่สร้างแล้วไปหาความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content Validity) โดยการนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาและครอบคลุมวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา

(๔) ปรับปรุงแบบสอบถามตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ

(๕) นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วไปหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยนำไปให้กลุ่มผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวนเบญจสิริ จำนวน ๓๐ คน ช่วยตอบแบบสอบถามแล้วนำมาตรวจให้คะแนนเพื่อหาค่าความเชื่อมั่น ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach) โดยใช้โปรแกรม SPSS ได้ค่าสัมประสิทธิ์ของความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๘๔

(๖) นำแบบสอบถามมาปรับปรุงขั้นสุดท้ายสำหรับไปใช้เก็บข้อมูลจริงต่อไป

เกณฑ์การให้คะแนน

คำถามในเชิงบวก (Positive Statement) ให้คะแนนดังนี้

เห็นด้วยอย่างยิ่ง	ให้คะแนน	๕	คะแนน
เห็นด้วย	ให้คะแนน	๔	คะแนน
ไม่แน่ใจ	ให้คะแนน	๓	คะแนน
ไม่เห็นด้วย	ให้คะแนน	๒	คะแนน
ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง	ให้คะแนน	๑	คะแนน

คำถามในเชิงลบ (Negative Statement) ให้คะแนนดังนี้

เห็นด้วยอย่างยิ่ง	ให้คะแนน	๑	คะแนน
เห็นด้วย	ให้คะแนน	๒	คะแนน
ไม่แน่ใจ	ให้คะแนน	๓	คะแนน
ไม่เห็นด้วย	ให้คะแนน	๔	คะแนน
ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง	ให้คะแนน	๕	คะแนน

คำถามเกี่ยวกับการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการ

ปฏิบัติเป็นประจำ	ให้คะแนน	๓	คะแนน
ปฏิบัติเมื่อมีโอกาส	ให้คะแนน	๒	คะแนน
ปฏิบัตินาน ๆ ครั้ง/ไม่เคย	ให้คะแนน	๑	คะแนน

เกณฑ์การวัดระดับ

เกณฑ์การวัดระดับความรู้ความเข้าใจและประโยชน์ที่ได้รับ เป็นดังนี้

คะแนนเฉลี่ย	๔.๕๐-๕.๐๐	หมายถึง	มากที่สุด/เห็นด้วยอย่างยิ่ง
คะแนนเฉลี่ย	๓.๕๐-๔.๔๙	หมายถึง	มาก/เห็นด้วย
คะแนนเฉลี่ย	๒.๕๐-๓.๔๙	หมายถึง	ปานกลาง/ไม่แน่ใจ
คะแนนเฉลี่ย	๑.๕๐-๒.๔๙	หมายถึง	น้อย/ไม่เห็นด้วย
คะแนนเฉลี่ย	๑.๐๐-๑.๔๙	หมายถึง	น้อยที่สุด/ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

เกณฑ์การวัดระดับการนำหลักธรรมไปใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันเป็นต่อไป

คะแนนเฉลี่ย	๒.๕๐-๓.๐๐	หมายถึง	ปฏิบัติเป็นประจำ
คะแนนเฉลี่ย	๑.๕๐-๒.๔๙	หมายถึง	ปฏิบัติเมื่อมีโอกาส
คะแนนเฉลี่ย	๑.๐๐-๑.๔๙	หมายถึง	ปฏิบัตินาน ๆ ครั้ง/น้อยมาก หรือไม่ปฏิบัติเลย

๓.๓ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษานี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามไปแจกกลุ่มผู้เข้าร่วมโครงการด้วยตนเอง จำนวน ๓๐๐ ฉบับ และเก็บกลับคืนมาได้ทั้งหมด ๓๐๐ ฉบับ ซึ่งเป็นแบบสอบถามที่สมบูรณ์และสามารถนำมาวิเคราะห์ได้จำนวน ๓๐๐ ฉบับ คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐

๓.๔ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้

ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่ได้มาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรม SPSS คำนวณหาค่าสถิติต่าง ๆ ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยหาค่าความถี่และค่าร้อยละ

ตอนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา วิเคราะห์โดยหาค่าเฉลี่ยเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตอนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ ต่อการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน วิเคราะห์โดยหาค่าเฉลี่ยเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และเปรียบเทียบการปฏิบัติตนก่อนและหลังการเข้าร่วมโครงการโดยการทดสอบค่าที (t-test)

ตอนที่ ๔ คำถามเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ วิเคราะห์โดยหาค่าเฉลี่ยเลขคณิต และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

๓.๕ สัญลักษณ์ที่ใช้

μ หมายถึง ค่าเฉลี่ยเลขคณิต

σ หมายถึง ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การดำเนินการวิจัยการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกตามวิถีพุทธ ศึกษาเฉพาะกรณี การจัดกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ ในส่วนที่เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น ๔ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ สภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ตอนที่ ๓ การปฏิบัติตนและผลสัมฤทธิ์ของโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙

ตอนที่ ๔ ประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙

ตอนที่ ๑ สภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามเพศ อายุ สถานภาพ อาชีพ การศึกษา จำนวนครั้งที่เข้าร่วมกิจกรรม และรายได้ประจำต่อเดือนรายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๔.๑, ๔.๒, ๔.๓, ๔.๔, ๔.๕, ๔.๖ และ ๔.๗

ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับเพศของผู้ตอบแบบสอบถาม

ชาย		หญิง	
จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
๑๐๖	๓๕.๓๐	๑๙๔	๖๔.๗๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ส่วนมากเป็นเพศหญิง จำนวน ๑๙๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๔.๗๐ และเป็นเพศชาย จำนวน ๑๐๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๓๐

ตารางที่ ๔.๒ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับอายุของผู้ตอบแบบสอบถาม

อายุ	จำนวน	ร้อยละ
๑๒-๒๐ ปี	๗	๒.๓๐
๒๑-๓๐ ปี	๔๗	๑๕.๗๐
๓๑-๔๐ ปี	๑๐๒	๓๔.๐๐
๔๑-๕๐ ปี	๕๑	๑๗.๐๐
๕๑ ปีขึ้นไป	๙๓	๓๑.๐๐
รวม	๓๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ส่วนมากเป็นมีอายุระหว่าง ๓๑-๔๐ ปี จำนวน ๑๐๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๐๐ รองลงมา มีอายุตั้งแต่ ๕๑ ปีขึ้นไป จำนวน ๙๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๐๐ มีอายุ ๔๑-๕๐ ปี จำนวน ๕๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๐๐ มีอายุ ๒๑-๓๐ ปี จำนวน ๔๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๗๐ และอายุ ๑๒-๒๐ ปี มีน้อยที่สุด จำนวน ๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๒.๓๐

ตารางที่ ๔.๓ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

สถานภาพ	จำนวน	ร้อยละ
โสด	๑๑๕	๓๘.๓๐
สมรส	๑๓๘	๔๖.๐๐
หย่า/หม้าย/แยกกันอยู่	๔๗	๑๕.๗๐
รวม	๓๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ส่วนมากมีสถานภาพสมรส จำนวน ๑๓๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๐๐ สถานภาพโสด จำนวน ๑๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๓๐ และหย่า/หม้าย/แยกกันอยู่น้อยที่สุด จำนวน ๔๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๗๐

ตารางที่ ๔.๔ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับอาชีพของผู้ตอบแบบสอบถาม

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
เกษตรกร	๑	๐.๓๐
ค้าขาย	๗๕	๒๕.๐๐
พนักงานบริษัท	๑๒๓	๔๑.๐๐
รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ	๒๗	๘.๐๐
อื่น ๆ	๗๔	๒๔.๗๐
รวม	๓๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ส่วนมากมีอาชีพพนักงานบริษัท จำนวน ๑๒๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๐๐ รองลงมาคือ อาชีพค้าขาย จำนวน ๗๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๐๐ อาชีพอื่น ๆ จำนวน ๗๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๗๐ อาชีพรับราชการ/รัฐวิสาหกิจ จำนวน ๒๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๘.๐๐ และอาชีพเกษตรกรมีน้อยที่สุด จำนวน ๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๐.๓๐

ตารางที่ ๔.๕ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับการศึกษาของผู้ตอบแบบสอบถาม

การศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ประถมศึกษา	๓๗	๑๒.๔๐
มัธยมศึกษา	๖๑	๒๐.๓๐
ปริญญาตรี	๑๕๓	๕๑.๐๐
ปริญญาโทหรือสูงกว่า	๓๘	๑๒.๐๐
อื่น ๆ	๑๐	๓.๓๐
รวม	๓๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ส่วนมากมีการศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน ๑๕๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๑.๐๐ รองลงมาคือมีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา จำนวน ๖๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๓๐ ระดับปริญญาโทหรือสูงกว่า จำนวน ๓๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๐๐ ระดับประถมศึกษา จำนวน ๓๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๔๐ และระดับอื่นมีน้อยที่สุด จำนวน ๑๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๓๐

ตารางที่ ๔.๖ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับจำนวนครั้งที่เข้าร่วมกิจกรรมของผู้ตอบแบบสอบถาม

จำนวนครั้งที่เข้าร่วมกิจกรรม	จำนวน	ร้อยละ
๑-๒ ครั้ง	๑๑๕	๓๘.๕๐
๓-๔ ครั้ง	๕๒	๑๗.๓๐
๕-๖ ครั้ง	๒๑	๗.๐๐
๗ ครั้งขึ้นไป	๑๑๒	๓๗.๓๐
รวม	๓๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ส่วนมากเข้าร่วมกิจกรรม ๑-๒ ครั้ง จำนวน ๑๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๕๐ รองลงมา คือ จำนวน ๗ ครั้งขึ้นไป จำนวน ๑๑๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๓๐ เข้าร่วม ๓-๔ ครั้ง จำนวน ๕๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๗.๓๐ และเข้าร่วม ๕-๖ ครั้ง มีน้อยที่สุด จำนวน ๒๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๐๐

ตารางที่ ๔.๗ แสดงจำนวนและร้อยละเกี่ยวกับรายได้ประจำเดือนของผู้ตอบแบบสอบถาม

รายได้ประจำเดือน	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า ๔,๐๐๐ บาท	๘	๒.๗๐
๔,๐๐๑-๘,๐๐๐ บาท	๓๑	๑๐.๓๐
๘,๐๐๑-๑๒,๐๐๐ บาท	๖๒	๒๐.๗๐
๑๒,๐๐๑-๑๖,๐๐๐ บาท	๔๗	๑๕.๗๐
๑๖,๐๐๑-๒๐,๐๐๐ บาท	๔๒	๑๔.๐๐
๒๐,๐๐๑ บาทขึ้นไป	๑๑๐	๓๖.๗๐
รวม	๓๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๗ พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ส่วนมากมีรายได้ตั้งแต่ ๒๐,๐๐๑ บาทขึ้นไป จำนวน ๑๑๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๖.๗๐ รองลงมาคือ รายได้ ๘,๐๐๑-๑๒,๐๐๐ บาทต่อเดือน จำนวน ๖๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๗๐ รายได้ ๑๒,๐๐๑-๑๖,๐๐๐ บาทต่อเดือน จำนวน ๔๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๗๐ รายได้ ๑๖,๐๐๑-๒๐,๐๐๐ บาทต่อเดือน จำนวน ๔๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๐๐ รายได้ ๔,๐๐๑-๘,๐๐๐ บาทต่อเดือน จำนวน ๓๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๓๐ และรายได้ต่ำกว่า ๔,๐๐๐ บาทต่อเดือนมีน้อยที่สุด จำนวน ๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒.๗๐

ตอนที่ ๒ ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ผลการวิเคราะห์ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา รายละเอียดดัง
แสดงในตารางที่ ๔.๘

ตารางที่ ๔.๘ แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับของความเข้าใจใน
หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ความเข้าใจในการนำหลักธรรมไปใช้	ร้อยละของระดับความเข้าใจ					μ	σ	ระดับ
	เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง			
๑. การฆ่าสัตว์ตัวเล็ก ๆ เช่น ชูม มด ปลวก ไม่บาป เพราะเป็นสัตว์ที่ไม่มีประโยชน์ **	๒.๓๐	๔.๐๐	๑๕.๓๐	๔๑.๐๐	๓๖.๓๐	๔.๐๕	๐.๕๖	มาก
๒. เพียงแค่คิดทำร้ายผู้อื่นยังไม่บาป เพราะยังไม่ได้ลงมือกระทำ **	๔.๓๐	๖.๐๐	๑๑.๓๐	๔๔.๓๐	๓๓.๓๐	๓.๕๗	๑.๐๔	มาก
๓. การเก็บของมีค่าได้ เมื่อหาเจ้าของไม่พบ สิ่งของนั้นควรเป็นของ ผู้เก็บได้โดยชอบธรรม **	๒.๓๐	๑๐.๓๐	๑๘.๓๐	๓๔.๐๐	๓๔.๐๐	๓.๘๖	๑.๐๘	มาก
๔. การนำสิ่งของ ของผู้อื่นแม้จะไม่สนิทกันไปใช้ก่อนได้รับอนุญาต ไม่ถือเป็นการขโมย **	๒.๐๐	๐.๓๐	๑๒.๐๐	๕๗.๓๐	๒๘.๐๐	๔.๐๕	๐.๗๖	มาก
๕. ความมั่งคั่ง สันโดษ ไม่ควรอยู่ในความคิดของฆราวาส เพราะจะทำให้ยากจนประเทศไม่พัฒนาก้าวหน้า **	๔.๐๐	๓.๐๐	๑๑.๓๐	๔๘.๐๐	๓.๓๐	๔.๐๔	๐.๕๖	มาก
๖. การมีคู่นอนหลายคน ไม่ผิดศีลข้อ ๓ ถ้าสามีหรือภรรยา ยินยอม และทำใจได้ **	๑.๓๐	๒.๐๐	๕.๐๐	๒๕.๐๐	๖๖.๓๐	๔.๔๘	๐.๘๒	มาก

ตารางที่ ๔.๘ (ต่อ)

ความเข้าใจในการนำหลักธรรมไปใช้	ร้อยละของระดับความเข้าใจ					μ	σ	ระดับ
	เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง			
๗. นักศึกษาเดือดร้อนค่าเรียน จึงมาขายบริการทางเพศ ผู้ใช้บริการไม่ผิดศีลธรรม เพราะถือว่าช่วยเหลือเกื้อกูล **	๒.๗๐	๑.๗๐	๒.๐๐	๒๖.๐๐	๖๒.๗๐	๔.๔๔	๐.๕๐	มาก
๘. การเคร่งครัดศีล ๕ จะเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินธุรกิจ **	๑.๐๐	๕.๐๐	๑๑.๐๐	๓๕.๐๐	๔๘.๐๐	๔.๒๐	๐.๘๕	มาก
๙. ความมั่งคั่ง สันโดษ ไม่ควรใช้ในการดำเนินธุรกิจ เพราะจะทำให้คนขาดการกระตือรือร้น และไม่ชวนขายในการดำเนินธุรกิจ **	๒.๓๐	๕.๓๐	๑๔.๗๐	๘.๓๐	๒๕.๓๐	๓.๘๕	๐.๕๘	มาก
๑๐. การพูดโกหกให้คนฟังสบายใจ ถือว่าไม่เป็นบาป แต่เป็นกุศโลบาย **	๑.๓๐	๒๗.๐๐	๒๖.๐๐	๓๕.๐๐	๑๐.๗๐	๓.๒๗	๑.๐๑	ปานกลาง
๑๑. การดื่มของมึนเมาเพื่อเข้าสังคม เช่นสุราไวน์เพียงเล็กน้อย ถือว่าไม่ผิดศีล **	๓.๗๐	๒๒.๗๐	๑๕.๗๐	๓๔.๐๐	๒๐.๐๐	๓.๔๔	๑.๑๕	ปานกลาง
๑๒. ธรรมะเป็นสิ่งที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยไม่เดือดร้อนและไม่สับสนวุ่นวาย *	๖๕.๓๐	๒๓.๓๐	๑.๓๐	๕.๓๐	๔.๗๐	๔.๓๕	๑.๐๗	มาก
๑๓. มนุษย์ไม่ควรมีความละเอียดอ่อนต่อบาป แต่ควรมีความกลัวต่อบาป *	๑๓.๓๐	๒๑.๐๐	๑๓.๗๐	๒๗.๗๐	๒๔.๓๐	๒.๗๑	๑.๓๘	ปานกลาง
๑๔. การให้ความเป็นธรรมนั้น จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความเป็นธรรม ไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนชั่วก็ตาม *	๔๓.๐๐	๔๒.๗๐	๔.๓๐	๖.๓๐	๓.๗๐	๔.๑๕	๑.๐๑	มาก
๑๕. ผู้ทำความดีย่อมได้รับผลดีตอบแทนทำความชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบแทน *	๖๓.๓๐	๒๐.๐๐	๖.๓๐	๓.๓๐	๗.๐๐	๔.๒๕	๑.๑๗	มาก

Page 82 of 119

ตอนที่ ๓ การปฏิบัติตนและผลสัมฤทธิ์ของโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕

ผลการวิเคราะห์ การปฏิบัติตนและผลสัมฤทธิ์ของโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕ จำแนกการวิเคราะห์ออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑. การปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕

๒. ผลสัมฤทธิ์ของโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕

๑. การปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕

ผลการวิเคราะห์ระดับการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนก่อนและหลังเข้าร่วมโครงการฯ รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๔.๕

ตารางที่ ๔.๕ แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕

การปฏิบัติตน	ก่อนเข้าร่วมกิจกรรม			หลังเข้าร่วมกิจกรรม		
	μ	σ	ระดับการปฏิบัติ	μ	σ	ระดับการปฏิบัติ
๑. การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา	๒.๔๖	๐.๖๔	เมื่อมีโอกาส	๒.๖๕	๐.๕๔	เป็นประจำ
๒. การไหว้พระ และสวดมนต์ก่อนเข้านอน	๒.๒๘	๐.๗๐	เมื่อมีโอกาส	๒.๔๑	๐.๖๗	เมื่อมีโอกาส
๓. การทำบุญใส่บาตรพระสงฆ์ตอนเช้า	๑.๕๑	๐.๕๑	เมื่อมีโอกาส	๒.๑๐	๐.๕๔	เมื่อมีโอกาส
๔. การเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๒.๑๓	๐.๕๘	เมื่อมีโอกาส	๒.๓๐	๐.๕๗	เมื่อมีโอกาส
๕. การให้ทาน ทรัพย์สินที่เหลือใช้แก่บุคคลอื่น	๒.๓๘	๐.๕๖	เมื่อมีโอกาส	๒.๕๕	๐.๕๓	เป็นประจำ
๖. การปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับฐานะของตน	๒.๓๑	๐.๕๔	เป็น ประจำ	๒.๓๕	๐.๔๕	เป็นประจำ
๗. การไม่เบียดเบียนผู้อื่นทั้งกาย วาจา	๒.๖๔	๐.๕๔	เป็น	๒.๗๗	๐.๔๕	เป็นประจำ

และใจ			ประจำ			
-------	--	--	-------	--	--	--

ตารางที่ ๔.๕ (ต่อ)

การปฏิบัติตน	ก่อนเข้าร่วมกิจกรรม			หลังเข้าร่วมกิจกรรม		
	μ	σ	ระดับการปฏิบัติ	μ	σ	ระดับการปฏิบัติ
๘. ความพึงพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่	๒.๓๐	๐.๕๘	เป็นประจำ	๒.๘๕	๐.๓๓	เป็นประจำ
๙. การปฏิบัติตนโดยพูดจาสุภาพอ่อนน้อมและไม่ถือตัว	๒.๓๓	๐.๕๒	เป็นประจำ	๒.๘๕	๐.๓๒	เป็นประจำ
๑๐. การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นที่มีเหตุผล	๒.๖๓	๐.๖๓	เป็นประจำ	๒.๘๒	๐.๔๑	เป็นประจำ
๑๑. การดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายและไม่ฟุ้งเฟ้อ	๒.๖๓	๐.๕๘	เป็นประจำ	๒.๓๕	๐.๔๒	เป็นประจำ
๑๒. การบริจจาคทรัพย์เพื่อทำบุญในโอกาสต่างๆ เช่นการทอดกฐิน การทำนุบำรุงศาสนา ฯลฯ	๒.๕๐	๐.๕๘	เป็นประจำ	๒.๖๔	๐.๕๐	เป็นประจำ
๑๓. เบญจศีล						
๑๓.๑ เว้นจากการฆ่าสัตว์และเบียดเบียนสิ่งมีชีวิต	๒.๓๒	๐.๕๐	เป็นประจำ	๒.๘๒	๐.๔๔	เป็นประจำ
๑๓.๒ เว้นจากการลักทรัพย์ของผู้อื่น	๒.๓๓	๐.๕๐	เป็นประจำ	๒.๘๕	๐.๓๖	เป็นประจำ
๑๓.๓ เว้นจากการประพฤติดิตถิทางเพศ	๒.๘๑	๐.๔๕	เป็นประจำ	๒.๘๕	๐.๔๓	เป็นประจำ
๑๓.๔ เว้นจากการพูดโกหก	๒.๔๖	๐.๖๑	เมื่อมีโอกาส	๒.๕๒	๐.๕๘	เป็นประจำ
๑๓.๕ เว้นจากการดื่มสุราของมึนเมาหรือสิ่งเสพติด	๒.๖๒	๐.๕๓	เป็นประจำ	๒.๖๕	๐.๕๓	เป็นประจำ
๑๔. เบญจธรรม						
๑๔.๑ ความมีเมตตาต่อสิ่งมีชีวิตทั้งปวง	๒.๓๘	๐.๔๒	เป็นประจำ	๒.๘๕	๐.๓๓	เป็นประจำ
๑๔.๒ การประกอบอาชีพสุจริต	๒.๕๐	๐.๓๒	เป็นประจำ	๒.๕๓	๐.๒๓	เป็นประจำ
๑๔.๓ ความพึงพอใจในคู่ครองของตน	๒.๘๓	๐.๔๔	เป็นประจำ	๒.๘๔	๐.๔๔	เป็นประจำ

ตารางที่ ๔.๕ (ต่อ)

การปฏิบัติตน	ก่อนเข้าร่วมกิจกรรม			หลังเข้าร่วมกิจกรรม		
	μ	σ	ระดับการปฏิบัติ	μ	σ	ระดับการปฏิบัติ
๑๔.๔ ความมีสัจจะ (ความจริงใจ) ต่อตนเองและผู้อื่น	๒.๖๕	๐.๔๘	เป็นประจำ	๒.๓๒	๐.๔๓	เป็นประจำ
๑๔.๕ ความมีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา	๒.๔๑	๐.๖๓	เมื่อมีโอกาส	๒.๔๖	๐.๕๖	เมื่อมีโอกาส
๑๕. พรหมวิหารธรรม						
๑๕.๑ การมีความรักให้กับเพื่อนด้วยความจริงใจ	๒.๘๑	๐.๔๕	เป็นประจำ	๒.๘๓	๐.๓๓	เป็นประจำ
๑๕.๒ การช่วยเหลือผู้อื่นที่มีทุกข์โดยไม่หวังผลตอบแทน	๒.๗๕	๐.๔๓	เป็นประจำ	๒.๘๑	๐.๓๘	เป็นประจำ
๑๕.๓ การยินดีกับผู้อื่นที่ประสบความสำเร็จ	๒.๖๕	๐.๔๕	เป็นประจำ	๒.๗๘	๐.๔๔	เป็นประจำ
๑๕.๔ การวางใจเป็นกลาง ไม่เข้าข้างใคร ด้วยใจที่บริสุทธิ์ยุติธรรม	๒.๕๓	๐.๕๔	เป็นประจำ	๒.๖๑	๐.๕๘	เป็นประจำ
๑๖. ฌราวาสธรรม						
๑๖.๑ มีความจริงใจ พุคจริง ทำจริง และซื่อสัตย์เสมอ	๒.๗๖	๐.๔๘	เป็นประจำ	๒.๘๓	๐.๔๑	เป็นประจำ
๑๖.๒ รู้จักข่มใจ และควบคุมจิตใจตนเองด้วยสติปัญญา	๒.๕๐	๐.๕๕	เป็นประจำ	๒.๖๑	๐.๕๒	เป็นประจำ
๑๖.๓ ตั้งใจทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียรไม่ทอดทิ้ง	๒.๖๕	๐.๕๔	เป็นประจำ	๒.๖๘	๐.๕๐	เป็นประจำ
๑๖.๔ สละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตนได้ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว หรือเอาแต่ใจตัว	๒.๔๕	๐.๖๑	เมื่อมีโอกาส	๒.๕๔	๐.๕๓	เป็นประจำ
๑๗. ทิศ ๖						
๑๗.๑ การบำรุงเลี้ยงดูบิดามารดา	๒.๘๒	๐.๔๐	เป็นประจำ	๒.๘๘	๐.๓๖	เป็นประจำ

ตารางที่ ๔.๕ (ต่อ)

การปฏิบัติตน	ก่อนเข้าร่วมกิจกรรม			หลังเข้าร่วมกิจกรรม		
	μ	σ	ระดับการปฏิบัติ	μ	σ	ระดับการปฏิบัติ
๑๓.๒ การปฏิบัติตนตามคำแนะนำของครูอาจารย์	๒.๓๐	๐.๔๘	เป็นประจำ	๒.๓๒	๐.๕๐	เป็นประจำ
๑๓.๓ การดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันต่อภรรยาหรือสามี	๒.๔๖	๐.๓๑	เมื่อมีโอกาส	๒.๔๒	๐.๓๕	เมื่อมีโอกาส
๑๓.๔ ความจริงใจในการคบมิตร	๒.๓๒	๐.๔๖	เป็นประจำ	๒.๓๖	๐.๔๕	เป็นประจำ
๑๓.๕ ความเมตตาต่อผู้ได้บังคับบัญชา (ลูกน้อง)	๒.๖๓	๐.๕๑	เป็นประจำ	๒.๖๘	๐.๔๕	เป็นประจำ
๑๓.๖ การอุปถัมภ์พระภิกษุ สามเณร หรือ ผู้ทรงศีล	๒.๕๐	๐.๖๑	เป็นประจำ	๒.๖๕	๐.๕๒	เป็นประจำ
๑๔. อบรมฯ ๖						
๑๔.๑ การดื่มสุราและของมึนเมา	๑.๔๒	๐.๖๑	น้อยมาก	๑.๒๘	๐.๕๓	น้อยมาก
๑๔.๒ การเที่ยวเตร่ในยามค่ำคืน	๑.๔๒	๐.๖๑	น้อยมาก	๑.๒๗	๐.๕๐	น้อยมาก
๑๔.๓ การเที่ยวดูหนัง ฟังเพลง ตามสถานบันเทิง	๑.๖๕	๐.๖๖	เมื่อมีโอกาส	๑.๕๕	๐.๖๕	เมื่อมีโอกาส
๑๔.๔ การเล่นพนันประเภทต่างๆ	๑.๒๔	๐.๕๓	น้อยมาก	๑.๑๒	๐.๔๐	น้อยมาก
๑๔.๕ การคบนักเลงอันตราย	๑.๒๑	๐.๕๑	น้อยมาก	๑.๐๘	๐.๓๔	น้อยมาก
๑๔.๖ ความเกียจคร้านในการทำงาน	๑.๓๒	๐.๕๓	น้อยมาก	๑.๒๘	๐.๕๓	น้อยมาก

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า ภายหลังจากที่ได้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวนแล้วผู้ที่ได้เข้าร่วมโครงการจะมีการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นกว่าเดิม กล่าวคือ สิ่งใดที่ควรปฏิบัติ ผู้เข้าร่วมโครงการฯ ก็จะปฏิบัติมากขึ้นถึงในระดับ ปฏิบัติเป็นประจำ ทุกเรื่อง ยกเว้นเรื่องการดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันต่อภรรยาหรือสามีซึ่งมีการปฏิบัติอยู่ในระดับเมื่อมีโอกาสเหมือนเดิม และสิ่งที่ใดที่ควรงดเว้นการปฏิบัติ ผู้เข้าร่วมโครงการฯ ก็จะงดเว้นการปฏิบัติมากยิ่งขึ้น หรือปฏิบัติอยู่ในระดับน้อยมากหรือไม่ปฏิบัติเลยทุกเรื่อง

๒. ผลสัมฤทธิ์ของโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙

ผลการเปรียบเทียบการปฏิบัติตนก่อนและหลังเข้าร่วมโครงการเพื่อพิจารณาผลสัมฤทธิ์ของโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๔.๑๐

ตารางที่ ๔.๑๐ เปรียบเทียบความแตกต่างของการปฏิบัติตนก่อนและหลังเข้าร่วมโครงการธรรมะ

ในสวน ณ สวนหลวง ร.๙

การปฏิบัติตน	ก่อนเข้าร่วมโครงการ		หลังเข้าร่วมโครงการ		t-test	P-value
	μ	σ	μ	σ		
๑. การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา	๒.๔๖	๐.๖๔	๒.๖๕	๐.๕๔	-๖.๑๔๕	.๐๐๐
๒. การไหว้พระ และสวดมนต์ก่อนเข้านอน	๒.๒๘	๐.๓๐	๒.๔๑	๐.๖๓	-๓.๕๓๕	.๐๐๐
๓. การทำบุญใส่บาตรพระสงฆ์ตอนเช้า	๑.๕๑	๐.๕๑	๒.๑๐	๐.๕๔	-๓.๔๒๓	.๐๐๐
๔. การเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๒.๑๓	๐.๕๘	๒.๓๐	๐.๕๓	-๓.๒๒๕	.๐๐๐
๕. การให้ทาน ทรัพย์สินที่เหลือใช้แก่บุคคลอื่น	๒.๓๘	๐.๕๖	๒.๕๕	๐.๕๓	-๕.๕๐๖	.๐๐๐
๖. การปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับฐานะของตน	๒.๓๑	๐.๕๔	๒.๓๕	๐.๔๕	-๓.๔๕๕	.๐๐๑
๗. การไม่เบียดเบียนผู้อื่นทั้งกาย วาจา และใจ	๒.๖๔	๐.๕๔	๒.๓๓	๐.๔๕	-๕.๒๐๒	.๐๐๐
๘. ความพึงพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่	๒.๓๐	๐.๕๘	๒.๘๕	๐.๓๓	-๓.๒๑๓	.๐๐๐
๙. การปฏิบัติตนโดยพูดจาสุภาพอ่อนน้อมและไม่ถือตัว	๒.๓๓	๐.๕๒	๒.๘๕	๐.๓๒	-๖.๓๕๕	.๐๐๐
๑๐. การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นที่มีเหตุผล	๒.๖๓	๐.๖๓	๒.๘๒	๐.๔๑	-๖.๒๓๘	.๐๐๐
๑๑. การดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายและไม่ฟุ้งเฟ้อ	๒.๖๓	๐.๕๘	๒.๓๕	๐.๔๒	-๕.๓๒๖	.๐๐๐
๑๒. การบริจาคทรัพย์เพื่อทำบุญในโอกาสต่างๆ เช่นการทอดกฐิน การทำนุบำรุงศาสนา ฯลฯ	๒.๕๐	๐.๕๘	๒.๖๔	๐.๕๐	-๕.๕๑๐	.๐๐๐

ตารางที่ ๔.๑๐ (ต่อ)

การปฏิบัติตน	ก่อนเข้าร่วมโครงการ		หลังเข้าร่วมโครงการ		t-test	P-value
	μ	σ	μ	σ		
๑๓. เบญจศีล						
๑๓.๑ เว้นจากการฆ่าสัตว์และเบียดเบียนสิ่งมีชีวิต	๒.๗๒	๐.๕๐	๒.๘๒	๐.๔๔	-๔.๕๖๗	.๐๐๐
๑๓.๒ เว้นจากการลักทรัพย์ของผู้อื่น	๒.๗๓	๐.๕๐	๒.๘๕	๐.๓๖	-๕.๖๗๐	.๐๐๐
๑๓.๓ เว้นจากการประพฤติดังทางเพศ	๒.๘๑	๐.๔๕	๒.๘๕	๐.๔๓	-๒.๒๗๕	.๐๒๓
๑๓.๔ เว้นจากการพูดโกหก	๒.๔๖	๐.๖๑	๒.๕๒	๐.๕๘	-๒.๘๖๖	.๐๐๔
๑๓.๕ เว้นจากการดื่มนสุรา ของมีเมา หรือสิ่งเสพติด	๒.๖๒	๐.๕๗	๒.๖๕	๐.๕๗	-๑.๗๒๔	.๐๘๖
๑๔.เบญจธรรม						
๑๔.๑ ความมีเมตตาต่อสิ่งมีชีวิตทั้งปวง	๒.๗๘	๐.๔๒	๒.๘๕	๐.๓๓	-๕.๗๗๖	.๐๐๐
๑๔.๒ การประกอบอาชีพสุจริต	๒.๕๐	๐.๓๒	๒.๕๓	๐.๒๗	-๓.๐๔๑	.๐๐๓
๑๔.๓ ความพึงพอใจในคู่ครองของตน	๒.๘๓	๐.๔๔	๒.๘๔	๐.๔๔	-๐.๓๐๑	.๗๖๔
๑๔.๔ ความมีสติจะ (ความจริงใจ) ต่อตนเองและผู้อื่น	๒.๖๕	๐.๔๘	๒.๗๒	๐.๔๗	-๑.๕๗๓	.๐๔๕
๑๔.๕ ความมีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา	๒.๔๑	๐.๖๓	๒.๔๖	๐.๕๖	-๒.๒๗๕	.๐๒๓
๑๕. พรหมวิหารธรรม						
๑๕.๑ การมีความรักให้กับเพื่อนด้วยความจริงใจ	๒.๘๑	๐.๔๕	๒.๘๗	๐.๓๗	-๒.๗๕๒	.๐๐๖
๑๕.๒ การช่วยเหลือผู้อื่นที่มีทุกข์โดยไม่หวังผลตอบแทน	๒.๗๕	๐.๔๓	๒.๘๑	๐.๓๘	-๒.๒๗๘	.๐๒๓
๑๕.๓ การยินดีกับผู้อื่นที่ประสบความสำเร็จ	๒.๖๕	๐.๔๕	๒.๗๘	๐.๔๔	-๔.๕๖๖	.๐๐๐
๑๕.๔ การวางใจเป็นกลาง ไม่เข้าข้างใคร ด้วยใจที่บริสุทธิ์ยุติธรรม	๒.๕๓	๐.๕๔	๒.๖๑	๐.๕๘	-๓.๒๕๘	.๐๐๑
๑๖. ขรรษาธรรม						
๑๖.๑ มีความจริงใจ พูดจริง ทำจริง และซื่อสัตย์เสมอ	๒.๗๖	๐.๔๘	๒.๘๓	๐.๔๑	-๓.๐๕๗	.๐๐๒

ตารางที่ ๔.๑๐ (ต่อ)

การปฏิบัติตน	ก่อนเข้าร่วมโครงการ		หลังเข้าร่วมโครงการ		t-test	P-value
	μ	σ	μ	σ		
๑๖.๒ รู้จักข่มใจ และควบคุมจิตใจตนเองด้วยสติปัญญา	๒.๕๐	๐.๕๕	๒.๖๑	๐.๕๒	-๔.๓๗๗	.๐๐๐
๑๖.๓ ตั้งใจทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียรไม่ทอดทิ้ง	๒.๖๕	๐.๕๔	๒.๖๘	๐.๕๐	-๑.๕๑๑	.๑๓๒
๑๖.๔ สละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตนได้ ไม่คับแคบ เห็นแก่ตัว หรือเอาแต่ใจตัว	๒.๔๕	๐.๖๑	๒.๔๕	๐.๕๗	-๓.๓๐๓	.๐๐๑
๑๗. ทิศ ๖						
๑๗.๑ การบำรุงเลี้ยงดูบิดามารดา	๒.๘๒	๐.๔๐	๒.๘๘	๐.๓๖	-๓.๕๒๕	.๐๐๐
๑๗.๒ การปฏิบัติตนตามคำแนะนำของครูอาจารย์	๒.๗๐	๐.๔๘	๒.๗๒	๐.๕๐	-๑.๗๐๓	.๐๕๐
๑๗.๓ การดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันต่อภรรยาหรือสามี	๒.๔๖	๐.๗๑	๒.๔๘	๐.๗๕	๑.๖๗๒	.๐๕๖
๑๗.๔ ความจริงใจในการคบมิตร	๒.๗๒	๐.๔๖	๒.๗๖	๐.๔๕	-๓.๐๕๔	.๐๐๒
๑๗.๕ ความเมตตาต่อผู้ได้บังคับบัญชา (ลูกน้อง)	๒.๖๓	๐.๕๑	๒.๖๘	๐.๔๕	-๒.๘๗๑	.๐๐๔
๑๗.๖ การอุปถัมภ์พระภิกษุ สามเณร หรือ ผู้ทรงศีล	๒.๕๐	๐.๖๑	๒.๖๕	๐.๕๒	-๕.๖๑๓	.๐๐๐
๑๘. อปายมุข ๖						
๑๘.๑ การดื่มสุราและของมึนเมา	๑.๔๒	๐.๖๑	๑.๒๘	๐.๕๓	๕.๗๕๗	.๐๐๐
๑๘.๒ การเที่ยวเตร่ในยามค่ำคืน	๑.๔๒	๐.๖๑	๑.๒๗	๐.๕๐	๖.๒๑๕	.๐๐๐
๑๘.๓ การเที่ยวดูหนัง ฟังเพลง ตามสถานบันเทิง	๑.๖๕	๐.๖๖	๑.๔๘	๐.๖๕	๔.๐๗๑	.๐๐๐
๑๘.๔ การเล่นพนันประเภทต่างๆ	๑.๒๔	๐.๕๓	๑.๑๒	๐.๔๐	๔.๕๕๕	.๐๐๐
๑๘.๕ การคบนักเลงอันธพาล	๑.๒๑	๐.๕๑	๑.๐๘	๐.๓๔	๕.๑๐๗	.๐๐๐
๑๘.๖ ความเกียจคร้านในการทำงาน	๑.๓๒	๐.๕๓	๑.๒๘	๐.๕๓	๒.๑๒๓	.๐๓๕

** p< .01

* p< .05

จากตารางที่ ๔.๑๐ พบว่า ภายหลังที่ได้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวนแล้ว ผู้เข้าร่วมโครงการฯ ปฏิบัติตนแตกต่างจากก่อนเข้าร่วมโครงการฯ อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๑ และ .๐๕ เกือบทุกเรื่อง ยกเว้นเรื่อง การเว้นจากการดื่มสุราของมีนเมาหรือสิ่งเสพติด ความพึงพอใจในกลุ่มครองของตน ความตั้งใจทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียรไม่ทอดลอย การปฏิบัติตนตามคำแนะนำของครูอาจารย์และการดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันต่อภรรยาหรือสามี

สำหรับเรื่องการปฏิบัติตนก่อนและหลังไม่แตกต่างกันนั้น เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการฯ ได้ปฏิบัติตนอยู่ในระดับดีอยู่แล้วก่อนเข้าร่วมโครงการฯ ดังนั้นสรุปได้ว่า โครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ มีผลสัมฤทธิ์ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

ตอนที่ ๔ ความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน

ณ สวนหลวง ร.๙

ผลการวิเคราะห์ ความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ ๔.๑๑

ตารางที่ ๔.๑๑ แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับของประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙

ประโยชน์ที่ได้รับ	ร้อยละของระดับความคิดเห็น					μ	σ	ระดับ
	เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง			
๑. กิจกรรมธรรมะในสวนจะก่อให้เกิดการขับเคลื่อนสร้างสรรค์ผู้คนในชุมชนให้เป็นคนดีมีคุณธรรม	๔๘.๐๐	๔๓.๐๐	๔.๐๐	๐.๓๐	๐.๓๐	๔.๔๑	๐.๖๕	มาก
๒. กิจกรรมธรรมะในสวนเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาชีวิตและสังคมได้	๔๕.๓๐	๔๓.๓๐	๒.๓๐	๐.๓๐	๐.๓๐	๔.๔๔	๐.๖๒	มาก
๓. กิจกรรมธรรมะในสวนทำให้สามารถเรียนรู้พระพุทธศาสนาในรูปแบบใหม่ที่ทันสมัย	๔๖.๐๐	๔๕.๓๐	๓.๐๐	๐.๓๐	๐.๓๐	๔.๓๖	๐.๓๐	มาก
๔. กิจกรรมธรรมะในสวนเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบใหม่ที่ทันสมัย	๔๘.๓๐	๔๒.๐๐	๘.๓๐	๑.๐๐		๔.๓๘	๐.๖๘	มาก
๕. กิจกรรมธรรมะในสวนเป็นการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกที่ทำให้พระสงฆ์เข้าถึงพุทธศาสนิกชนได้เป็นอย่างดี	๔๓.๓๐	๕๐.๓๐	๕.๐๐	๐.๓๐	๐.๓๐	๔.๓๖	๐.๖๔	มาก

ตารางที่ ๔.๑๑ (ต่อ)

ประโยชน์ที่ได้รับ	ร้อยละของระดับความ คิดเห็น					μ	σ	ระดับ
	เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่เห็นใจ	ไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง			
๖. กิจกรรมในธรรมะในสวนทำให้สมาชิกในครอบครัวใช้เวลาว่างในวันหยุดให้เป็นประโยชน์	๕๕.๐๐	๓๘.๐๐	๒.๐๐	๐.๓๐	๐.๓๐	๔.๕๕	๐.๖๐	มากที่สุด
๗. กิจกรรมธรรมะในสวนเป็นการพัฒนาจิตใจให้ได้สัมผัสกับความสุขใจ	๕๒.๓๐	๔๒.๓๐	๔.๓๐	๐.๓๐	๐.๓๐	๔.๔๖	๐.๖๓	มาก
๘. กิจกรรมธรรมะในสวนทำให้เกิดการพบปะและสนทนาธรรมะระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรมด้วยกัน	๕๔.๓๐	๔๒.๓๐	๒.๓๐	๐.๓๐	๐.๓๐	๔.๕๑	๐.๕๕	มากที่สุด
รวม	๕๓.๐๐	๔๕.๓๐	๐.๓๐	๐.๓๐	๐.๓๐	๔.๔๗	๐.๕๗	มาก

จากตารางที่ ๔.๑๑ พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับโดยภาพรวมอยู่ในระดับ มาก เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่า มีความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับอยู่ในระดับมากที่สุดในเรื่อง กิจกรรมในธรรมะในสวนทำให้สมาชิกในครอบครัวใช้เวลาว่างในวันหยุดให้เป็นประโยชน์ ทำให้เกิดการพบปะและสนทนาธรรมะระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรมด้วยกัน สำหรับเรื่องอื่น ๆ ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับอยู่ในระดับมาก

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกตามวิถีพุทธ ศึกษาเฉพาะกรณี การจัดกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาวิธีการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกในสมัยพุทธกาล จนถึงปัจจุบันและหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ศึกษาความรู้ความเข้าใจและการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ ตลอดจนศึกษาผลสัมฤทธิ์ของโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ ดำเนินวิจัยโดยวิธีวิเคราะห์เอกสารและวิธีวิจัยเชิงสำรวจโดยใช้แบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง แล้วนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๐๐ คน ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑. จากการศึกษาวิธีการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกในสมัยพุทธกาล พบว่า คุณสมบัติที่นักเผยแผ่ ถือว่าการสอนและหลักคำสอนเป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้นที่ดึงดูดผู้ฟัง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าตั้งแต่เริ่มประกาศพระศาสนาใช้วิธีเผยแผ่แบบเชิงรุก คือ การเสด็จเข้าไปหาผู้นำทางศาสนา การเมืองและทางเศรษฐกิจ การเสนอคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา การเยี่ยมเยียนตามบ้านเรือนต่าง ๆ การบริการชุมชน ให้คำแนะนำ การดำรงชีวิตอย่างมีความสุข การปรับพระองค์ให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นต้น จึงทำให้การเผยแผ่ประสบความสำเร็จในยุคสมัยของพระองค์

ในยุคหลังพุทธกาล รูปแบบการเผยแผ่ธรรมะที่รุ่งเรืองที่สุด คือ สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์เป็นพระธรรมราชาทรงใช้หลักพระพุทธศาสนาในการปกครองประชาชน นอกจากนี้ พระองค์ยังส่งสมณทูตไปเผยแผ่ยังประเทศต่าง ๆ การเผยแผ่เชิงรุกในประเทศไทยที่โดดเด่นของพระสงฆ์ คือการศึกษาสงเคราะห์ ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนทางการศึกษาและสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ ทำงานสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ แก่ชุมชน รูปแบบการจัดกิจกรรมในสวน คือ การจัดกิจกรรมทางศาสนาโดยการนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนา ทำบุญตักบาตร ถวายสังฆทานเป็นต้น เป็นการนำวัดมาสู่ชุมชนในรูปแบบของคนเมืองหลวงที่มีเวลาน้อย การนำหลักธรรมเหล่านี้ คือ เบญจศีล เบญจธรรม พรหมวิหาร ฌราวาส

ธรรม ทิศ ๖ และอบายมุข ๖ มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานสำหรับการพัฒนาชีวิตของตนเอง และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

๒. ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พบว่า โดยภาพรวมผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕ มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในรายละเอียด พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการฯ มีความรู้ความเข้าใจในระดับปานกลางในเรื่องการพูดโกหก การดื่มของมึนเมา ความละอายและความกลัวต่อบาป ส่วนเรื่องและผู้เข้าร่วมโครงการฯ มีความรู้ความเข้าใจอยู่ในระดับน้อย ได้แก่ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธเท่านั้น สำหรับเรื่องอื่น ๆ ผู้เข้าร่วมโครงการฯ มีความรู้ความเข้าใจอยู่ในระดับมากทุกเรื่อง

๓. การปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕ ต่อการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยภาพรวมพบว่า ภายหลังที่ได้ เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕ แล้วผู้ที่ได้เข้าร่วมโครงการฯ จะมีการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นกว่าเดิม กล่าวคือ สิ่งใดที่ควรปฏิบัติ ผู้เข้าร่วมโครงการฯ ก็จะปฏิบัติมากขึ้นอยู่ในระดับ ปฏิบัติเป็นประจำ และสิ่งใดที่ควรงดเว้นการปฏิบัติ ผู้เข้าร่วมโครงการฯ ก็จะงดเว้นการปฏิบัติมากยิ่งขึ้น หรือปฏิบัติผู้ในระดับน้อยมากหรือไม่ปฏิบัติเลย

๔. ผลสัมฤทธิ์ของโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕ พบว่า ภายหลังที่ได้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวนแล้ว ผู้เข้าร่วมโครงการฯ ปฏิบัติตนแตกต่างจากก่อนเข้าร่วมโครงการฯ อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๑ และ .๐๕ เกือบทุกเรื่อง ยกเว้นเรื่อง การเว้นจากการดื่มสุราของมึนเมาหรือสิ่งเสพติด ความพึงพอใจในคู่ครองของตน ความตั้งใจทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียรไม่ทอดทิ้ง การปฏิบัติตนตามคำแนะนำของครูอาจารย์และการดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันต่อภรรยาหรือสามี

สำหรับเรื่องการปฏิบัติตนก่อนและหลังไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาในรายละเอียด พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการฯ ได้ปฏิบัติตนอยู่ในระดับคืออยู่แล้วก่อนเข้าร่วมโครงการฯ ดังนั้นสรุปได้ว่า โครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕ มีผลสัมฤทธิ์ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

๕. ความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕ พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับโดยภาพรวมอยู่ในระดับ มาก เมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่า มีความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับอยู่ในระดับมากที่สุดในเรื่อง กิจกรรมในธรรมะในสวนทำให้สมาชิกในครอบครัวใช้เวลาว่างในวันหยุดให้เป็นประโยชน์ ทำให้เกิดการพบปะและ

สนทนาธรรมระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรมด้วยกัน สำหรับเรื่องอื่น ๆ ผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ มีความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับอยู่ในระดับมาก

๕.๒ อภิปรายผล

การศึกษาการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกตามวิถีพุทธ ศึกษาเฉพาะกรณี การจัดกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

๕.๒.๑ ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

เนื่องจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีมากมายหลายเรื่อง สำหรับข้อธรรมที่นำมาศึกษาครั้งนี้ เป็นการนำมาเฉพาะที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ปัจจุบัน สามารถนำไปใช้ในจิตประจำวันได้ เช่น การมีกุ่นนอนหลายคนไม่ผิติดข้อ ๓ ถ้าสามีหรือภรรยาขอมและทำใจได้, นักศึกษาเดือครือนค่าเรียนจึงมาขายบริการทางเพศผู้ให้บริการ ไม่ผิติดธรรมเพราะถือว่าช่วยเหลือเกือกูล หรือ ผู้ที่ประพฤติดตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาขอมดำรงชีวิตในสังคมได้ขอมมีความสุข เป็นต้น เมื่อทำการศึกษาแล้วทำให้ทราบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เนื่องจากผู้เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวนมีความสนใจและต้องการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงสนใจใฝ่หาความรู้และพยายามทำความเข้าใจในหลักธรรมดังนั้น บุคคลกลุ่มนี้จึงมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมดีน่าจะสอดคล้องกับความเป็นจริง

๕.๒.๒ การปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ ต่อการนำไปใช้ในจิตประจำวันนั้น พบว่า เมื่อได้ผ่านการอบรมจากโครงการฯ แล้วจะปฏิบัติตนดีขึ้นกว่าเดิมเข้าร่วมโครงการฯ สำหรับผลการวิจัยนี้ น่าจะสอดคล้องกับความเป็นจริง เพราะผู้ที่ผ่านการอบรมขอมได้รับความรู้และความเข้าใจมากยิ่งขึ้น จึงนำความรู้ความเข้าใจที่ได้รับไปปฏิบัติเพิ่มขึ้น แต่เมื่อพิจารณาในบางเรื่องจากผู้เข้าร่วมโครงการฯ ได้ปฏิบัติดีอยู่ก่อนแล้ว ดังนั้น ภายหลังเข้าร่วมโครงการแล้วจึงปฏิบัติตนดีเหมือนเดิม จึงทำให้ผลการปฏิบัติก่อนและหลังเข้าร่วมโครงการฯ ไม่แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นจริงของผลที่ได้จากการวิจัย

๕.๒.๓ ความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ นั้น ผู้เข้าร่วมโครงการฯ ได้มองเห็นประโยชน์ในทุกด้าน ทั้งนี้เนื่องจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น ถ้าผู้ใดปฏิบัติตามได้ก็จะเกิดประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติในทุกด้าน ตลอดจนสังคมแวดล้อมก็จะมีแต่ความสงบสุข ผู้เข้าร่วมโครงการฯ จึงมองเห็นประโยชน์ของโครงการธรรมะในสวนอย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกับกับความเป็นจริงของผลที่ได้จากการวิจัย ดังนั้น โครงการธรรมะในสวนน่าจะขยายสาขาให้ครอบคลุมทั่วทุกแห่งที่เป็นสวนสาธารณะทั้งในเขตกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด ทั้งนี้เพื่อให้สังคมมีแต่ความสงบสุขซึ่งจะเป็นผลทำให้ประเทศชาติมีความมั่นคงได้อีกทางหนึ่ง

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๑. โครงการธรรมะในสวนควรจัดให้มีในจังหวัดต่าง ๆ เพราะจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติโดยรวม

๒. ควรศึกษากิจกรรมโครงการธรรมะในสวนที่มีจุดประสงค์ของกิจกรรมที่แตกต่างกัน เพื่อให้สามารถประมวลผลถึงภาพรวมของการเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกที่สามารถอ้างอิงได้

๓. ควรนิมนต์พระสงฆ์ที่ประชาชนเคารพนับถือและมีชื่อเสียงในการแสดงพระธรรมเทศนาให้มาแสดงพระธรรมเทศนาในโครงการธรรมะในสวน ทั้งนี้เพื่อเป็นการดึงดูดพุทธศาสนิกชนให้มาร่วมในโครงการนี้มากยิ่งขึ้น

๔. ควรศึกษาวิเคราะห์ รูปแบบ เทคนิคและวิธีการแสดงพระธรรมเทศนาของพระสงฆ์ในโครงการธรรมะในสวน ที่สอดคล้องตรงตามความต้องการของพุทธศาสนิกชนที่สนใจเข้าร่วมโครงการ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เข้าร่วมโครงการ

๕. ควรศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่พระสงฆ์ได้แสดงในโครงการธรรมะในสวนแต่ละโครงการว่าเป็นหลักธรรมขั้นใด สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ และผู้เข้าร่วมโครงการสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้เพียงใด

๖. ควรศึกษาติดตามพฤติกรรมการดำรงชีวิตของกลุ่มพุทธศาสนิกชนที่ผ่านโครงการธรรมะในสวนแต่ละโครงการ เพื่อให้ทราบผลสัมฤทธิ์ของการเข้าร่วมกิจกรรมและนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องในแต่ละโครงการให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๒ – ๒๕๓๕. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๒–๒๕๓๕.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕ – ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๕ – ๒๕๓๕.

_____. ปกรณ์วิเสศภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕–๒๕๔๓. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๕ – ๒๕๔๓.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. อินเดียนสมัยพุทธกาล. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์,
๒๕๓๒.

กรมการศาสนา. ประวัติพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๒. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๕.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. แผนการกู้ยืมเงินของเจ้าชายสิทธัตถะ. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร :

บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๗

ชมรมธรรมะในอุทยานเบญจสิริ องค์การยูเนสโกสันนิบาตแห่งโลก. ธรรมะในสวน.

กรุงเทพมหานคร : บริษัท เก่งกาจกิจกรรม จำกัด, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : หจก. สหภาพสื่อและการ

พิมพ์, ๒๕๔๔.

- พันเอก ปิ่น มุกกันต์. แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕
- พระครูถุณยานุกิจวิวัฒน์ (สมาน กลุณยานุโม). พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ พิมพ์ครั้งที่ ๑.
ศุภวนิชการพิมพ์ แขวงวัดอรุณ บางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ ๑, ๒๕๔๑.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เผยแพร่, ๒๕๓๓.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). การเผยแผ่เชิงรุก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- _____. พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). คนไทยกับป่า. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๐.
- _____. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- _____. ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง พิมพ์ครั้งที่ ๖๘. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด,
๒๕๔๖.
- _____. บุญ-บารมีที่จะกู้แผ่นดินไทย. กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๓.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย จัดพิมพ์, ๒๕๔๒.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร :
บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.
- _____. พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.
- พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์). การคณะสงฆ์และการพระศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา พิมพ์ครั้งที่ ๔.
กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๕ – ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียงจงเจริญ,
ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.
- พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ). พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับ
พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๕.
- พระอุบาลีคุณูปมาจารย์กับตำนานวัดไร่ขิง. กรุงเทพมหานคร : หจก. สามลดดา, ๒๕๔๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ พิมพ์ครั้งที่ ๑.

กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๒.

รศ.กมล ฉายาวัฒน์. พระธรรมญาณมุนี ๘๓ .กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๐.

ว.วชิรเมธี. คลื่นนอก คลื่นใน พุทธวิธีต้อนรับหันตภัยของชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘.

เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะภาค ๒ พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

สิริวัฒน์ คำวันสา. ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร :

จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๒.

เสถียร สุกโสภณ. พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๕.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์). ตำนานพระพุทธเจดีย์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕.

เอ็ดเวิร์ด คอร์นซ์. พุทธศาสนา : สารและพัฒนการ. แปลโดยนิธิ เอียวศรีวงศ์, กรุงเทพมหานคร : วารสารบ้านและสวนและแพรว, ๒๕๓๐.

(๒) วิทยานิพนธ์

ปรีดา จันทรแจ่มศรี. “ศึกษาเปรียบเทียบวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนาในสังคมไทยสมัยปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณีการเผยแผ่ของวัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอบางบาล จังหวัดนนทบุรี และโบสถ์คริสต์จักรแสงสว่าง เขตชนบท กรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๖๖.

พระครูปลัดสิริวัฒน์ สยบุญวิจิตร (วิชาผา). “ความพึงพอใจต่อการเผยแผ่ธรรมในวันธรรมสวนะของพุทธศาสนิกชน : กรณีศึกษา เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสุลี (โอบุส). “ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม (หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ)”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาสัญญา ปณฺณวชิโร (โป่งใจ). “ศึกษารูปแบบและแนวทางการเผยแผ่พุทธธรรมของ
พระครูพิศาลธรรมโกศล (สุพจน์ กัญจนโก, “หลวงตา” - “เปร่เอื้อไม้”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ยุทธพงษ์ แสงโสภา. “บทบาทพระสงฆ์กับการแก้ปัญหาสังคมไทย ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสัจจะ
สะสมทรัพย์ จังหวัดจันทบุรี”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนา
เปรียบเทียบ : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

๒. ภาษาอังกฤษ

Bodhi, Bhikkhu. **A Comprehensive Manual of Abhidhamma.**

(Abhidhammattha Sangaha). Kandy : Buddhist Publication Society (BPS),
1993.

Bodhi, Bhikkhu. tr. **The Connected Discourses of the Buddha** (Samyutta Nikaya).
Boston : Wisdom Publications, 2000.

Hare, E.M. and Woodward, F.L. trs. **The Book of Gradual Sayings**

(Anguttara Nikaya), vols. I – IV. Oxford : Pail Text Society (PTS), 1995.

Kalupahana, D. **A History of Buddhist Philosophy : Continuities and Discontinuities.**

Honolulu : University of Hawaii Press, 1992.

Nanamoli, Bhikkhu and Bodhi, Bhikkhu. ed. **The Middle Length Discourses of the
Buddha** (Majjhima Nikaya). Kandy : BPS, 1995.

Nyanatiloka. **Buddhist Dictionary : Manual of Buddhist Terms and Doctrines.**

Kandy : BPS, 1988.

Rahula, W. **What the Buddha Taught.** Bangkok : Haw Trai, 2002.

Rhys Davids, T.W. and Stede, W. **Pali – English Dictionary.** Oxford : PTS, 1998.

Ussivakul, Archan Vinai. **An Introduction to Buddhist Meditation for Result.**

Bangkok : Tippayawisuit Partnership Ltd, 1996.

Walshe, Maurice. tr. **The Discourses of the Buddha** (Digha Nikaya). Kandy : BPS, 1996.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

โครงการ “ธรรมในสวน ณ สวนหลวง ร.๙”

โดย ชมรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙

๑ หลักการและเหตุผล

การทำบุญใส่บาตร การถือศีลฟังธรรม การปฏิบัติธรรม เป็นบุญกิริยาวัตถุที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายใฝ่ใจปฏิบัติเป็นปกติ เป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมานาน และนับเป็นเอกลักษณ์อันงดงามของชนชาวไทยตลอดมา แต่เนื่องจากปัจจุบัน ภาวะเร่งรัดในการครองชีพ และการจราจรที่แออัด ทำให้เกิดความไม่สะดวกในการทำกิจกรรมดังกล่าว

เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้มีโอกาสดำเนินบุญกิริยาวัตถุทั้งสามได้สะดวกขึ้นง่ายขึ้น จึงขอใช้สถานที่ของสวนสาธารณะ หรือสถานที่ที่อยู่ในระหว่างชุมชน ซึ่งมีพื้นที่กว้างขวาง สะดวกสบายในการเดินทาง พร้อมทั้งความร่มรื่นของธรรมชาติ อันประกอบด้วยพุกขนานาพันธุ์ ที่จะทำให้อารมณ์ผ่อนคลายจากความเคร่งเครียดกับงานประจำ และเป็นสถานที่ซึ่งเด็ก ๆ สามารถเข้ามาเล่นและร่วมกิจกรรมได้ เป็นการสร้างบรรยากาศครอบครัวที่ดี และอบอุ่น

แนวคิดดังกล่าวจะเป็นการนำธรรมะ เข้าสู่จิตใจประชาชนในเชิงรุก โดยเริ่มจากระดับพื้นฐานที่ง่าย ๆ และซึมซับไปสู่เด็ก ๆ ที่ถึงแม้จะฟังธรรมะไม่เข้าใจ แต่ได้มาเล่นใกล้ ๆ ในบริเวณใกล้เคียงกับงาน ก็จะทำให้รู้ถึงวัฒนธรรมประเพณี และค่อย ๆ เข้าใจเป็นลำดับตามอายุ แทนที่จะไปหลงใหลกับสิ่งชั่วร้ายตามศูนย์การค้า โรงภาพยนตร์ หรือยาเสพติด สำหรับการศึกษาธรรมในระดับสูงขึ้นไปที่เหมาะสมกับผู้ครองเรือน ก็สามารถแนะนำสถานที่ ที่สามารถศึกษาได้อย่างถูกต้องตามจริงของแต่ละท่านได้ต่อไป

๒. วัตถุประสงค์หลัก

๒.๑ เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนาให้เข้าสู่ประชาชน รวมทั้งทำให้เกิด ความเข้าใจอันดี และถูกต้องต่อพระพุทธศาสนา

๒.๒ เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาพื้นฐาน อันได้แก่ การใส่บาตร ฟังธรรม ปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาพื้นฐาน อันได้แก่ การใส่บาตร ฟังธรรม ปฏิบัติธรรมตามวิธีที่ถูกต้องในบรรยากาศที่ผ่อนคลาย และไปมาสะดวก

๒.๓ เพื่อสร้างบรรยากาศให้เกิดการสังสรรค์ในหมู่ชาวพุทธที่อยู่ย่านเดียวกัน

๒.๔ เพื่อดึงเยาวชนให้เข้าร่วมกิจกรรม โดยจัดงานให้สอดคล้องและจูงใจ

๒.๕ เพื่อจัดกิจกรรมอื่น ที่เหมาะสมกับสถานที่ และไม่ขัดต่อวัตถุประสงค์หลัก

๓. กลุ่มเป้าหมาย

๓.๑ กลุ่มที่ใช้สถานที่ที่จัดงาน เช่น ผู้มาออกกำลังกาย ในกรณีที่เป็นสวนสาธารณะ ฯลฯ

๓.๒ กลุ่มที่อยู่อาศัยและประกอบธุรกิจรวมทั้งองค์กรต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกับสถานที่ ที่จัดงาน เช่น โรงเรียน โรงแรม ห้างสรรพสินค้า

๓.๓ กลุ่มเยาวชนในบริเวณใกล้เคียง

๓.๔ กลุ่มชาวต่างประเทศที่มาพักอาศัยในบริเวณใกล้เคียง

๓.๕ ประชาชนทั่วไปที่ศรัทธาและสนใจ

๔. ผู้ดำเนินงาน

๔.๑ จัดตั้งเป็นชมรมขึ้นเพื่อร่วมกันคิด ร่วมกันทำ

๔.๒ เชิญกลุ่มเป้าหมาย ทุกกลุ่ม เข้าร่วมเป็นกรรมการและสมาชิกชมรม

๔.๓ ดำเนินการเลือกประธาน รองประธาน เลขานุการ และผู้รับหน้าที่ในชมรม

๔.๔ เลือกสถานที่ ที่เหมาะสมเป็นที่จัดการประชุม

๕. การดำเนินการ

๕.๑ จัดกิจกรรมต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยกำหนดกิจกรรม เวลาจัดกิจกรรมเป้าหมายของผู้ร่วมกิจกรรมให้ชัดเจน และจัดการดำเนินงานให้ลุล่วงตามเป้าหมาย และมีการประชุม ประเมินผลการจัดกิจกรรมทุกครั้ง เก็บบันทึกไว้เพื่อสรุปผลปลายปีด้วย

๕.๒ การดำเนินงานทุกอย่างต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ หากจะมีการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติม จะต้องได้รับการยินยอมจากคณะกรรมการ ซึ่งออกเสียงไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่ง

๕.๓ กิจกรรมใด หากมีผลประโยชน์เกิดขึ้น มีผู้บริจาค หรือให้การสนับสนุนผลประโยชน์จะต้องนำมาเป็นของชมรม เป็นค่าใช้จ่ายในการทำกิจกรรมของชมรมเท่านั้น ไม่นำมาเป็นประโยชน์ของกรรมการผู้หนึ่งผู้ใด หรือไม่นำไปทำกิจกรรมอื่นที่ไม่ใช่กิจกรรมของชมรม เว้นแต่จะได้รับความเห็นชอบจากกรรมการส่วนใหญ่ ซึ่งจะต้องมีความเห็นยินยอม ๓ ใน ๔ ของกรรมการ

๕.๔ สมาชิกทุกคน ต้องระมัดระวังไม่ให้ชมรมตกเป็นเครื่องมือของการเมือง การค้า หรือการทำธุรกิจใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็นโดยบุคคล หรือนิติบุคคลก็ตาม หากมีเหตุโน้มเอียงว่าจะเกิดเหตุดังกล่าวขึ้น สมาชิกต้องนำเรื่องเข้าหารือในที่ประชุม ชมรมให้พิจารณาทันที เพื่อหาทางป้องกันมิให้เกิดขึ้น

๕.๕ กรรมการชุดหนึ่ง มีอายุการทำงาน ๒ ปี แล้วให้มีการประชุมใหญ่เพื่อ เลือกตั้งกรรมการใหม่ กรรมการชุดเดิมสามารถเป็นกรรมการใหม่ซ้ำได้

๕.๖ ถ้าหากจำเป็นต้องล้มเลิกชมรม และชมรมที่ทรัพย์สินอยู่ จะต้องยกทรัพย์สิน ให้เป็นการกุศลในพระพุทธศาสนา กรรมการหรือสมาชิกทุกคนไม่มีส่วนในทรัพย์สินนั้น

ภาคผนวก ข.

แบบสอบถามงานวิจัย

เรื่อง

การเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกตามวิถีพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณี

การจัดกิจกรรมธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๕

คำชี้แจง แบบสอบถามฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลโดยภาพรวมจากพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมกิจกรรมธรรมะในสวน ดังนั้น จึงขอให้ท่านตอบแบบสอบถามตรงตามความคิดของท่านมากที่สุด ข้อมูลนี้จะเก็บเป็นความลับและวิเคราะห์ข้อมูลโดยภาพรวม ดังนั้น ท่านไม่จำเป็นต้องเขียนชื่อลงในแบบสอบถามฉบับนี้ แบบสอบถามมี ๔ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ตอนที่ ๓ การปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมกิจกรรมต่อการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ไปใช้ในการดำรงชีวิต

ตอนที่ ๔ ความคิดเห็นทั่วไปเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรม

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย (✓) ลงใน ☐ หน้าข้อความที่ตรงกับความเป็นจริงเกี่ยวกับตัวท่านมากที่สุด

๑. เพศ

☐

ชาย

☐

หญิง

๒. อายุ

☐

๑๒ - ๒๐

☐

๒๑ - ๓๐

☐

๓๑ - ๔๐

☐

๔๑ - ๕๐

☐

๕๑ ขึ้นไป

๓. สถานภาพ

☐

โสด

☐

สมรส

☐

หย่า / หม้าย / แยกกันอยู่

๔. อาชีพ

☐

เกษตรกร

☐

ค้าขาย

☐

บริษัท

☐

รับราชการ / รัฐวิสาหกิจ

☐

อื่นๆ

๕. การศึกษา

- ☐ ประถมศึกษา ☐ มัธยมศึกษา ☐ ปริญญาตรี
☐ ปริญญาโท หรือสูงกว่า ☐ อื่นๆ

๖. จำนวนครั้งที่เข้าร่วมกิจกรรม

- ☐ ๑ - ๒ ครั้ง ☐ ๓ - ๔ ครั้ง ☐ ๕ - ๖ ครั้ง
☐ ๗ ครั้งขึ้นไป

๗. รายได้ประจำต่อเดือน

- ☐ ต่ำกว่า ๔,๐๐๐ บาทต่อเดือน ☐ ๔,๐๐๑ - ๘,๐๐๐ บาทต่อเดือน
☐ ๘,๐๐๑ - ๑๒,๐๐๐ บาทต่อเดือน ☐ ๑๒,๐๐๑ - ๑๖,๐๐๐ บาทต่อเดือน
☐ ๑๖,๐๐๑ - ๒๐,๐๐๐ บาทต่อเดือน ☐ ๒๐,๐๐๑ บาทต่อเดือนขึ้นไป

ตอนที่ ๒ ความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพุทธศาสนา

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความรู้ความเข้าใจของท่านมากที่สุด

ความเข้าใจในการนำหลักธรรมไปใช้	ร้อยละของระดับความเข้าใจ				
	เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง	ไม่แน่ใจ
๑. การฆ่าสัตว์ตัวเล็ก ๆ เช่นยุง มด ปลวก ไม่บาป เพราะเป็นสัตว์ที่ไม่มีประโยชน์					
๒. เพียงแค่คิดทำร้ายผู้อื่นยังไม่บาป เพราะยังไม่ได้ลงมือกระทำ					
๓. การเก็บของมีค่าได้ เมื่อหาเจ้าของไม่พบ สิ่งของนั้นควรเป็นของ ผู้เก็บได้โดยชอบธรรม					
๔. การนำสิ่งของ ของผู้อื่นแม้จะไม่สนิทกันไปใช้ก่อนได้รับอนุญาต ไม่ถือเป็นการขโมย					
๕. ความมั่งคั่ง สันโดษ ไม่ควรอยู่ในความคิดของพระราชา เพราะจะทำให้ยากจน ประเทศไม่พัฒนาก้าวหน้า					
๖. การมีคู่นอนหลายคน ไม่ผิดศีลข้อ ๑ ถ้าสามีหรือภรรยายินยอม และทำใจได้					
๗. นักศึกษาเดือดร้อนค่าเรียน จึงมาขายบริการทางเพศ ผู้ใช้บริการไม่ผิดศีลธรรม เพราะถือว่าช่วยเหลือเกื้อกูล					
๘. การเคร่งครัดศีล ๕ จะเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินธุรกิจ					
๙. ความมั่งคั่ง สันโดษ ไม่ควรใช้ในการดำเนินธุรกิจ เพราะจะทำให้คนขาดการกระตือรือร้น และไม่ขวนขวายในการดำเนินธุรกิจ					
๑๐. การพูดโกหกให้คนฟังสบายใจ ถือว่าไม่เป็นบาป แต่เป็นกุศโลบาย					
๑๑. การดื่มของมึนเมาเพื่อเข้าสังคม เช่นสุรา ไวน์ เพียงเล็กน้อย ถือว่าไม่ผิดศีล					

ความเข้าใจในการนำหลักธรรมไปใช้	ร้อยละของระดับความเข้าใจ				
	เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่เห็นใจ	ไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง
๑๒. ธรรมะเป็นสิ่งที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบ เรียบร้อยไม่เดือดร้อนและไม่สับสนวุ่นวาย					
๑๓. มนุษย์ไม่ควรมีความละอายต่อบาป แต่ควรมีความกลัว ต่อบาป					
๑๔. การให้ความเป็นธรรมนั้น จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วย ความเป็นธรรม ไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนชั่วก็ตาม					
๑๕. ผู้ทำความดีย่อมได้รับผลดีตอบแทนทำความชั่วย่อม ได้รับผลชั่วตอบแทน					
๑๖. ผู้ที่ประพฤติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ย่อมดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข					
๑๗. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สามารถนำไปใช้ แก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี					
๑๘. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีความสำคัญต่อวิถี ชีวิตของชาวพุทธเท่านั้น					

ตอนที่ ๓ การปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมกิจกรรมต่อการนำหลักธรรมไปใช้ในการดำรงชีวิต

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับการปฏิบัติงานของท่านมากที่สุด
ทั้งก่อน และ หลังเข้าร่วมกิจกรรม

การปฏิบัติตน	ก่อนเข้าร่วมกิจกรรม			หลังเข้าร่วมกิจกรรม		
	เป็นประจำ	เมื่อมีโอกาสนาน ๆ ครั้ง/ไม่เคย		เป็นประจำ	เมื่อมีโอกาสนาน ๆ ครั้ง/ไม่เคย	
๑. การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา						
๒. การไหว้พระ และสวดมนต์ก่อนเข้านอน						
๓. การทำบุญใส่บาตรพระสงฆ์ตอนเช้า						
๔. การเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา						
๕. การให้ทาน ทักทายที่เหลือใช้แก่บุคคลอื่น						
๖. การปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับฐานะของตน						
๗. การไม่เบียดเบียนผู้อื่นทั้งกาย วาจา และใจ						
๘. ความพึงพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่						
๙. การปฏิบัติตนโดยพูดจาสุภาพอ่อนน้อมและไม่ถือตัว						
๑๐. การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นที่มีเหตุผล						
๑๑. การดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายและไม่ฟุ้งเฟ้อ						
๑๒. การบริจาคทรัพย์เพื่อทำบุญในโอกาสต่างๆ เช่นการทอดกฐิน การทำนุบำรุงศาสนา ฯลฯ						

การปฏิบัติตน	ก่อนเข้าร่วมกิจกรรม			หลังเข้าร่วมกิจกรรม		
	เป็นประจำ	เมื่อมีโอกาส	นานๆ ครั้ง/ไม่เคย	เป็นประจำ	เมื่อมีโอกาส	นานๆ ครั้ง/ไม่เคย
๑๓. เบญจศีล						
๑๓.๑ เว้นจากการฆ่าสัตว์และเบียดเบียนสิ่งมีชีวิต						
๑๓.๒ เว้นจากการลักทรัพย์ของผู้อื่น						
๑๓.๓ เว้นจากการประพฤติดิฉินทางเพศ						
๑๓.๔ เว้นจากการพูดโกหก						
๑๓.๕ เว้นจากการดื่มนสุรา ของมึนเมา หรือสิ่งเสพติด						
๑๔.เบญจธรรม						
๑๔.๑ ความมีเมตตาต่อสิ่งมีชีวิตทั้งปวง						
๑๔.๒ การประกอบอาชีพสุจริต						
๑๔.๓ ความพึงพอใจในคู่ครองของตน						
๑๔.๔ ความมีสัจจะ (ความจริงใจ) ต่อตนเองและผู้อื่น						
๑๔.๕ ความมีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา						
๑๕. พรหมวิหารธรรม						
๑๕.๑ การมีความรักให้กับเพื่อนด้วยความจริงใจ						
๑๕.๒ การช่วยเหลือผู้อื่นที่มีทุกข์โดยไม่หวังผลตอบแทน						
๑๕.๓ การยินดีกับผู้อื่นที่ประสบความสำเร็จ						
๑๕.๔ การวางใจเป็นกลาง ไม่เข้าข้างใคร ด้วยใจที่บริสุทธิ์ยุติธรรม						

การปฏิบัติตน	ก่อนเข้าร่วมกิจกรรม			หลังเข้าร่วมกิจกรรม		
	เป็นประจำ	เมื่อมีโอกาสนานๆ ครั้ง/ไม่เคย		เป็นประจำ	เมื่อมีโอกาสนานๆ ครั้ง/ไม่เคย	
๑๖. ฆราวาสธรรม						
๑๖.๑ มีความจริงใจ พุคจริง ทำจริง และซื่อสัตย์เสมอ						
๑๖.๒ รู้จักข่มใจ และควบคุมจิตใจตนเองด้วยสติปัญญา						
๑๖.๓ ตั้งใจทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียรไม่ทอดทิ้ง						
๑๖.๔ สละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตนได้ ไม่คับแคบ เห็นแก่ตัว หรือเอาแต่ใจตัว						
๑๗. ทิส ๖						
๑๗.๑ การบำรุงเลี้ยงดูบิดามารดา						
๑๗.๒ การปฏิบัติตนตามคำแนะนำของครูอาจารย์						
๑๗.๓ การดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันต่อภรรยาหรือสามี						
๑๗.๔ ความจริงใจในการคบมิตร						
๑๗.๕ ความเมตตาต่อผู้ได้บังคับบัญชา (ลูกน้อง)						
๑๗.๖ การอุปถัมภ์พระภิกษุ สามเณร หรือ ผู้ทรงศีล						
๑๘. อบายมุข ๖						
๑๘.๑ การดื่มสุราและของมึนเมา						
๑๘.๒ การเที่ยวเตร่ในยามค่ำคืน						
๑๘.๓ การเที่ยวดูหนัง ฟังเพลง ตามสถานบันเทิง						
๑๘.๔ การเล่นพนันประเภทต่างๆ						
๑๘.๕ การคบนักเลงอันธพาล						
๑๘.๖ ความเกียจคร้านในการทำงาน						

ตอนที่ ๔ ประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมธรรมะในสวน

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุด

ประโยชน์ที่ได้รับ	ร้อยละของระดับความคิดเห็น				
	เห็นด้วยอย่างยิ่ง	เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง
๑. กิจกรรมธรรมะในสวนจะก่อให้เกิดการขับเคลื่อนสร้างสรรค์ผู้คนในชุมชนให้เป็นคนดีมีคุณธรรม					
๒. กิจกรรมธรรมะในสวนเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาชีวิตและสังคมได้					
๓. กิจกรรมธรรมะในสวนทำให้สามารถเรียนรู้พระพุทธศาสนาแบบใหม่ที่ทันสมัย					
๔. กิจกรรมธรรมะในสวนเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบใหม่ที่ทันสมัย					
๕. กิจกรรมธรรมะในสวนเป็นการเผยแผ่ธรรมะเชิงรุกที่ทำให้พระสงฆ์เข้าถึงพุทธศาสนิกชนได้เป็นอย่างดี					
๖. กิจกรรมในธรรมะในสวนทำให้สมาชิกในครอบครัวใช้เวลาว่างในวันหยุดให้เป็นประโยชน์					
๗. กิจกรรมธรรมะในสวนเป็นการพัฒนาจิตใจให้ได้สัมผัสกับความสุขใจ					
๘. กิจกรรมธรรมะในสวนทำให้เกิดการพบปะและสนทนาธรรมะระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรมด้วยกัน					

ภาคผนวก ค.

ประมวลภาพกิจกรรมในโครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙

โครงการธรรมะในสวน ณ สวนหลวง ร.๙ ก่อตั้งขึ้นเนื่องจากมีความเห็นว่าในสภาพสังคมปัจจุบัน ภาวะเร่ร่อนในการครองชีพและการจรจรที่แออัด อาจทำให้บางท่านมีโอกาได้บาตรและฟังธรรมน้อย จึงคิดจัด “ธรรมะในสวน” ขึ้น

เพื่อให้ผู้ที่มาพักผ่อนและออกกำลังกายในสวนหลวง ร.๙ รวมทั้งผู้ที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงได้มีโอกาสพึ่งธรรมชาติและใส่บาตรในบรรยากาศที่ร่มรื่นสดชื่นด้วยพรรณไม้นานาชนิด สามารถนำครอบครัวมาร่วมกิจกรรมด้วย ได้ออกกำลังกายและได้รับอากาศที่บริสุทธิ์

เมื่อพระสงฆ์เดินทางมาถึง ได้ถวายภัตตาหารเช้า โดยมีผู้มีจิตศรัทธารับเป็นเจ้าภาพหมุนเวียนกันไป

อาราธนาพระเถรานุเถระมาบรรยายธรรม และใส่บาตรด้วยข้าวสารอาหารแห้ง
เป็นการนำธรรมะและพิธีกรรมรุกเข้าถึงประชาชน

ครอบครัวได้มาร่วมงานด้วยกัน ได้ใกล้ชิดกัน ได้พูดคุยกัน ทำบุญร่วมกัน เป็น
การปลูกฝังเด็กให้รู้จักกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา และรู้จักฟังธรรมแต่เยาว์วัย
 อีกทั้งมีลูกหลานพาผู้สูงอายุมาทำบุญด้วยน่าชื่นใจ

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล : นางสาวสิริพิชญ์ เตชะไกรศรี
วัน เดือน ปี : ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๓
สถานที่เกิด : กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา : นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. ๒๕๒๗
ที่อยู่ปัจจุบัน : ๕๕ หมู่ ๑๔ ถ.กิ่งแก้ว ต.ราชาเทวะ อ.บางพลี จ.สมุทรปราการ
สถานที่ทำงาน : บริษัท กัลปพฤกษ์พร็อพเพอร์ตี้ จำกัด ๓๐/๑๓ – ๑๖ หมู่ ๔ ถ.กิ่งแก้ว
ต.ราชาเทวะ อ.บางพลี จ.สมุทรปราการ